

# **Rodiny přistěhovalců I.**

Olga Nešporová

VÚPSV, v.v.i. Praha  
2007

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.

Praha 2, Palackého náměstí 4

Vyšlo v roce 2007, 1. vydání, počet stran 62

Tisk: VÚPSV, v.v.i.

Recenze: Mgr. et Mgr. Vladan Brož (Poradna pro uprchlíky)

PhDr. Olga Šrajerová, CSc. (Slezské zemské muzeum, Slezský ústav SZM)

Mgr. Petra Ezzeddine (Fakulta humanitních studií UK)

ISBN 978-80-87007-55-6

## Autoři

Olga Nešporová - zpracovala kapitoly: 2.2. - 2.5, 3., 4., 5.

Zdeněk R. Nešpor - zpracoval kapitoly: 1., 2.1

## **Rodiny přistěhovalců I.**

### **Abstrakt:**

Problematika migrací nabývá v dnešním globalizovaném světě na významu. Publikace představuje jednak teoretická východiska a základní údaje týkající se migračních procesů, jednak jsou popsány základní oblasti života cizinců a jejich rodin. První část práce shrnuje hlavní vývojové trendy a poznatky z evropského a amerického studia migrací a přináší přehled evropských politik uplatňovaných vůči imigrantům. Druhá část je věnována aktuální situaci cizinců v ČR. Pojednáno je o základních životních podmínkách přistěhovalců, jejich postavení na pracovním trhu, přístupu k bydlení, vzdělání, zdravotnímu ošetření, dávkám státní sociální podpory a důchodům. Dále jsou řešeny legislativní úpravy a reálné možnosti slučování rodin cizinců na území ČR. V závěru práce je na základě zjištěných poznatků poukazováno na vhodné zaměření dalšího studia rodin přistěhovalců a je stanoveno několik prioritních oblastí, kterým by měla být věnována podrobnější pozornost s cílem vyřešit zjištěná sporná či nedostatečná opatření. Využity přitom byly tři základní pramenné zdroje. Odborná literatura a data o cizincích v ČR vycházející především z údajů Českého statistického úřadu a Ministerstva vnitra ČR. Třetím a nejdůležitějším pramenem byly rozhovory s odborníky z praxe, kteří na základě vlastních zkušeností ze styku s cizinci poukazovali na pozitivní i negativní aspekty současných řešení a jejich možné úpravy. Práce přináší vstupní poznatky pro další výzkum, který bude prováděn přímo v přistěhovaleckých rodinách.

**Klíčová slova:** rodina, imigrace, rodiny přistěhovalců, Česká republika, legislativa, životní podmínky imigrantů, slučování rodin

## **Immigrant families I.**

### **Abstract:**

The problems associated with migration gain more significance in nowadays globalized world. The study introduces theoretical views and general information on migrant processes as well as description of the main life conditions of the immigrants and their families. The first part of the study summarises main trends and knowledge of European and American studies on migration and general review of European immigration policies. The second part is focused on current situation of immigrants in the Czech Republic (CR). This part of the study is about life conditions of the immigrants, their labour market position, access to housing, education, health care, state social support benefits and pensions. Moreover, legislative and real practice of family unification in the CR is mentioned. In the end of the study main issues and methodology of the future research of the immigrant families are outlined. Three most important sources were utilized in the study: first scientific literature, second data on immigrants in the CR based on the published information of the Czech Statistical Office and the Ministry of interior. The third and the most important source was composed of the interviews with the specialists who knew more about immigrant issue from everyday practice and contacts with immigrants and were able to reflect positive and negative aspects of contemporary solutions and their possible adjustments. The study brings introductory knowledge for further research that will be conducted in the immigrant families.

**Key words:** family, immigration, immigrant families, Czech Republic, legislation, Living conditions of immigrants, family unification

# Obsah

<b>Úvod</b> .....	6
<b>1. Současné mezinárodní migrace a jejich studium</b> .....	8
1.1 Migrace v globálním měřítku .....	8
1.2 Imigrační a integrační politiky evropských vlád.....	11
1.3 Politizace mezinárodních migrací a její nebezpečí .....	16
1.4 Metody a možnosti sociálně-vědního studia migrací.....	19
<b>2. Životní podmínky přistěhovalců v ČR</b> .....	24
2.1 Imigrace do České republiky po roce 1989.....	24
2.2 Cizinci v ČR.....	31
2.3 Postavení na trhu práce .....	33
2.4 Přístup k bydlení.....	39
2.5 Vzdělání .....	40
<b>3. Slučování rodin</b> .....	43
3.1 Legislativní rámec .....	43
3.2 Reálné možnosti .....	44
<b>4. Sociální zabezpečení</b> .....	47
4.1 Zdravotní pojištění a zdravotní péče .....	47
4.2 Státní sociální podpora .....	49
4.3 Důchodové pojištění.....	49
<b>5. Výhledy</b> .....	51
5.1 Orientace dalšího studia .....	51
5.2 Oblasti žádoucích změn .....	52
<b>Závěr</b> .....	55
<b>Literatura</b> .....	56
<b>Příloha</b>	
Přehled vývoje počtu žadatelů o azyl a udělených azylů (1990 - 2006).....	60

## Úvod

Problematika přistěhovalectví nabývá v ČR v souvislosti s otevřením českých hranic po pádu železné opony stále více na významu. Rovněž začlenění do EU přispělo k tomu, že se ČR stává cílovou zemí pro stále větší počet imigrantů; narůstají však i počty migrantů, kteří přicházejí pouze na určité omezené období z pracovních nebo studijních důvodů. Migrační pohyby obecně získávají na síle a přestože imigrace dosahuje vyšších hodnot, rostou zároveň i případy emigrace. Pro přesnější socioekonomické plánování je důležité mít jasný přehled o obou typech pohybů obyvatelstva, které vznikají prostřednictvím migrací.

Tato studie zohledňuje oblast, která se v současnosti jeví pro stát a jeho budoucí vývoj jako zásadní, a tou je problematika přistěhovalců. Snahou bylo zejména přinést základní informace o možnostech imigrantů založených na stávajících podmínkách a legislativních úpravách, které se dotýkají základních životních okolností a mají stěžejní vliv na životní podmínky přistěhovalců u nás. Tato zjištění budou sloužit jako vstupní poznatky nezbytné pro další výzkum, který bude následovat. Hlavním cílem přitom je začlenění nové perspektivy do výzkumu přistěhovalectví do ČR, a tou je uchopení zkoumané problematiky v kontextu rodiny a rodinné politiky.

Doposud totiž byla problematika imigrantů zkoumána především na úrovni jedinců nebo skupin (etnických, národnostních, náboženských atd.), což znemožňovalo odhalení některých interpretačních rámců, které, jak věříme, bude možné v našem dalším výzkumu. Již během přípravné fáze, jejímž výsledkem je stávající zpráva, byly odhaleny zajímavé souvislosti týkající se chování i rozhodování imigrantů na základě začlenění do rodin a domácností. Problematika slučování rodin cizinců v dnešní Evropě získává na významu, a tím se i výzkumné práce zahraničních autorů stále častěji zabývají otázkami imigrantů a jejich rodin. Tento v ČR doposud opomíjený přístup bychom rádi uplatnili i my. Přinášíme přitom popis základních oblastí, které by měly být v rámci problematiky rodin řešeny.

Z legislativního hlediska je ve většině případů situace mnohem obtížnější pro ty cizince a jejich rodiny, jejichž člen nepochází ze zemí EU, EHP a Švýcarska.<sup>1</sup> V zákoně č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území ČR jsou tito cizinci označováni za cizince (občany) z tzv. třetích zemí a jejich pobyt na našem území je více omezován tím, že se na ně vztahují přísnější opatření ohledně získání povolení k pobytu, zaměstnání i v dalších záležitostech. Přestože je tato zpráva obecná, problémové oblasti, na které poukazuje, se většinou týkají právě této skupiny cizinců.

Zpráva je rozdělena do pěti kapitol, v rámci nichž jsou jednak představena teoretická východiska a základní údaje týkající se migračních procesů a jednak jsou popsány základní oblasti života cizinců a jejich rodin na území ČR.

První kapitola je shrnutím hlavních vývojových trendů a poznatků z evropského a amerického studia migrací a přináší rovněž přehled evropských politik uplatňovaných vůči imigrantům. Druhá kapitola je již věnována aktuální situaci cizinců v ČR, přičemž pojednává především o základních životních podmínkách přistěhovalců založených na postavení na pracovním trhu, přístupu k bydlení a vzdělání. Třetí kapitola řeší klíčovou otázku pro rodiny přistěhovalců, tedy legislativní úpravy a reálné možnosti slučování rodin cizinců na území ČR. Čtvrtá kapitola pak doplňuje údaje o životních podmínkách přistěhovalců a jejich rodin o údaje týkající se jejich sociálního zabezpečení. Konkrétně je zde pojednán přístup ke zdravotnímu ošetření, dávkám státní sociální podpory a důchodům. Závěrečná kapitola na základě zjištěných poznatků poukazuje na vhodné zaměření dalšího studia v oblasti rodin přistěhovalců a zároveň stanoví několik základních prioritních oblastí, kterým by měla být

---

<sup>1</sup> Zákon vyděluje skupinu cizinců, kteří jsou občany zemí EU, Norska, Islandu, Lichtenštejnska a Švýcarska, kteří mají zvláštní pobytový režim a vztahují se na ně méně přísná opatření. Pro zjednodušení je o nich dále ve zprávě referováno jako o cizincích/občanech EU.

věnována podrobnější pozornost za účelem přinášení řešení aktuálně zjištěných sporných či nedostatečných opatření.

Uvedená zjištění se přitom opírají o tři základní pramenné zdroje. V první řadě byla studována odborná literatura pojednávající o zkoumané problematice. Přitom byly využity jak teoretické zdroje, tak i dílčí poznatky z již provedených výzkumů. Druhým pramenem byla v odborné literatuře publikovaná data o cizincích v ČR a jejich vybraných charakteristikách vycházející především z údajů Českého statistického úřadu a Ministerstva vnitra ČR. Třetím a nejdůležitějším pramenem byly rozhovory s odborníky z praxe, kteří na základě vlastních zkušeností ze styku s cizinci poukazovali na pozitivní i negativní aspekty současných řešení a jejich možné úpravy.

Naše poděkování patří všem zúčastněným odborníkům, kteří se v praxi setkávají s přistěhovalci a jejich rodinami a byli ochotni se s námi podělit o cenné poznatky a zkušenosti. Za podnětné rozhovory děkujeme především pracovníkům Poradny pro uprchlíky, Centra pro otázky migrace a organizace Meta - Sdružení pro příležitosti mladých migrantů.

# 1. Současné mezinárodní migrace a jejich studium

## 1.1 Migrace v globálním měřítku

Mezi převratnými změnami, které přinesla druhá polovina 20. století, patří mohutný **rozmach mezinárodních migrací** a jejich ovlivňování ze strany institucionálních aktérů, především států a jejich vzájemného postavení. Různé společnosti (včetně evropských) se s něčím takovým setkávaly vždy, ale v mnohem menším měřítku a s výrazně nižšími sociálními dopady; teprve období hospodářského vzestupu a konsekvantních sociálních změn po druhé světové válce, včetně mnohoznačného fenoménu globalizace, vedlo k tomu, že se začalo s jistou nadsázkou hovořit o „věku migrací“ nebo o „novém světě [vzniklém na základě] migrací“. „Dlouhé“ evropské 19. století znalo jen ekonomicky motivované migrace do Nového světa nebo do východní Evropy, případně vznik málo významných migračních systémů mezi koloniálními velmocemi a závislými územími, pak nastoupila spíše protekcionistická nacionální politika. Změnu nastartovala teprve druhá světová válka a s ní spojené masové útoky a likvidace (skupin) obyvatel, nucené práce a poválečné deportace, později dekolonizace a růst významu pracovních migrací, stejně jako zvyšování počtu politických uprchlíků z různých zemí světa od poloviny sedmdesátých let [Bade 2005]. Migrační pohyby přitom zasahují stále větší množství zemí, vzájemně se posilují, ale zároveň platí, že většina emigračních i imigračních společností zakouší vícero typů migračních procesů, nezřídka protichůdných. Tyto pohyby obyvatelstva přitom začaly být natolik významné, že pro mnohé zpochybnily samotnou ideu národního státu. Právě proto se například v Kanadě, jedné z tradičních imigračních zemí, začalo v sedmdesátých letech hovořit o **multikulturalismu** a různé snahy o prosazování multikulturní politiky se záhy staly typické i pro velkou část západoevropských zemí. Cílem se stalo vytvoření „polysémantické“ společnosti, jejíž členové by sdíleli jen určité nejzákladnější kulturní hodnoty a která by zároveň umožňovala jejich podstatné rozšiřování na základě individuálního výběru z široké palety možností. Realizace uvedené politiky však s sebou nesla řadu obtíží, počínaje vznikem imigrantských ghett a etnických (sub)ekonomik, až po současné projevy etnický a nábožensky motivovaného násilí mezi imigranty a některými příslušníky většinových společností, takže koncept multikulturalismu se stává předmětem kritiky nebo alespoň redefinování [Hirt-Jakoubek 2005].

Mezi nejdůležitější strukturální změny, které aktuálně nastávají na poli mezinárodních migrací, bývá řazena jejich globalizace, akcelerace, diferenciacce, feminizace a politizace [Castles-Miller 1998: 1-18]. Migrace tak či onak zasahují stále větší množství zemí a zatímco ve zdrojových zemích vedou k signifikantnímu úbytku obyvatelstva (zmnoženého populační explozí), především však sociálních a ekonomických elit, imigrační země západní Evropy a severní Ameriky si s přílivem migrantů nevedí rady. Již **vybudované sociální mechanismy přestávají v souvislosti s migračními procesy fungovat**, byť jsou aplikovány různé formy integrace cizinců, zvyšuje se politické napětí a snaha státu přesouvat kontrolu migrací na jiné subjekty. Bohaté země Třetího světa, které se také stávají cílem mezinárodních (pracovních) migrací, sice tyto obtíže nemusí řešit, především pro mnohem menší uplatňování principů *welfare state*, i v jejich případě však dochází k zásadním sociálním změnám a konsekvantním problémům, protože jde o přesuny značného počtu lidí, nezřídka mnohem většího než v případě tradičních imigračních zemí. K tomu přistupují problémy spojené s nekontrolovatelnými vnitrostátními migracemi, především v souvislosti s masovou urbanizací. Globalizace včetně vzrůstu podílu migrací navíc vůbec neznamená rozšiřování nějaké jedné globální ekonomicko-politické vize, například převahu neoliberálního ekonomického uvažování a demokracie západního typu, o nichž po pádu železné opony snili někteří ekonomové a politici [např. Fukuyama 2002]. Spíše opak je pravdou, **globalizace** současně vede ke **zdůrazňování kulturních rozdílů** [Bauman 2000; v ekonomické oblasti



Berger-Huntington 2002] a k nebezpečí nových válek nebo jiných střetů z nedostatku. „Správně pochopená globalizace neznamená nic víc než těsnější vzájemné propojení světových událostí umožněné technologiemi, které ruší nebo zkracují čas a vzdálenost ... [příčemž] výsledkem globalizace [je] porušení světového volného trhu“, nikoli jeho ustavení [Gray 2006: 94]. Právě to platí i v případě mezinárodních migračních pohybů.

Již **nastartované migrační systémy přitom mají sklon k sebereplikaci**, přetrvávání i ve změněných podmínkách a k vzájemné **akceleraci**. Typickým příkladem jsou migrační systémy mezi koloniemi a někdejšími velmocemi, které se udržely a spíše posílily dávno po dekolonizaci, ale i vznik celé řady dalších transnacionálních migračních prostorů, jež se snaží popsat teorie světových systémů [Chase-Dunn 1998; Wallerstein 1984] nebo jiné historicko-strukturální přístupy (včetně marxizmu). Důvodem je „nízká konvertibilita“ sociálního kapitálu, již existence starších etnických či náboženských minorit v hostitelských zemích výrazně usnadňuje. Na druhou stranu zvyšování migračních přírůstků, etablování a rozšiřování transnacionálních sociálních prostorů vede k jejich sebeuzavírání a současně vyvolává sociální odpor většiny a růst exkluze. Dochází-li k diferenciaci mezinárodních migrací, v nichž se vedle ekonomických důvodů uplatňují i sociální, politické a náboženské, může jeden typ snadno přejít ve druhý a současně se vzájemně posilují právě díky vzniku transnacionálních sociálních prostorů usnadňujících přenos sociálního a kulturního kapitálu [Faist 2000]. Tyto sítě imigrantům usnadňují pohyb na trhu práce a v některých případech dokonce vyvolávají řetězové migrace, jsou však výhodné i pro zaměstnavatele, neboť snižují náklady na získání, vyškolení a kontrolu pracovníků. **Mezinárodní migrační systémy** tak v řadě případů **vedou ke vzniku etnických či náboženských enkláv uvnitř hostitelských zemí** uzavřených do sebe a podléhajících sociální exkluzi, což řeší vznikem etnických (sub)ekonomik a vzájemnou pomocí, jež odpor majority dále zvyšuje. Tento jev byl poprvé popsán v rámci migračního systému Mexika (respektive Latinské Ameriky obecně) a Spojených států [např. Light-Gold 2000], evidentně se však uplatňuje i v zemích západní Evropy. Rozdíl je jen v tom, že nižší míra sociálního zabezpečení v Americe vede k převaze vlastních ekonomických aktivit orientovaných dovnitř etnické (sub)ekonomiky, zatímco participace na těchto systémech v zemích Evropské unie mnoha imigrantům umožňuje závislou existenci bez (legálního) zaměstnání. Všechny tyto procesy pak samozřejmě posilují odpor vůči imigrantům, respektive novou politizaci migrací, která je pojednána níže (kap. 1.3).

Poměrně překvapivou změnou je **feminizace migrací**; zatímco do šedesátých let tvořili většinu migrantů muži (i když někdy migrovaly celé rodiny), dnes je tomu právě naopak. Některé důvody této transformace spočívají v rozvoji feministického hnutí a (alespoň v západních společnostech) celospolečenské akceptaci genderových rozdílů: dochází k „osvobození“ žen z rodinných pout a jejich individuálním migracím, zvyšuje se jejich zapojení na trhu práce, stejně jako sílí důraz na slučování rodin (ženy tedy v některých případech migrují za svými již dříve migrujícími partnery). V dalších případech jsou však tyto změny naopak zneužívány v neprospěch žen, například v podobě sociálního a ekonomického vykořisťování, proti kterému se mohou méně účinně bránit, včetně nucené práce za nižší mzdu, prostituce a podobně, přičemž i tyto negativní jevy vedou ke zvyšování podílu ženských migrací. Ani politiku slučování rodin v tomto případě nelze vždy hodnotit pouze pozitivně, neboť může vést k posilování jejich exkluze i tradičních genderových stereotypů. Například v některých sloučených rodinách v imigračních zemích ženy nevstupují na trh práce ani do veřejného prostoru a vinou migrace mají mnohem méně sociálních kontaktů než v původní společnosti (v extrémním případě vůbec žádné). Feminizace migrací každopádně souvisí s jejich skupinovým charakterem. Podle známého, jakkoli extrémního postulátu C. Tillyho totiž nemigrují jednotlivci, nýbrž **„migrují [sociální] sítě“** [in Yans-McLaughlin 1996: 85]. Rozhodnutí, zda migrovat, kam a jakým způsobem, stejně jako formu a míru

adaptace a integrace do hostitelské společnosti neovlivňují ani tolik individuální racionální rozhodnutí, jako spíš intersubjektivní sociální vazby, v první řadě rodinné/domácnostní (*households*). Podle tzv. nové ekonomie migrací [např. Stark 1991] je tedy třeba klást důraz na poznání těchto sociálních struktur, což v řadě případů znamená rekonceptualizaci rodinné problematiky, neboť se v nich uplatňují různé typy rodiny, obvykle mnohem širší, než je (západoevropská) nukleární rodina. Imigranti do vyspělého světa například často posílají část svých příjmů do původních zemí, kde slouží k saturování životních potřeb jejich rozšířené rodiny nebo lokálního společenství, případně k další akceleraci migrací.

Konečně poslední změnou, již v návaznosti na Castlese a Millera [1998] považujeme za nutné zmínit na tomto místě, je **politizace mezinárodních migrací**. Jejich rozsah a další charakteristiky vedly k menší míře asimilace, než se původně předpokládalo, případně se z migrací, které byly původně zamýšleny jako dočasné, staly trvalé, dále posílené procesem slučování rodin (gastarbeiteri v SRN). V severní Americe i v západoevropských zemích se tak vytvořily etnické minority imigračního původu, jejichž sociální akceptace je jen částečná, jejich existence a rozsah vyvolávají další sociální exkluzi a současně pro ně vlastní „kultura [jazyk, země původu a stále častěji religiozita] hraje klíčovou úlohu jako zdroj identity a ohnisko rezistence proti exkluzi a diskriminaci“ [*ibid.*: 37]. Tento problém je obzvlášť viditelný v západní Evropě, kde je většina imigrantů muslimské víry a arabského (Francie) či tureckého (Německo) původu. Politizace migrací v tomto případě znamená kontroverzi ohledně islámu, což je ještě podtrženo vzrůstajícím vlivem náboženských faktorů na mezinárodní politiku, eskalací napětí ve světě a terorismu. Nejde přitom o zcela novou záležitost, byť devadesátá léta 20. století znamenala novou politizaci mezinárodních migrací.

První **restriktivní protiimigrační opatření** se v západní Evropě začala objevovat už na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let, další významné imigrační země, především USA, Kanada a Austrálie, k nim přikročily zhruba o dekádu později. Ukázaly se totiž meze prakticky prováděné multikulturní politiky (případně jiných typů integrace cizinců), stejně jako negativní ekonomické a sociální důsledky rychlého nárůstu počtu obyvatel v důsledku imigrace. Důsledkem této politiky sice bylo formální snižování počtu žadatelů o azyl, avšak také přeměna transmigrací v jednosměrné migrační pohyby a především nárůst ilegálních imigrací a s nimi spojené zločinnosti. Virginie Guiraudonová přitom ukázala, že ruku v ruce s tím šly i snahy o denacionalizaci kontroly migrací, kdy se jednotlivé státy pokoušejí přenést aditivní náklady spojené s kontrolou a restrikcí imigrace na jiné entity - vysílající země, regionální a nadnárodní korporace, případně privátní sektor [Guiraudon-Joppke 2001: 31-64]. Z existence etnických/etnonáboženských minorit v rámci evropských zemí a snahy zabránit jejich růstu téměř jakýmkoli prostředky se stalo výrazné politické téma nejpozději od devadesátých let, aniž to většinou vedlo k ochotě imigrační problémy hlouběji řešit [Bade 2005: 360]. Místo toho obvykle dostalo zelenou krátkodobější řešení v podobě silných restrikcí požadovaných veřejností, s výjimkou žádané imigrace vysoce kvalitních odborníků. Politizace mezinárodních migrací, respektive imigrací ze zemí třetího světa do západní Evropy a severní Ameriky je ovšem jen jednou stránkou problému. „Práce imigrantů tvoří část skryté pracovní síly, která udržuje chod celého mechanismu“, komentovaly *Financial Times* situaci ve Velké Británii již v roce 1990. „Opírá se o ni stavební průmysl včetně stavby tunelu pod kanálem La Manche, oděvní průmysl by se bez ní zhroutil a pomocné práce v domácnosti by neměl kdo dělat.“ Ve sjednoceném Německu bylo veřejným tajemstvím, že na „největším staveništi Evropy“, tedy v Berlíně devadesátých let, by bylo bez ilegální práce mnohem obtížnější dodržet nákladové kalkulace dané spolkovou vládou a již vůbec by nešlo splnit termíny v roce 1999. A to nemluvíme o neregulérních pracovních poměrech na stavbách soukromého sektoru. Také v pečovatelských službách jsou v Německu stále častěji zaměstnávány ženy z východní Evropy jako neoficiální, případně nelegální pracovní síly“ [*ibid.*: 381].

**Odpor západoevropské veřejnosti vůči novým imigracím a tlak na větší asimilaci** stávajících občanů jinokulturního původu, jemuž se politikové podvolují, je nadto implicitně podvazován existencí nadřazených právních norem, týkajících se především uprchlíků a slučování rodin, které přece jen další imigrace umožňují. Tím dochází k významným diskrepancím mezi veřejností žádanou a rétoricky prosazovanou protiimigrační a protimultikulturní politikou na jedné straně a pragmatismem státních správ na straně druhé, jež se k imigraci v mezích možností obvykle staví mnohem příznivěji. Nehledě na skutečnost, že současné migrační pohyby do západní Evropy jsou - na rozdíl od představ veřejnosti - zanedbatelné ve srovnání s migracemi uvnitř třetího světa způsobenými válečnými konflikty a socioekonomickými příčinami. Mnozí voliči však tento pragmatismus chápou jako „zradu vlád“, již se snaží zabránit jakýmkoli prostředky, což vysvětluje nárůst politického významu radikálně pravicových stran a hnutí prakticky v celé západní Evropě. „Zatímco mezi válkami získala evropská krajní pravice svou sílu z chudoby a ekonomické krize, dnes prospívá z nejistot bohatých“ [Gray 2006: 169], tedy z obav průměrných Evropanů ze ztráty sociálních výdobytků, moci a prestiže ve prospěch více pracujících imigrantů, *outsourcing-u* do zemí třetího světa a dalších globalizačních tendencí. Stejně jako v případě rozporuplných dopadů existence etnických minorit jde však o krátkozraké politické cíle, které ve výsledku pouze zvyšují sociální napětí a přispívají k sociálně patologickým procesům. Vysídlení etnických minorit nebo jejich totální asimilace, požadované některými politiky extrémní pravice, nejen odporují mezinárodnímu i národním právům, ale jsou také sociálně a eticky nepřijatelné, nehledě k tomu, že ani ekonomické fungování vyspělých zemí již není myslitelné bez zapojení imigrantů. Je však nutné **řešit problémy jejich maladaptace** způsobené vlastní i vnější exkluzí nejružnějšími formami sociokulturního, ekonomického a politického znevýhodnění, stejně jako parazitováním na systémech sociálního zabezpečení, oblasti šedé i vyložené nelegální ekonomiky, rozšiřováním „migračního průmyslu“ za hranici legality i další. Při tom se uplatňují různé imigrační a integrační politiky jednotlivých evropských vlád a v současnosti i Evropské unie jako celku, respektive jejich (často nezamýšlené) důsledky, stejně jako přínos nevládních organizací.

## **1.2 Imigrační a integrační politiky evropských vlád**

Přestože se prakticky celá západní Evropa v šedesátých a v sedmdesátých letech stavěla k imigracím kladně, mezi konkrétními politikami jednotlivých zemí panovaly značné rozdíly. Zatímco velmi liberální imigrační zákony Francie, Skandinávských zemí a Spojeného království, v posledním případě především vůči migrantům ze zemí *Commonwealthu*, umožňovaly rychlou naturalizaci, německé a švýcarské občanství získávala obvykle až druhá generace přistěhovalců. Z tohoto důvodu „počty cizinců, [v poslední době] často dramaticky vyhrocované nebo přímo skandalizované, ... byly - alespoň z části - statistickým problémem, vzniklým z vlastního přičinění“ [Bade 2005: 283]; dramatické rozdíly mezi jednotlivými zeměmi byly způsobeny odlišnou politikou udělování státního občanství, díky níž již naturalizovaní cizinci „vypadávali“ z příslušných sčítání. Vůči cizincům, ať již měli jakékoli právní postavení, byly také uplatňovány různé **politiky sociální inkluze**. Z. Uherek v návaznosti na zahraniční literaturu rozlišuje **tři modelové případy, pracovní migrační, asimilační a multikulturní** [Uherek in Hirt-Jakoubek: 266-272]. V prvním případě, typickém především pro SRN, byla migrace chápána jako dočasné uspokojení rozsáhlých nabídek pracovního trhu a poptávky ze strany imigrantů, přicházejících většinou bez rodin. S jejich integrací do německé společnosti se nepočítalo, stejně jako jim nebyla přístupná řada sociálních výhod garantovaná občanům. Signifikantní obtíže německého modelu ovšem nastaly v okamžiku, kdy se ukázalo, že pro imigranty z Řecka, Itálie a především z Jugoslávie a Turecka se i za těchto podmínek vyplatí setrvat v hostitelské zemi, případně využívat další legislativní normy umožňující slučování rodin a/nebo příchod dalších imigrantů.

Vytvoření transnacionálního sociálního prostoru usnadnilo přenositelnost sociálního kapitálu a jistý únik před omezeními ze strany hostitelské společnosti. Takže i když se život imigrantských komunit dodnes nevyrovnal německému standardu, například v podobě etnických ghett, naděje na reemigraci gastarbeiterů a jejich rodin se ukázaly jako zcela liché [srov. např. Faist 2000]. Reformní imigrační zákonodárství přijaté po řadě politických krizí na přelomu století (především zákon o státním občanství, platný od 1. 1. 2000) proto muselo vykročit liberálnější a multikulturnějším směrem, jenž různé občanské iniciativy a do jisté míry i státní správa již nějaký čas uplatňovaly (například od roku 1976 povinná školní docházka pro děti cizinců).

V přímém protikladu vůči Německu stála především **Francie**, která imigrantům sice záhy přiznávala státní občanství, ale zároveň od nich požadovala **rychlou asimilaci**. Pokud šlo o první generaci imigrantů z Maghrebu po druhé světové válce, pozitivní stimuly k integraci do francouzské společnosti a přijetí jejích hodnot jednoznačně převažovaly. Později však i ve Francii nastaly problémy s asimilací stále rostoucího počtu imigrantů, které se nepodařilo (plně) zapojit do sociálních a ekonomických struktur, což od osmdesátých let výrazně posílil nástup islamismu. Státem řízená asimilační politika, která od konce šedesátých let usilovala o likvidaci imigrantských ghett na okrajích velkých měst a o větší zapojení jejich obyvatel do stávajících sociálních struktur, se minula účinkem [Castles-Miller 1998: 225-227]. Prostředí nespokojené druhé generace imigrantů, jejíž příslušníci nebyli s to nalézt práci a žili v ghettech výrazně pod celonárodním standardem částečně vykořenění z vlastní kultury a neschopní identifikace s francouzskou, naproti tomu představovalo živnou půdu pro příkré odmítnutí francouzské *laïcité* a ideologii, že „řešením je islám“ [Kepel 1996: 39-41]. Asimilační model se tím dostal do slepé uličky, protože to, co se jeho architektům zdálo spravedlivé a vedoucí k mezináboženské toleranci, nakonec vedlo k pravému opaku. Aktuálním příkladem může být zákaz veřejného nošení náboženských symbolů ve francouzských státních školách z roku 2004, vedený republikánskou tradicí důsledné sekularizace veřejných institucí a ušlechtilou myšlenkou rovnosti všech náboženství. Když křesťané nic na hlavě nenosí, ať nenosí ani muslimky a ať zmizí i židovské jarmulky - myslet si přece mohou, co chtějí. Potíž však je v tom, že pro muslimy je šátek na hlavách žen jedním z konstitutivních znaků jejich víry, zatímco rozsáhlá a přesná dogmatika nikoli, proto se logicky brání. Jakkoli totiž je „zákaz šátků“ zdánlivě spravedlivý, ve skutečnosti nejde než o projev západní, postkřesťanské dominance nad jinými náboženstvími nebo tak je přinejmenším z jejich strany vnímán [viz Byrnes-Katzenstein 2006: zejm. 65-92].

Konečně třetí, vůči imigrantům nejvstřícnější přístup zaujalo **Nizozemsko a Skandinávské země uplatňující liberální naturalizační politiku a multikulturalismus**. (Naturalizovaným) cizincům byly dány rozsáhlé možnosti zasahovat do vzdělávací politiky a organizovat vlastní kulturní instituce, stejně jako participovat na výhodách sociálního státu, aniž museli přijmout hodnotové zázemí hostitelské společnosti. Silná verze multikulturalismu, již ve Spojeném království prosazoval Lord Parekh, dokonce předpokládá pluralitu veřejného prostoru, skutečnost, že společnost jako celek uzná menšiny jako část sebe samé. Jedinou podmínkou přítom je přijetí základních principů liberální společnosti, především osobní svobody jednotlivých členů. Jiné, slabší, verze multikulturalismu tyto základní principy poněkud rozšiřovaly, přidávaly k nim například jednotný (státní) jazyk, kulturní přehled, participaci na národním vzdělávacím systému a podobně. Nevýhodou tohoto modelu (v obou verzích) ovšem byla velmi omezená integrace přistěhovalců a nezřídka skutečnost, že na sociálních výhodách pouze parazitovali bez jakéhokoli vlastního přičinění a současně bez ochoty přizpůsobit se byt' jen základním integračním požadavkům. Vražda nizozemského režiséra T. van Gogha a švédské ministryně, stejně jako „překvapivě“ vzedmuté vlny mezietnického a mezináboženského násilí na počátku nového tisíciletí a opatření státních správ proti nim přitom ukazují, že časy „klasického“ multikulturalismu jsou s konečnou

platností sečteny [srov. Hirt-Jakoubek 2005]. I v liberálně-sociálních státech jsou kvůli politickému tlaku rychle hledány nové formy integrace dosavadních přistěhovalců a definitivně dochází k restrikci počtu nově příchozích.

Při hledání nového modelu integrace imigrantů proto P. Barša zdůraznil problematické prvky těch stávajících, přičemž jako vzorové případy zvolil nejen obvyklou Francii (asimilace) a SRN (diferencovaná inkorporace), ale spíše **Spojené království** (kulturní pluralismus) než Nizozemsko [Barša 1999; srov. také Geddes 2003]. Britská společnost totiž připouští, respektuje a zohledňuje kulturní odlišnost ve větší míře, než to v praxi dělal nizozemský pilířový systém. Vlivem liberálního celospolečenského milieu není ve Spojeném království nutné tak často uplatňovat antidiskriminační opatření. Od imigrantů se očekává jistá míra „praktického“ osvojení většinové kultury přesahující silné verze multikulturalismu, které však příliš nezabíhá do ideologické a hodnotové sféry; důležitější je každodenní koexistence a vzájemný respekt různých sociokulturních forem. I zde můžeme nalézt typické příklady v případě integrace etnonáboženských minorit, což je paradoxní vzhledem k tomu, že ve Spojeném království dosud existuje institut státní církve. Právě zde totiž dochází k největšímu zapojení (zástupců) muslimů do rozhodovacích procesů a vládnutí, nehledě na jejich vnitřní nejednotnost (jež je „dobrým“ důvodem, proč se tomu francouzská či německá společnost brání) [Soper-Fetzer 2002: 186], stejně jako k rozvoji vlastního muslimského vzdělávání podporovaného státem [Davie 2000: 85-87].

Nezávisle na zvolených opatřeních uplatňovaných vůči cizincům a metodách sociální integrace nicméně začalo od sedmdesátých let ve všech západoevropských zemích (pod tlakem narůstajících problémů s imigranty a později i veřejného mínění) docházet k **restriktivním opatřením**, s hlavním cílem snížit počet nově příchozích imigrantů. Byl zastaven nábor pracovních sil z ciziny, omezeny imigrační výhody vůči bývalým koloniím a zvolna docházelo k zpřísnění udělování pracovních povolení, povolení k pobytu či státního občanství. Proto byla i polská emigrace v období výjimečného stavu (1981-82) považována spíše za ekonomickou než za politickou a její příslušníci měli velké obtíže s nabýváním statutu uprchlíka, nemluvě o imigrantech ze zemí třetího světa. Ubránit „pevnost Evropy“ před přílivem dalších přistěhovalců se nicméně nepodařilo. Příliv cizinců do západoevropských zemí byl v sedmdesátých letech naopak větší než kdy dříve a později došlo jenom k mírnému omezení (zvláště uvažujeme-li i ilegální migrace). Důvodem byl především změněný právní charakter imigrací, které využívaly mezinárodním právem garantovaného postojů vůči uprchlíkům (především Úmluva o postavení uprchlíků OSN z roku 1951 a Newyorský protokol z roku 1967) a slučování rodin, vedle toho se však začal rozvíjet i „migrační průmysl“ za hranicí legality [srov. G. Engbersen in Guiraudon-Joppke 2001: 222-246]. Administrativy národních států na to reagovaly ve shodě s veřejným míněním dalším zostřením protiimigračních opatření, především zesílením pohraničních kontrol a dalších „viditelných“ opatření, případně přesunem kontroly z orgánů státní správy na jiné činitele (nadanárodní typu Evropské unie, třetí země nebo naopak menší organizace).

Posledně uvedené změny vedly ke snížení přímých státních výdajů na kontrolu imigrace, pokud však jde o vlastní snížení počtu nových imigrantů a větší integraci těch stávajících, v praxi přinesly jen částečný efekt. Nepochybně došlo k výraznému snížení počtu kladně vyřízených žádostí o politický azyl i legálních pracovních imigrantů, **migrace se však více přesunuly do ilegální oblasti** se všemi z toho plynoucími důsledky. Podle J. Widgrena do zemí Evropské unie ročně přichází kolem 400 000 ilegálních přistěhovalců [Guiraudon-Joppke 2001: 12-13, 107], kteří sice nemohou přímo čerpat sociální výhody, často je však mohou získat „oklikou“, a dále zvyšují sociální napětí mezi většinou společnosti a etnickými minoritami. Někteří autoři přímo uvažují například o tom, že růst kriminality mezi imigranty (především v rámci druhé generace), který je nepochybný od sedmdesátých let, nelze vysvětlit pouze jejich negativní sociální akceptací. Podle jejich názoru jde přímo o důsledek

nelegálnosti imigrace, jež selektuje osoby náchylnější k riskování a překračování zákonů [*ibid.*: 16-17]. Zvláště ostře se tyto problémy v posledních letech projevíly ve Francii, kde ukázaly nefunkčnost asimilačního modelu, překvapivě však také v multikulturním Nizozemsku a s menší razancí i v případě „modelu na půli cesty“ - v Německu.

Problematičnost všech dosud aplikovaných typů integrace cizinců a tlak veřejnosti (respektive nová politizace migrací, jíž se budeme věnovat v kap. 1.3) vedou k promýšlení nových imigračních a integračních politik, aniž by dosud existoval konsenzus v jejich aplikaci. Spíše je třeba zdůraznit jistou bezradnost, s níž politické elity čelí na jedné straně vyhrocujícím se požadavkům minorit (především v sociální, ekonomické a náboženské oblasti) a na druhé straně růstu politického významu extrémní pravice, jež nabízí radikální, právně i společensky však nepřijatelná „řešení“ v podobě zákazu jakýchkoli dalších imigrací a totální asimilace či vytlačení stávajících menšin. Charakteristickým rysem je již zmiňovaná **denacionalizace řízení a kontroly imigrací**. Západoevropské země jakoby si vyhrazovaly především otázku integrace již existujících minorit (i když ani tu ne v úplnosti) a starost o případné nové příchozí s výjimkou čistě restriktivních opatření delegují na vyšší nadnárodní entity (především společná politika Evropské unie) nebo naopak na nevládní organizace, včetně čistě komerčních, či administrativy jiných států.

Zatímco do poloviny osmdesátých let prakticky neexistovala společná migrační politika evropských zemí a do roku 1993 se uplatňovala pouze v neformální rovině mezivládní koordinace, v poslední dekádě 20. století rychle rostla formalizovaná mezivládní i nadnárodní spolupráce v oblasti azylové politiky, ochrany vnějších hranic evropského společenství, boje proti ilegálním imigracím a společného postupu vůči těm legálním [Gedders 2003: 128-142; srov. J. Gubbay in Dale-Cole 1999: 43-61]. **Současná politika Evropské unie přitom ostře diferencuje mezi členskými zeměmi a ostatním světem**. V prvním případě se klade důraz na volný pohyb osob, služeb, zboží a kapitálu v rámci Evropské unie, definitivně garantovaný Amsterodamskou smlouvou z roku 1999. Restriktivní opatření uplatněná některými evropskými zeměmi vůči novým členům Unie po roce 2004 mají proto jednoznačně dočasný a spíše jen deklarativní význam. Naproti tomu dochází k výraznému **zprůsnění opatření vůči přistěhovalcům z nečlenských zemí**, především v podobě zákazu vícenásobných žádostí o azyl, důslednější kontroly na hranicích Evropské unie, a objevují se i snahy o koordinaci (a restrikcii) jednotlivých nacionálních politik v případě slučování rodin. Obecně se předpokládá, a potvrzují to i zkušenosti z jiných částí světa, že velká většina současných migrantů je motivována převážně ekonomickými důvody a politické či náboženské pronásledování uvádějí jen jako zástěrku, aby byli s to získat azyl ve vyspělém světě. Následkem toho ovšem zprůsněná legislativa západoevropských zemí vedla v devadesátých letech k tomu, že se do nových podmínek „nevešli“ ani mnozí skuteční uprchlíci, především kosovští Albánci a Kurdové [R. Koslowski in Guiraudon-Joppke 2001: 108]. I tato situace pouze zvýšila počet ilegálních imigrantů a zisky jejich převaděčů. Velké rozšíření Evropské unie v roce 2004 nevyvolalo v decizní sféře západních demokracií obavy ani tolik z důvodu nekontrolovatelného pohybu imigrantů z nových členských zemí, ačkoli právě to bylo předmětem mediálních debat a zájmu veřejnosti, v jejichž důsledku byla přijata dočasná omezení, nýbrž především kvůli nedokonalé ochraně hranic rozšířeného společenství. Právě proto došlo k posílení ostrahy hranic schengenských zemí [*ibid.*: 111].

Kromě (značně omezeného) **přijímání politických uprchlíků a slučování rodin** prakticky zůstávají jedinou možností legální imigrace programy označované jako **brain drain**, v jejichž rámci jsou udělována pracovní víza především technicky vzdělané elitě ze zemí třetího světa, pokud domácí zdroje nestačí k pokrytí poptávky na trhu práce [Findlay 1995]. Tento zásadní důsledek (ekonomické) globalizace se přitom projevuje i v zemích s vysokou hostilitou vůči imigrantům, i když je snaha zamezit vzniku nových imigračních minorit a transnacionálních sociálních prostorů, které by umožňovaly řetězové migrace. Dochází

k polarizaci, při níž „vysoce vzdělaní pracovníci jsou vyzýváni ke vstupu ... [zatímco] málo vzdělaní migranti jsou jako pracovníci nevítní, i když [do imigračních zemí] vstupují prostřednictvím slučování rodin, jako uprchlíci nebo ilegálně“ [Castles-Miller 1998: 217]. Politika náboru vysoce kvalifikovaných imigrantů ze zemí třetího světa však v sobě skrývá přinejmenším trojí úskalí. Zaprvé posiluje migraci elit, tedy jejich úbytek v emigračních zemích, který vyvolává jejich další zaostávání, ekonomickou a kulturní závislost (včetně toho, že ekonomiky některých zemí třetího světa jsou signifikantně závislé na transferech peněz od svých emigrantů) vedoucí k růstu napětí ve světě a k možnému politickému a ideologickému zneužití. Za druhé existuje reálné nebezpečí vzájemné akcelerace migrací a přechodů mezi jejich typy, imigrace vysoce vzdělaných odborníků tedy i přes restriktivní snahy západních vlád může vyvolávat a usnadňovat další migrační pohyby, včetně ilegálních. Konečně jde o to, že hybnou silou programů *brain drain* se chytě nechytě stává větší „láce“ odborníků z řad imigrantů oproti těm domácím, což posiluje napětí na trhu práce a asociální jednání nadnárodních korporací, které patří mezi nejčastější zájemce o tento typ pracovníků a jejichž moc leckdy „přerůstá přes hlavu“ vlád jednotlivých států.

Denacionalizace řízení a kontroly imigrační politiky dále spočívá v jejím přesunu na nižší/jiné celky:

- emigrační země,
- regionální autority,
- privátní sektor,
- neziskové organizace.

Imigrační země se snaží minimalizovat značné náklady spojené s řešením imigrační či integrační problematiky tím, že zabraňují možnostem jejich vzniku. Typickým příkladem jsou Spojené státy, které se vedle ostrahy vlastní jižní hranice (a diskusí o vybudování fyzické bariéry na jejich nejprostupnějších částech) snaží motivovat nebo donutit mexickou vládu k protiemigrační politice [Guiraudon-Joppke 2001: 35-36]. V Evropě ovšem aplikaci podobných opatření brání jednak mnohost výchozích zemí a také nechtě finančně přispívat na jejich protiemigrační opatření, což by v řadě případů znamenalo podporu nedemokratických režimů s nejasným výsledkem. **Denacionalizace se proto spíše projevuje přesunem kontroly na komerční organizace**, přepravní společnosti a potenciální zaměstnavatele imigrantů. Výsledkem je motivace leteckých společností k vlastní kontrole potřebných vstupních dokumentů, neboť odmítnuté imigranty musí přepravovat zpět na vlastní náklady. Méně účinné naproti tomu jsou pokuty udělované zaměstnavatelům ilegálních imigrantů, protože se jim to i tak leckdy vyplatí [*ibid.*: 39-42], nebo proto, že si nelegální přistěhovalci vytvořili efektivní „obrané mechanismy“ (např. identita „sdílená“ více osobami včetně skupinově užívaných identifikačních průkazů, průkazů zdravotního pojištění a podobně). Jiným nástrojem denacionalizace, který ovšem výrazně posiluje regionální rozdíly, je mobilizace místních autorit, samosprávy i jednotlivých občanů v boji proti ilegálním imigrantům. Jejich udávání sousedy se stalo běžným především v Nizozemsku [*ibid.*: 55], zatímco v dalších evropských zemích se týká spíše jen některých oblastí, respektive lokálních politiků, z nichž někteří svoji kariéru spojují s tvrdým postupem vůči (ilegálním) imigrantům. Tento trend obecně souvisí s diskutovanou novou politizací imigrační problematiky v evropském prostoru, i když je samozřejmě relativizován jednak již uváděnými „obranými opatřeními“ postižených osob a skupin, fungováním ilegálního „migračního průmyslu“ a v neposlední řadě existencí minoritních ghett, v nichž je sociální obrana proti ilegality prakticky nemožná.

K zapojení nevládních neziskových organizací do kontroly imigrantů a zbraňování ilegálním migracím dochází jenom výjimečně; důvodem je obecně sdílená představa, že pracovníci tohoto sektoru se snaží imigrantům (včetně těch nezákonných) spíše pomoci,

případně před jejich existencí „zavírají oči“. **Neziskové organizace** zaměřené na pomoc cizincům a jejich integraci, na problematiku rodiny, případně církve a další podobné organizace, se proto spíše uplatňují v pozitivním řešení otázek, na které státní administrativa nemá prostředky nebo účinné mechanismy. Ukazuje se, že mohou adekvátněji řešit sociální problémy v rodinách imigrantů, pomáhat jim v případě ztráty zaměstnání či nemoci, do jisté míry mohou kontrolovat vzdělávání dalších generací a podobně. Na stejné bázi leckdy fungují i formální spolky imigrantů, což potvrzují i aktuální výzkumy v České republice (zatímco širší zapojení neziskového sektoru na úkor státu je zatím spíše hubbou budoucnosti). B. Tollarová v tomto smyslu rozlišila (neformální) komunity cizinců, fungující na principech sociální sítě, a jejich (organizované) spolky. „Komunita cizinců a spolek cizinců stojí tedy v opozici: komunita je uzavřená, spolek otevřený; ve spolku se pracuje, do komunity se člověk uchyluje; v komunitě někteří bojují o přežití, spolek kulturně žije“ [Tollarová 2006: 44]. Zásadním rozdílem je ovšem to, že spolky fungují především na kulturní bázi, i když jsou z hlediska státu kvůli své formální organizaci často vnímány jako jediní partneři. Spolky imigrantů na etnické, geografické či náboženské bázi jsou z jejich strany jakousi aktivitou „navíc“, která je možná jen v situaci uspokojení základních potřeb a která je *ipso facto* dostupná pouze cizincům s legálním statutem; naproti tomu různě definované komunity a sociální sítě tvoří vlastní bázi jejich sociálního a ekonomického fungování. Zejména jde o různé formy příbuzenských a sňatkových komunit, jejichž prostřednictvím dochází k uplatňování sociální důvěry a sociálního kapitálu, dále o kulturní predispozice k ekonomickým postojům, hodnotám a vztahům, skupiny tvořené na náboženské, jazykové či ekonomicko-pracovní bázi, ale i na uspokojení z nepodřízení se majoritním vzorcům chování, vzájemné solidaritě deklasovaných a podobně. Tyto migrační sítě obvykle zároveň udržují vazby k zemi původu, respektive svým součastem v ní. Pracovníci nevládních organizací, zabývajících se problémy imigrantů a jejich integrací do společností hostitelských zemí, si obvykle jsou těchto (různých) charakteristik plně vědomi a snaží se jednat v souladu s nimi, protože jde o jedinou efektivní cestu pomoci imigrantům. Méně však hledí na důsledky svého jednání pro migrační země a někdy se je snaží vyloženě zakrývat, protože by nebyly sociální majoritou ve veřejné diskusi akceptovány nebo jde o jednání na hranici zákona nebo i za ní.

**Denacionalizace kontroly mezinárodních migrací neznamená snižování moci národních států**, které si ponechávají řídicí pravomoci a nejvyšší kontrolu, spíše jde o zefektivnění jejich politik a přesun ekonomické a organizační zátěže na jiné subjekty [Guiraudon-Joppke 2001: 43]. Zřetelná je také **snaha o posun od migrační politiky k integrační politice** uplatňované vůči (stávajícím) imigrantům [Gedders 2003: 142]. Podle příznivců této strategie by mělo docházet ke kýženému přesunu úlohy státu z kontrolní oblasti ke skutečnému vládnutí [A. Verlingen in Szcapaniková et al. 2006: 72-75]. Dochází k tomu také z již vícekrát zmiňovaného důvodu zvyšování politické významnosti migrací, respektive nedostatečné nebo patologické integrace imigrací vzniklých etnických minorit uvnitř západoevropských zemí (a samozřejmě i v jiných částech světa).

### 1.3 Politizace mezinárodních migrací a její nebezpečí

Mezinárodní migrace nabyly politického významu ve světovém měřítku teprve koncem osmdesátých let, od té doby však prakticky ve všech migračních zemích patří mezi nejčastěji politicky a ideologicky skloňovaná témata. Přispěl k tomu úspěch extrémní pravice v řadě evropských zemí v devadesátých letech, který donutil i umírněnější a středové strany hlouběji se zabývat restrikcí počtu potenciálních budoucích imigrantů a sociální exkluzí stávajících imigrantů, stejně jako bezpečnostní zájmy a úvahy o národní identitě v pozdně moderním světě nebo v neposlední řadě „odstranění“ vzájemných hranic schengenských zemí a posílení jejich vnější ochrany [Castles-Miller 1998: 235-238, 254-263]. Důvodem zvýšené politické rezonance migrační otázky není jen obrovský nárůst těchto pohybů a konsekvantní



etnická, kulturní i náboženská diverzifikace společnosti v imigračních zemích, nýbrž i kvalitativní změny, respektive kontext, v němž k těmto procesům došlo (rozšiřování státu blahobytu po druhé světové válce a později nástup globalizace), a konečně jejich rétorické a ideologické využití v domácí i mezinárodní politice, což je záležitostí posledních let.

Bylo již řečeno, že politizace migrační otázky, která ve všech západních zemích znamená **restrikci počtu (a typů) nových imigrantů** a snahu o rekonceptualizaci stávajících integračních politik, je způsobena strachem „bohatých“ ze ztráty jejich výhod. Úzce souvisí s rozvojem systémů sociálního zabezpečení po druhé světové válce, jejichž prostřednictvím se západoevropské země snažily čelit rozšiřování komunistických a socialistických idejí a zajistit rovnoměrný hospodářský růst, sociální smír a blahobyt. Základní potíž těchto systémů však spočívá v tom, že byly konstruovány v odlišném sociokulturním paradigmatu; nevědomě počítaly s existencí a funkcí tradičních norem, hodnot a institucí, například se zájmem o nadindividuální entity, participací na občanských aktivitách a organizacích, patriarchálně orientovanou formalizovanou rodinou, s národním cítěním a kapitalistickým duchem a podobně. Sociokulturní procesy pozdní moderny však vedly ke „korozi charakteru“, v jejímž důsledku tyto nevyřčené hodnoty podkládající existenci „sociálního kapitalismu“ přestaly fungovat [Sennett 1998]. **Individualizace, snižování sociálních zájmů i participace a rozklad tradičních symbolických světů** vedly k atomizovanému sebestřednému jednání, jehož jediná jistota se podle U. Becka opírá o instituce poskytující sociální blaho. Nechť ustoupit od nabytých výhod a egoistické zájmy však současně vedou k tomu, že tyto instituce - včetně systémů sociálního zabezpečení - jsou spíše zneužívány než jen využívány k vlastnímu prospěchu, s co nejnižšími osobními náklady a naopak s co nejvyšším ziskem [Beck 2004]. Přijmeme-li přitom tuto (ne neproblematickou) vizi druhé či reflexivní modernity, jejím typickým příkladem může být právě měnící se postoj k migracím a imigrantům.

Masové imigrace ze zemí třetího světa vedly především v západní Evropě nejen k hospodářské prosperitě, ale i k výraznějšímu **využívání systémů sociálního zabezpečení těmi imigranty, kteří nebyli s to uplatnit se na trhu práce**. Tyto výdaje ve prospěch jiných však zároveň posílily odpor individualizovaných členů hostitelských společností, jejich nechť dávat a současně jejich nedůvěru vůči institucím (státu), které se vyznačovaly přílišným sklonem k „rozdávání“ národního bohatství. Zatímco po většinu druhé poloviny 20. století převažoval sociální smír a snaha o integraci imigrantů, v devadesátých letech došlo k náhlé, politicky vyvolané reflexi jejich problematičnosti, nikoli bez viny imigrantů samých. Jistě zde hrála roli i generační změna, protože zatímco první generace imigrantů se spokojila s málem, které pro ně přesto bylo výhodnější než setrvání v zemích původu, jejich děti si začaly uvědomovat svoji jen částečnou participaci na sociálních výhodách - a to právě ve chvíli, kdy většina společnosti začala reflektovat skutečnost, že imigrantům dává „příliš“ moc. Zatímco imigranti si stěžovali na to, že jejich participace na trhu práce, sociálním a politickém dění a podobně má **charakter občanů druhé kategorie**, majorita začala zpochybňovat míru jejich integrace do hostitelských společností v jazykové, kulturní, vzdělanostní, sociální i dalších rovinách. Typickým příkladem se zejména v západoevropských zemích stala kontroverze ohledně **islámu**, který začal být (oběma stranami) chápán jako hráz proti úplné integraci a který si Evropané na základě historických reminiscencí i současných událostí do značné míry automaticky spojují s terorismem a nebezpečím [Byrnes-Katzenstein 2006: 76-77]. Naproti tomu v Severní Americe podobné problémy vyvolává spíše etnická a jazyková otázka. Důvodem je skutečnost, že zatímco v Evropě tvoří arabští muslimští imigranti velkou většinu všech imigrantů, imigrace do USA je etnicky i nábožensky mnohem různorodější, vedle toho islám v Evropě nepředstavuje „cizorodý živel“ jenom vzhledem k někdejšímu křesťanství, nýbrž především ve srovnání se současnou převažující *laïcité*. Muslimové chápou svoji víru jako jedinou ochranu proti sociální exkluzi a současně jako jediný sebeidentifikační

symbolický svět, zatímco tradiční Evropané ji z těchže důvodů obviňují z netolerance, bránění integraci a vyvolávání sociálního napětí, nehledě na muslimské nerespektování evropských hodnot a vzorců chování, o nichž si Evropané myslí, že by měly být univerzálně platné (typicky například v otázce postavení žen, vztahu k jinověrcům, ale i užívání násilí ve veřejném prostoru).

**Selhání moderních sociálních institucí**, především (sociálního) státu, se sociální elity snažily **řešit dvojím**, ne nutně vzájemně disparátním, **způsobem - prostřednictvím zvýšené občanské participace** (tzv. třetí cesta A. Giddense) a **posílením nadnárodních organizací** typu Evropské unie i v kulturní a sociální oblasti (např. J. Habermas). Ani jeden z nich sice dosud nebyl šířeji politicky uplatněn, protože kupříkladu Blairova politika nové levice ve Spojeném království již Giddensovu třetí cestu jednoznačně opustila, přičemž právě problematika imigrace a integrace imigrantů ukazuje jejich neaplikovatelnost. Růst významu nevládních organizací a občanské participace jako celku předpokládá fundamentální rovnost občanů a jejich shodu na základních principech fungování společnosti, jenže právě k tomu v důsledku jinokulturního zázemí imigrantů a nechuti většiny akceptovat tyto odlišnosti nedochází. Naproti tomu zatímco ještě v osmdesátých letech se předpokládalo, že kulturní a sociální integrace evropských zemí bude stejně bezproblémová jako v případě ekonomiky, od následující dekády se začala prosazovat spíše opačná, renacionalizační tendence. Vůle k integraci a převaha celoevropských hodnot nad národními vzaly rychle za své, pokud je vůbec někdo myslel dostatečně vážně, místo nich nastoupila **renesance národních identit** [Castells 2002: 234; J. Hutchinson in Spohn-Triandafyllidou 2003: 36-51]. Zároveň ovšem pokračovala eroze národního státu, nejen v mocenské a organizační rovině, kde se jeho kompetence přesouvají na nadnárodní nebo naopak nižší entity, ale i v rovině symbolické a identifikační. J. Habermas se proto ptá, jak mají národní státy plnit svoji legitimační úlohu, snižuje-li se jejich fiskální základna, omezují-li se možnosti makroekonomických regulací a klesá-li sociální angažovanost [Habermas 2001: 79-80]? Jedním z mála společně sdílených „evropských pout“ přitom je právě negativní náboženská identita, odpor proti „neevropskému“ islámu (jak imigračnímu, tak tureckému v otázce vstupu Turecka do Evropské unie) i jakkoli jinak zdůrazněné náboženské identity a z ní plynoucím tradičním hodnotám [Nešpor 2006a] včetně tradičně organizované rodiny. Zatímco v předmoderních společnostech byla základní sociální jednotkou rodina nebo ještě dříve „dům“, v pozdně moderní Evropě se jí nepochybně stal jedinec, ať už je nebo není členem nějaké rodiny - na rozdíl od imigrantských komunit, které do značné míry fungují na rodinné a sociální bázi, i když mnohdy jde o jiné typy rodinného uspořádání, než bylo v Evropě obvyklé.

Negativní protiimigrační důsledky těchto kulturních a sociálních transformací dále posiluje **vzrůst ekonomických nejistot nižších tříd** v Evropě, stejně jako imigrantů, kteří tvoří jejich konkurenci. Globalizace a transformace trhů práce v podmínkách pozdní moderny totiž vedly k tomu, že od sedmdesátých let sice začalo docházet k industrializaci nových oblastí, zároveň se však projevil odliv kapitálu ze zemí třetího světa, diferenciací na trhu práce (podle výše vzdělání, genderových charakteristik, věku, etnicity atd.) a zvýšení nejistot zaměstnanců i drobných podnikatelů v důsledku flexibilizace, strukturálních změn v průmyslu vedoucích k snižování poptávky po „modrých límečcích“, *outsourcing-u*, i růstu sektoru služeb. Tyto změny přinesly nejistotu a konkurenční boje, které lze snadno „maskovat“ rétoricky jinak orientovaným bojem proti imigrantům, stejně jako na druhou stranu posílily migrační pohyby ze zemí třetího světa do západní Evropy a Severní Ameriky [Castles-Miller 1998: 78]. V obou případech navíc došlo k růstu neformálního pracovního trhu a konsekventní „výchově“ asocíálních živlů, stejně jako k oslabování důvěry ve stát a další sociální instituce, jež selhaly přinejmenším v kontrolní oblasti.

Problematičnost sociální akceptace imigrací a integrace imigrantů byla dále posílena (oboustranným) **politickým využitím tohoto tématu**. Ve skutečnosti totiž nejde jen o

důsledek objektivních sociálních a ekonomických procesů, nýbrž o to, že jejich význam vystoupil teprve ve chvíli mediální prezentace a politického využití na lokální, regionální, národní i mezinárodní úrovni [k tomu srov. Nešpor-Večerník 2006: zejm. 19n.]. Typickým příkladem může být relativně malý vliv imigrantů, dokonce i jejich vysokého počtu, na trh práce „nativních“ obyvatel, ačkoli právě tato otázka je v mediální prezentaci zveličena a démonizována [H. F. Chang in Brettel-Hollifield 2000: 209-211, 224-225].

Prezentace problémů a kritika jejich stávajícího řešení ve veřejném prostoru jednoznačně vyvolaly sociální napětí, z něhož těžily a těží odstředivé síly na obou stranách, extrémně pravicové politické strany i radikální muslimští duchovní, ačkoli jimi nabízená řešení stávající situace nejsou právně, politicky ani sociálně akceptovatelná. Potíž je ovšem v tom, že reprezentanti stávající sociální moci, především státy a jejich administrátoři, ale i nadnárodní entity a nevládní sektor jsou vázáni existujícím právním řádem a mezinárodními i bilaterálními dohodami, které jim brání na tuto mobilizaci adekvátně reagovat, čímž dále posilují nedůvěru občanů a kritiku sebe sama. Ve snaze zavděčit se veřejnému mínění někdy zřejmě dochází i k porušování mezinárodních dohod (typickým příkladem jsou společné evropské restriktce azylového práva), jindy jsou zase z nutnosti jejich dodržování přijímána nepopulární opatření, jejichž výhodnost je leckdy dokládána i manipulací s informacemi (slučování rodin, *brain drain*). V případě posledně uvedených programů je zdůrazňována jejich ekonomická výhodnost nebo i nezbytnost, aniž jsou prezentována nebezpečí v podobě - sociálním vědcům známého - přesmyku jednoto typu migrací v jiný a jejich vzájemného posilování.

Místo aby veřejná diskuse o imigračních a integračních problémech vedla k jejich uspokojivějšímu řešení, **nízká a jednostranná informovanost** je často spíše zatemňuje a přispívá k budoucí eskalaci sociálního napětí, respektive k radikalizaci obou stran konfliktu. Zastánci imigrací argumentují nízkým populačním růstem západoevropských společností, snižováním ekonomické výkonnosti a nechutí majority vykonávat „podřadná“ zaměstnání, stejně jako pozitivními důsledky multikulturní syntézy. Naopak jejich protivníci zdůrazňují reálnou dysfunkčnost těchto opatření, neváhají se však chopit ani emocionálně zabarvených argumentů ve prospěch národního státu, v extrémních případech přímo rasistické ideologie, nebo mobilizovat strach bohatých ze ztráty jejich výhod. Mediální, rétorická a ideologická prezentace obou konfliktních stran je přitom velmi jednostranná a zjednodušující, neumožňuje rozbor a diskusi problému v patřičné šíři a tím brání jeho adekvátnímu řešení. Právě v dostatečně obsažné i hluboké prezentaci informací o mezinárodních migracích přitom spatřujeme hlavní úlohu sociálních vědců, zatímco politická rozhodnutí o jejich dalším řešení již musí náležet demokraticky zvoleným veřejným orgánům.

#### 1.4 Metody a možnosti sociálně-vědního studia migrací

Změny, k nimž v posledních desetiletích došlo na poli mezinárodních migrací, ukázaly selhání tzv. asimilační teorie v severoamerickém prostoru a tím připravily půdu k masivnější **rekonceptualizaci sociálně-vědního studia** tohoto fenoménu [Hirschmann 1983; Yans-McLaughlin 1990: 4-7]. K tomu se připojila i socioekonomická kritika redukcionistického přístupu neoklasické ekonomie, která zdůrazňovala racionální a individuální charakter (ekonomického) jednání, aniž brala ohled na jeho institucionální, sociální a historické zakotvení, emocionální a etickou oblast a podobně. Tyto nedostatky se snažila řešit především konceptualizace sociálního kapitálu (Loury, Bourdieu), neoinstitucionalismus a tzv. nová ekonomie migrací (Stark) a v neposlední řadě ekonomická sociologie (Granovetter, Swedberg).

Tradiční studium migračních pohybů vycházelo především z jejich deskriptivního **demografického popisu**, který byl v mikrorovině doplněn o hledání tzv. **push a pull faktorů**, důvodů vedoucích k emigraci či naopak imigraci. Platilo přitom, že od okamžiku, kdy tento

typ analýzy překračoval demografický popis kvantitativních dat, byl úzce - třebaže namnoze implicitně - spojen s ekonomismem a metodickým individualismem neoklasické školy. E/imigrace z tohoto úhlu pohledu představovaly racionální volbu jednotlivců vedených snahou maximalizovat svůj zisk, ať již v ekonomické oblasti nebo v podobě statusových, sociálních a dalších výhod. Tomu odpovídala i jejich volba cílové (hostitelské) země a snaha o co nejrychlejší začlenění do tamní společnosti, asimilacionismus tradičně spojovaný kupříkladu s *melting pot* americké společnosti. Typickými představiteli novějších typů neoklasických migračních teorií byli ve druhé polovině 20. století G. J. Borjas, R. Cohen, E. G. Ravenstein, A. R. Zolberg a další. Od neoklasických migračních teorií nestály příliš daleko ani přístupy obvykle označované za **historicko-strukturální** (S. Castles, N. Fligstein, S. Sassen ad.), jejichž kořeny spočívaly v marxismu nebo v teorii světových systémů. Na rozdíl od předchozího typu kladly důraz na makrorovinu představovanou umístěním státu v rámci širšího geopolitického, kulturního a ekonomického mezinárodního vztahového společenství. Historicko-strukturální přístupy předpokládaly, že mezinárodní migrace vyvolává nerovnost v distribuci zdrojů a moci mezi jednotlivými státy, doplněnou o vstupní politiku imigračních zemí. Konceptualizace migračních pohybů tedy i v tomto případě vycházela z *push* a *pull* faktorů a racionální volby jednotlivce, jen bylo rozšířeno její referenční pole a jedinec byl konceptualizován především jako člen nějakého vyššího sociálního útvaru. S těmito teoriemi často souvisely i **folkloristické výzkumy** přetrvávání některých tradičních symbolů a sociálních vazeb z předmigračního období v hostitelských zemích. Tyto skutečnosti sice netvořily ústřední významové struktury migračních událostí, dotvářely však jejich „kolorit“ a spolu s participací na světovém systému upozorňovaly na jejich historický rozměr.

Neoklasická konceptualizace migrací dokázala, třebaže surčitymi problémy, spočívajícími v existenci řetězových migrací a politických uprchlíků, uspokojivě vysvětlit většinu migračních pohybů do druhé světové války, především tzv. velkou migraci z Evropy do Spojených států, Kanady a některých zemí Latinské Ameriky. Naopak historicko-strukturální přístupy ukázaly své přednosti při analýzách migrací do tzv. globálních měst, ať již v Americe (Los Angeles, Mexico City ad.), Asii (Singapur) nebo subsaharské Africe (Addis Abeba, Nairobi), a obecně migrací spojených se vzájemnými vztahy mezi centry a periferiemi jednotlivých politicko-sociálně-kulturních okruhů. S rozšiřováním migračních pohybů i jejich typů ve **druhé polovině 20. století však narůstaly explikační problémy spojené s oběma přístupy**. Neoklasicismu totiž chyběla historická dimenze vedoucí kupříkladu k upřednostňování někdejších koloniálních velmocí jako imigračních zemí z bývalých kolonií, zatímco historicko-strukturální přístupy nabízely pouze globální a často příliš schematický pohled na mezinárodní vztahy. Prostřednictvím výzkumů A. Portese a D. Masseyho se ukázalo, že sociokulturní dědictví předmigračního období je mnohem silnější, než se do té doby předpokládalo, takže vede k rozšiřování etnokulturní diverzity a k multikulturalismu v rámci hostitelských zemí. Zároveň však platilo, že migrují jen určití lidé z a do určitých zemí; třeba v případě migračního systému Mexika a Spojených států ti, kteří „byli ve skutečnosti amerikanizováni již před tím, než přišli do Spojených států“ [Yans-McLaughlin 1990: 10]. K emigracím obyvatele nevedl jen nedostatečný rozvoj některých zemí, nýbrž rozvoj sám jejich existenci implikoval [C. B. Keely in Brettel-Hollifield 2000: 52]. Přísně ekonomistický pohled považující individuum za hlavního činitele migračních procesů doplněný případně o historické a etnografické studium kulturních kořenů bez většího vlivu na současný stav, byl proto v celosvětové odborné diskusi jednoznačně opuštěn [*ibid.*: 1-20], třebaže většina současných českých badatelů zabývajících se migracemi k tomuto závěru ještě nedošla.

Namísto toho začaly být zvažovány **sociální a socioekonomické faktory** oboustranně ovlivňující migrační procesy, především sociální sítě (Ch. Tilly), rodinné vazby (O. Stark) a existence etnických (sub)ekonomik (I. Light). „Pro etnické minority [jejich]

kultura hraje klíčovou roli jako zdroj identity a základ rezistence vůči exkluzi a diskriminaci ze strany majoritní společnosti“ [Castles-Miller 1998: 37]; migrační rozhodnutí nadto nelze ztotožňovat pouze s ekonomickými otázkami. Vedle systémového přístupu, který nahradil starší teorie asimilace a v některých ohledech i etnického pluralismu, se stále zřetelněji uplatňuje **antropologicky orientovaná perspektiva tzv. transnacionálních sociálních prostorů**, již někteří badatelé dokonce označují za „třetí generaci“ migračních studií [Faist 2000: 10-12]. T. Faist přitom rozlišuje tři roviny analýzy migračních pohybů: (1.) individuální rovinu vycházející z osobních hodnotových schémat a očekávání; (2.) rovinu kolektivních sociálních a symbolických pout; a (3.) rovinu vyšších, celospolečenských sociálních struktur. Individuální stránka migračních pohybů byla uspokojivě pokryta klasickými migračními teoriemi, jejichž individualistický pohled na migrace vedl k přílišnému zdůrazňování socio-ekonomických, občansko-politických a dalších motivačních faktorů jednotlivce. Strukturální pohled obecných systémových přístupů, mezi nimiž v posledních letech dominovala teorie migračních systémů, naopak postuloval existenci širokých sociálních sítí, avšak nebyl s to vysvětlit jejich vznik. Proto teprve uvedení analytické mezoroviny dokázalo podle Faista tyto nedostatky řešit. Nejde totiž jen o sítě sociální, jakkoli významné, avšak i o neformální a poloformální sociální organizace vznikající na základě společně sdílených symbolických pout jako je etnicita, náboženství, sociálně sdílené hodnoty a další. **Participace na těchto sítích** překračujících hranice jednotlivých států (proto se hovoří o transnacionálních sociálních prostorech) totiž výrazně zvyšuje transferabilitu sociálního kapitálu, čímž dochází ke snížení sociálních nákladů spojených se vstupem a integrací do nového prostředí, což je obzvláště významné v situaci silících globalizačních tendencí. Sociální a symbolický kapitál se přitom uplatňuje jak v selekci samotných (skupin) migrantů, v jejich výběru imigračních zemí, tamní difusi a fenoménu řetězových migrací, tak při jejich - ve většině případů nutně jen částečné - integraci do prostředí hostitelské země.

Teoretický a metodologický základ studia mezinárodních migrací z perspektivy **transnacionalismu** opřený o výzkum karibských a filipínských migrantů do USA přinesla například N. Glick Schiller, která ve svých studiích zdůrazňovala **tři základní hlediska - rodinné, genderové a nacionální** [Glick Schiller, Basch, Blanc 1995; Fouron, Glick Schiller 2001]. Poukázala na skutečnost, že současní imigranti nejsou vždy vykořenění, jak se dříve předpokládalo. Mnoho z nich je transmigranty, kteří si vytvořili četné vazby v nové zemi, ale zároveň si zachovávají vazby ke své původní zemi. Migrace je z tohoto pohledu vnímána jako transnacionální proces, který odpovídá současnému politickému uspořádání rozvíjející se globální ekonomiky [Brettel, Hollifield 2000: 84-89]. Transnacionální migrační sítě zahrnují jako základní jednotky nikoliv jednotlivce, ale domácnosti a rodiny, jejichž ekonomické strategie jsou zakotveny v obou společnostech, té původní/výchozí i nové/hostitelské. Transnacionální procesy mohou být zkoumány nejen na úrovni rodinné, která zajímá nás, ale i na úrovních vyšších, na úrovni organizací a politik.<sup>2</sup> Na úrovni rodiny umožňuje spojení imigrantů s výchozí zemí například zajistit rodičům péči o dítě v původní zemi dalšími příbuznými, umožňuje jim vystupovat aktivně při tvorbě klíčových rodinných rozhodnutí, navštěvovat původní zemi, kupovat tam majetek, stavět domy, zakládat firmy nebo přinejmenším finančně zajišťovat tamní blízké. Transmigranti si vyvinuli mnohočetné sociální, ekonomické a politické vazby, které překračují hranice mezi státy. Jejich začlenění do hostitelské společnosti přitom zároveň přispívá k jejich začlenění do země výchozí. Migrace jednoho nebo několika členů rodiny a založení transnacionálních sítí často slouží jako strategie, pomocí které se rodina snaží zachovat sociální pozici a přístup ke zdrojům, které má domácnost/širší rodina v zemi původu [Glick Schiller, Basch, Blanc 1995]. Migrace vnímaná z tohoto úhlu pohledu je vlastně kolektivní rodinnou strategií zachování (případně vylepšení) a

---

<sup>2</sup> Ke studiu globální ekonomiky s důrazem na genderový aspekt viz přehledovou studii M. Kolářové [2006].

reprodukce sociálního statutu v často zhoršených podmínkách výchozí země. Migrace ovšem mnohdy vnáší rozpor do původních generových a sociálních hierarchií aktérů v rámci širších rodin. Gender a národ jsou konstrukty vzájemně utvářené prostřednictvím transnacionálních sociálních sítí které spojují domácí a novou zemi imigranta [Fouron, Glick Schiller 2001; na příkladu čínských imigrantů v Maďarsku viz Nyíri 2005].

Neméně důležité je **fungování symbolických pout mezi výchozí a novou zemí v ekonomické oblasti**. Jeho příklady přitom **můžeme najít i v České republice**. Starší, žurnalisticky petrifikovaná výkladová tradice v devadesátých letech uvažovala (jen) o vykořisťování temporálních pracovních migrantů z Ukrajiny do českých zemí v podobě klientelistických a korupčních sítí, bossismu nebo i jejich okrádání o výtěžky a bujení dalších zřetelně ilegálních struktur, H. Nosková vedle toho upozornila na důležitý aspekt náboženského vyznání a společenství tvořených hlavně konvertity k menšinovým protestantským vyznáním v jejich rámci [in Šrajerová 2002: 45-54]. Podobně tomu bylo i v případě reemigrantů z Rumunska v devadesátých letech 20. století, zatímco pro imigranty ze západní Evropy a především severní Ameriky na počátku této dekády hrálo velkou roli jejich národní vědomí a/nebo „kulturní mise“ do bývalých komunistických zemí. Společně sdílené sociální charakteristiky, hodnoty a symbolické významy se přitom ve všech případech projeví nejen ve folklorní rovině, ale především v ekonomické a mocenské oblasti. Ač si to vědci zabývající se studiem mezinárodních migrací uvědomili teprve nedávno (a v České republice leckdy dosud ne, zejména v případě etnograficky orientovaných badatelů), ať už jsou společenství imigrantů (sebe)definovaná jakkoli, vymezují se primárně nikoli ve vztahu k rodné zemi, nýbrž v (negativním) vztahu k sociální majoritě země hostitelské. Jinak řečeno, ať je to existence etnicko-ekonomických vazeb, politická orientace, náboženské přesvědčení, nebo folklorní tradice, tyto formace musí být studovány zejména ve vztahu k je obklopujícím sociokulturním institucím imigrační země, nikoli jako relikty předmigračního období, tedy ve vztahu k historické realitě emigrační země. Pokud s emigrační zemí souvisejí, což je typické hlavně až pro poslední půlstoletí, dochází k tomu v rámci dynamické souvztažnosti s jejím dalším vývojem v rámci transnacionálních sociálních prostorů a globalizačních tendencí. Význam transnacionalismu pro ukrajinské imigranty do ČR na základě výzkumu potvrdil D. Drbohlav a P. Ezzeddine-Lukšíková [2004].

Rozšiřování perspektivy sociálně-vědního studia mezinárodních migrací a jejich multidisciplinární rozměr [Brettel-Hillofield 2000; ze starší literatury srov. Yans-McLaughlin 1990] umožňuje adekvátnější porozumění problémům, které globalizovaný svět s masivními migračními pohyby vyvolal a nadále bude (nejen) v evropském měřítku vyvolávat. Tato studia se však současně musí stát zdrojem informací pro **celospolečenskou diskusi** o uvedených problémech a o dalším směřování multietnických, multikulturních a multireligijních společností, jejichž existence je již v západní Evropě realitou a brzy k ní dojde i v zemích někdejšího východního bloku včetně České republiky. Diskuse přitom musí vést k reformulaci státních politik v příslušných oblastech nebo k jejich odpovědnému přesunu na jiné - evropské nebo naopak „substanci“ a občasně - entity. Rozhodování státních a dalších orgánů již nemůže vycházet (pouze) ze zdánlivě nestranných demografických údajů, které mohou být interpretovány naprosto rozdílným způsobem a při ideologickém zneužití hrozí nárůst sociálního napětí. Nemůže jít ani jen o vynucenou aplikaci evropských nebo dalších povýtce legálních omezení, protože jejich nepopulární charakter mnohdy dále snižuje sociální důvěru v instituce, které se často čelí jenom nepřipustnou manipulací s informacemi, nebo jež vyvolává další neřešitelné sociální problémy v budoucnosti, nemluvě o „obcházení“ těchto ustanovení prostřednictvím vzrůstajícího počtu ilegálních imigrací a jejich nechtěných důsledků. Výsledky aktuálních vědeckých výzkumů by měly být nejen k dispozici decizní sféře a široké veřejnosti, nýbrž měly by především sloužit jako podklad pro **tvorbu** současných a budoucích **politik**, což platí obzvláště zřetelně v případě formulace státní

rodinné politiky. V souvislosti s demografickým vývojem se sice migrační problematikou často argumentuje, málokdy však s dostatečnou znalostí věci, navíc není v širším měřítku zohledňována reálná diverzifikace rodinného uspořádání, k níž mezinárodní migrace nepochybně přispívají, ani z ní nejsou vyvozovány důsledky pro další oblasti státní sociální, vzdělávací, zdravotní, kulturní a dalších politik. Bude-li přitom tento stav trvat, hrozí reálné **nebezpečí eskalace sociálního napětí** stran neúplně integrovaných imigrantů a jejich komunit, podobně jako k tomu došlo v řadě západoevropských zemí, a konsekventní nárůst extrémních politických postojů, aniž by jejich protagonisté nabízeli politicky a sociálně uplatnitelná řešení. V takovém případě by imigrační otázka, přestože reálně zasahuje jenom malou část sociálního dění a veřejného prostoru, mohla sloužit jako rozbuška dalekosáhlých a devastujících společenských změn.

Jak již bylo řečeno na jiném místě, české sociální vědy jako celek dosud bohužel nedisponují adekvátním porozuměním současným mezinárodním migracím [Nešpor 2005]. Důvodem je jednak jejich nemístná tematická orientace, ale také nevhodné metodické nástroje, na něž razantně upozornila P. Klvačová [in Szczepaniková et al. 2006: 77-81]. Nevhodný a nereprezentativní výběr respondentů totiž může vést k jejich systematickému ovlivnění nebo - hůře - k neodhalení jejich sebe prezentace a následným neadekvátním zjištěním, která by státní politiku zavedla na chybnou cestu. Toto nebezpečí je obzvlášť zřetelné v případě výzkumů imigrantů ze zemí se zcela odlišným kulturním zázemím (Vietnamci, Číňané), v případě ilegálních imigrantů nebo těch, kteří participují na šedé ekonomice (někteří Ukrajinci, Rusové), nebo při souběhu obou těchto charakteristik. Jiné nebezpečí skýtá nedostatečný kontextuální rozhled výzkumníků, jehož příkladem představují některé výsledky nedávného výzkumu vlivu kvalifikace na uplatnění a mobilitu imigrantů na českém trhu práce [Grygar et al. 2006]. Autoři výzkumu totiž tvrdí, že právě rodina umožňuje imigrantům vyjít ze sociální izolace a nepřímo tak zvyšuje jejich sociální mobilitu, přičemž jako důvod bez dalších upřesnění uvádí socializaci dětí v českém prostředí (zprostředkovanou zapojením do školního vzdělávacího systému) a její následný vliv na resocializaci rodičů. Něco takového lze jistě připustit, ale pouze v případě malých a vzájemně izolovaných „ostrůvků“ imigrantů v „moři“ hostitelské společnosti, ochotných a schopných úplné asimilace. Možná to tak - zatím - funguje v případě vietnamských a dalších minorit v České republice [srov. např. Baar - Krečmerová 2005], avšak je to v naprostém rozporu se zjištěními zahraničních odborníků týkajícími se skupinového charakteru migrací a jejich neasimilovatelnosti, stejně jako s aktuální eskalací napětí v prostředí francouzských, nizozemských a dalších etnických enkláv. Výzkumy tohoto typu mohou vést nanejvýš k tomu, že své zadavatele „ukolébají“ v přesvědčení, že imigrační a integrační problémy není nutné výrazněji řešit, jejichž neadekvátnost ukáže blízká budoucnost, téměř jistě spojená s nárůstem počtu migrantů ze zemí třetího světa do České republiky. Podobně tomu ostatně bylo v případě starších typů západoevropských a severoamerických migračních studií. Volání po širším uplatňování výsledků sociálně-vedních výzkumů ve veřejné diskusi a v decizní sféře tedy neznamená automatické zhodnocení všech dosud provedených či probíhajících šetření. Vzhledem k tomu, že jen malá část českých sociálních vědců je v dostatečném kontaktu s aktuálním vývojem svých disciplín ve vyspělém světě, jen tato menšina může přinést kýžené výsledky. V návaznosti na reorientaci výzkumu migrací směrem k jejich sociálnímu a rodinnému zázemí by se tyto výzkumy měly i u nás výrazněji **zaměřit právě na sféru rodiny** (v různě širokém vymezení), sociální sítě a další sociální a symbolické vazby.

## 2. Životní podmínky přistěhovalců v ČR

### 2.1 Imigrace do České republiky po roce 1989

České země patřily už od středověku mezi výrazně migrační oblasti, stačí vzpomenout na příchod německých osídlenců do pohraničí ve 13.-14. století a jejich odsun/vyhnání po druhé světové válce nebo na podíl Čechů na tzv. velké migraci 19. století, ať už vedla do Nového světa nebo do východní Evropy, Ruska a na Balkán. Jenom v průběhu posledních dvou století byly české země svědky více než dvaceti mezinárodních migračních pohybů, z nichž některé počet obyvatelstva snižovaly a jiné naopak zvyšovaly, v obou případech přitom lidé odcházeli/přicházeli nejen z politických a sociálních důvodů, ale i „za lepším“ [Nešpor 2005]. Jednalo se o typický znak semiperiferní země v intencích Wallersteinovy teorie světových systémů [Wallerstein 1984]. Tyto **pohyby však s nástupem komunistického režimu prakticky ustaly** [Nosková 2005]; došlo jen k (neúplnému) dokončení poválečných reemigrací zahraničních Čechů a Slováků a k nevelkým, většinou jen dočasným, imigracím utečenců z řecké občanské války a za normalizace studentů/pracovníků ze spřátelených socialistických zemí. Výrazněji se projeví emigrace československých občanů na Západ, byť s jejich „výsledky“ se kromě režimní protimigrační propagandy většina společnosti nemohla seznámit [Nešpor 2006]. Důsledkem výrazného snížení mezinárodních migračních pohybů, nedostatečné veřejné diskuse na toto téma a jejího ideologického ovlivnění „shora“ docházelo k **růstu xenofobních stereotypů** vůči neznámým cizincům, protože jediné výraznější pohyby, s nimiž se mohli obyvatelé Československa setkávat, probíhaly mezi oběma částmi společného státu. Strach před potenciálně nebezpečnými cizinci a nechuť k jejich případné integraci dokumentovaly tehdejší výzkumy veřejného mínění, stejně jako zkušenosti s problematickým přijetím českých a slovenských reemigrantů po druhé světové válce [srov. Holý 2001: zejm. 70-95; Nosková 2005: 30-31].

„Ne-migrační oázu“ v rámci moderního světa, stále víc postiženého mezinárodními migracemi [Bade 2005; Castles-Miller 1998], ovšem likvidoval pád komunistického režimu. Migracím odvyklá česká společnost se s jejich novým nárazem setkala poměrně rychle a konsekventně musela být upravena státní politika přijímání cizinců, v průběhu devadesátých let stále zřejměji konvenující s politikami států Evropské unie [Geddes 2003: 173-189]. Na jednu stranu můžeme říci, že došlo k **posílení emigrace z České republiky** do západní Evropy a dalších zemí také proto, že přestalo jít o víceméně definitivní rozhodnutí. Nejčastějším typem těchto migrací jsou dočasné pracovní či studijní migrace mladších osob do zemí Evropské unie, vedené touhou poznávat i ekonomickými důvody, případně přeshraniční pracovní transmigrace do Rakouska a SRN. Obavy západoevropských politiků a veřejnosti, že po pádu železné opony dojde k masovým imigracím z Východu [Bade 2005: 365-366; Castles-Miller 1998: 105], se ovšem nepotvrdily. Na rozdíl především od Polska a většiny zemí bývalé Jugoslávie naopak platilo, že do České republiky po roce 1989 přicházelo více lidí ze zemí Evropské unie (a Rakouska) než naopak. Pozitivní migrační saldo měla Česká republika i s neevropskými západními zeměmi včetně Spojených států a Kanady. (Dočasní) čeští migranti na Západ přinášejí poznání „standardnosti“ mezinárodních migračních pohybů, pokud se vrací, a neformální cestou tak restaurují vztah občanů k migracím a imigrantům. Pro jeho vývoj, včetně legislativního vývoje, i pro populační vývoj české společnosti nicméně byly po roce 1989 mnohem důležitější imigrace. Přestože většinou šlo o individuální (rodinné) migrace, můžeme rozlišit několik základních imigračních pohybů, k nimž docházelo (seřazeny jsou podle dosavadní frekvence):

- imigrace ze Slovenska v souvislosti s rozdělením společného státu a po něm,
- reemigrace zahraničních Čechů,
- individuální imigrace ze zemí třetího světa,
- individuální imigrace ze Západu,



- státem řízené imigrace hlavně z východní Evropy (reemigrace, *brain drain*).

Pro postoje české společnosti k migracím a imigrantům je charakteristické, že první uvedený pohyb obvykle není v rámci veřejného diskurzu vůbec tematizován jako mezinárodní migrace a **Slováci** - včetně těch, kteří z ekonomických důvodů přicházejí až v posledních letech - nejsou považováni za „standardní cizince“. Vzhledem k jazykové příbuznosti a společné historii obou národů je jejich integrace do české společnosti velmi snadná, a to jak v legální, tak v ekonomické, sociální a kulturní rovině. S výjimkou přesunů obyvatelstva, které byly v přímé souvislosti s rozdělením státu, sice Slováci musí pro získání českého občanství splňovat stejné podmínky jako kdokoli jiný, mají však mnohem snazší výchozí pozici a i jejich akceptace je bezproblémová. Nehledě k tomu, že v České republice mohou (legálně i ilegálně) snadno pobývat i bez českého občanství, od roku 1993 Slováci pravidelně každoročně tvořili více než tři čtvrtiny osob, které nově získaly občanství České republiky. Naproti tomu v rámci zahraničních pracovníků s pracovním povolením, registrovaných MPSV, byli už před vstupem do Evropské unie předstiženi Vietnamci.

Podobně snadná by se mohla zdát i socioekonomická integrace českých **reemigrantů**, především emigrantů na Západ v období vlády komunistického režimu, ale i těch východoevropských (hlavně rumunských) Čechů, kteří nechtěli či nemohli reemigrovat po druhé světové válce. Ve skutečnosti tomu tak vůbec nebylo. Dlouhodobým pobytem v zahraničí, případně i svým odchodem „za lepším“ se totiž většinové společnosti odcizili a pomocnou ruku jim až na výjimečné případy (někteří prominenti západního exilu) nepodal ani stát či obce. Měli-li tito lidé zájem o imigraci do České republiky, museli splnit standardní podmínky pro získání českého občanství (pokud je ovšem v průběhu své emigrace vůbec ztratili), obvykle proto nestačili, případně ani sami nechtěli využít majetkových restitucí a zůstali na okraji společnosti. V případě reemigrantů z východní Evropy dochází k jejich sdružování na církevní bázi nebo na základě oblasti původu, vznikla především Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel a Spolek Čechů z rumunských Karpat, jež slouží i jako pomocné organizace pro další imigrace a integraci imigrantů [Nešpor-Hornofová-Jakoubek 2002]. Přesný počet těchto reemigrantů není znám, protože orgány státní správy je nevydělují z celkového počtu imigrantů z příslušných zemí; kvalifikované odhady hovoří o několika desítkách tisíc osob, přičemž reemigranti v devadesátých letech tvořili většinu imigrantů z Německa, Rakouska, USA, Kanady, Austrálie, JAR a dalších zemí [Hoenekopp 2000; Nešpor 2006]. Koncem této dekády a v novém tisíciletí naopak jejich počet zjevně klesl, protože všichni, kdo chtěli a mohli migrovat do České republiky, tak již učinili. Reemigrace ze Západu i z východní Evropy můžeme v zásadě považovat za ukončený jev, ačkoli sociální integrace jejich subjektů není ještě vždy ukončena. Přesto je z pochopitelných důvodů snazší než v případě etnicky ne-českých (případně ne-slovenských) imigrantů.

Nejvýraznějším migračním pohybem, s nímž se západní Evropa setkala ve druhé polovině 20. století, byly ekonomicky motivované imigrace z „chudého Jihu“, eventuelně z Východu, z bývalých kolonií nebo jinak sociokulturně spřízněných zemí. Zpočátku, hlavně v šedesátých a sedmdesátých letech, šlo o zájem ze strany zvacích zemí, jímž byly vytvořeny transnacionální migrační prostory mezi Francií a Maghrebem, Spojeným královstvím a zeměmi Commonwealthu, Německem a Tureckem a Jugoslávií a dalšími zeměmi. Hospodářský význam imigrací gastarbeiterů, o níž se navíc předpokládalo, že bude jen dočasná, však poměrně záhy pominul, imigrace začaly být omezovány a evropská politika přijímání nových občanů sjednocována, k čemuž docházelo i v souvislosti s již uvedenými obavami z „protržení migrační hráze“, již tvořila železná opona. V důsledku těchto omezení došlo k přesměrování části migrantů do bývalých socialistických zemí střední a východní Evropy, zvláště v souvislosti s jejich (plánovaným) vstupem do EU. Kromě toho se uplatňují již existující migrační systémy mezi těmito zeměmi, například v případě někdejších

vietnamských studentů/pracovníků a jejich působením. Cizincům ze zemí bývalého Sovětského svazu zase usnadňuje pohyb v českém prostředí jazyková blízkost ruštiny s češtinou.

**Imigrace ze zemí třetího světa** (kam pro jednoduchost řadíme i postsovětské země) do České republiky sice ani zdaleka nedosahuje rozměrů západní Evropy - kde v letech 1950-90 vzrostl počet zahraničních obyvatel z 3,7 milionu (1,3 % obyvatelstva) na více než 16 milionů (4,5 %) - nicméně nepochybně bude narůstat a spolu s ní integrační problémy. Proto v součinnosti s EU, respektive v rámci společné evropské migrační politiky, dochází k úpravám a často ke zpřísnování státní migrační politiky. V důsledku to vede k typologické diferenciaci imigrantů z třetího světa. Nejlepší právní status imigrantů, respektive nejvyšší míru jejich integrace představuje udělení českého občanství, k tomu však (zatím) dochází málokdy. Mnohem častějším případem je udělení povolení k trvalému pobytu, které s výjimkou volebního práva přináší prakticky tytéž výhody, případně srovnatelné (ale mnohem méně časté) získání politického azylu. V posledních patnácti letech byl azyl přiznán jen několika tisícům osob, ačkoli počet žadatelů byl více než desetinásobný, zatímco povolení k trvalému pobytu se týkalo několika desítek až stovek tisíc osob (včetně občanů Slovenska, což byl naprosto nejčastější případ). Ani získání tohoto povolení však není snadné, vyžaduje se alespoň pětiletý (dříve desetiletý či osmiletý) nepřetržitý legální pobyt na území České republiky, případně podnikatelské aktivity a splnění dalších podmínek. Velká část - hlavně krátkodobých - imigrantů proto získává pouze pracovní vízum nad devadesát dní (nejdéle však na rok; toto období sice bylo prodlouženo, avšak zůstala zachována maximální roční délka pracovního povolení) vázané na pracovní místo a přinášející vedle této nejistoty celou řadu dalších omezení. V případě ztráty pracovního místa nebo pokud o vízum k dlouhodobému pobytu/povolení k trvalému pobytu imigranti ani nežádali či je nezískali se stávají ilegálními imigranty se všemi z toho plynoucími důsledky; jejich počet samozřejmě není znám. Státem podchycená ilegální migrace přes území České republiky například v roce 2001 představovala 23 834 osob, z toho 21 090 (88 %) cizinců [Cizinci 2002: 215], demografové však soudí, že tento počet tvoří jen zlomek jejího skutečného rozsahu. Zejména v Praze podle nich je rozdíl mezi počtem osob přihlášených k trvalému pobytu a skutečně zde žijících až 400 000 osob, z velké části právě cizinců [Čermák et al. 1995].

**T a b u l k a 1 (Legální) Mezinárodní migrace mezi Českou republikou a dalšími zeměmi**

země	2003		2004	
	imigrace	emigrace	imigrace	emigrace
<b>celkem</b>	<b>60 015</b>	<b>34 226</b>	<b>53 453</b>	<b>34 818</b>
z toho nejvíce				
Moldavsko	1 194	485	997	487
Německo	1 228	950	1 749	961
Polsko	1 653	1 040	1 806	1 011
Rusko	1 834	1 011	1 986	656
Slovensko	24 385	18 262	15 788	21 152
USA	1 172	741	874	601
Ukrajina	15 692	5 441	16 436	4 933
Vietnam	3 583	930	4 470	770

Zdroj: *Statistická ročenka 2005: 132.*

Celkový počet migrantů do/z České republiky v posledních letech zachycuje tab. 1, nepostihuje však právě významný podíl **nelegálních imigrantů**. V zásadě totiž platí, že nemohou-li imigranti získat vyšší legální statuty (občanství, povolení k trvalému pobytu, azylu), často o dlouhodobé pracovní vízum ani neusilují nebo je ztrácejí, aniž by je to vedlo k opuštění země. I když je získání pracovního povolení v České republice snazší než v jiných

postsocialistických zemích [Wallace-Stola 2001], není rozhodně samozřejmostí, což se imigranti naučili obházet prostřednictvím vlastních podnikatelských aktivit, případně vzájemným zaměstnáváním [Václavíková in Šrajnerová 2002: 273-274]. Například z 23 924 Vietnamců pobývajících v ČR na základě povolení k trvalému pobytu jich živnostenské oprávnění mělo 20 403, tedy 85 % [kalkulace podle Budilová-Hirt 2005: 56; Cizinci 2002: 31] a podobná situace panovala i v případě Číňanů. V současnosti již tato povinnost neplatí pro občany EU a jejich zaměstnance, zatímco u dalších pracovních migrantů z východní Evropy je řešena prostřednictvím mezivládních dohod a v praxi jejich dočasnými pobyty na základě turistických víz (jinak řečeno prací „načerno“). V této souvislosti se, zejména v případě pracovních migrantů z postsocialistických zemí (Ukrajinci, Bulhaři), výrazně uplatnil ilegální „migrační průmysl“ v podobě klientelistických a korupčních sítí fungujících na principu tzv. bossismu nebo i přímého okrádání o výdělky. Jejich ústup dává H. Nosková do souvislosti spíše s vlastními obrannými strategiemi než s fungováním policie a státní kontroly; uplatňuje se zde důležitý aspekt náboženského vyznání a společenství tvořených hlavně konvertity k menšinovým protestantským vyznáním v jejich rámci [H. Nosková in Šrajnerová 2002: 45-54].

Vládní orgány snad věří, že všichni tito lidé „do ČR přišli za prací, nesnaží se začlenit do české společnosti a po splnění účelu (vydělení peněz) se chtějí vrátit zpět do vlasti. Jedná se většinou o mladé muže, kteří značnou část svých výdělků posílají rodinám do vlasti. Tuto migraci provází masová nelegální migrace a řada negativních jevů (jako například ... „klienti““ [Budilová-Hirt 2005: 65-66]. Alespoň prozatím je to zřejmě pravda pokud jde o většinu imigrantů z východní Evropy (s výjimkou ekonomických elit a do jisté míry i Slováků), avšak nikoli v případě Jugoslávců a především imigrantů z Dálného východu [Uherek 2003: 207-209]. Trvalé bydliště totiž v ČR nachází již několikátá generace Jihoslovanů, přičemž tento migrační most byl počátkem devadesátých let výrazně posílen udílením uprchlického statutu a integrací rodin; nejde ovšem o velké počty osob a ani jejich integrace do české společnosti se nezdá příliš obtížná. Mnohem početnější a obtížnější integrovatelná naproti tomu je skupina imigrantů z Vietnamu navazující na vzájemné vztahy před rokem 1989, i když současní Vietnamci v ČR zcela změnili svůj způsob obživy, nebo nově vzniklá migrace z Číny. Jejich účastníci se v naprosté většině orientují na sektor služeb (obchod s textilem a elektronikou, potravinami, restaurace), jinak se však kontaktům s českou společností vyhýbají. Jedním z důvodů zřejmě jsou i obavy z odhalení nelegálních praktik, které jejich podnikání často provázejí. Toto ohraničení však neplatí absolutně, protože imigranti z Vietnamu a Číny se zároveň snaží o trvalé zakotvení v ČR. Pro své děti si proto obvykle opatřují české vychovatelky, stejně jako usilují o statusové povznesení vlastních podnikatelských aktivit přesunem z tržnic do „kamenných obchodů“ a najímáním českého personálu. Plně neplatí již ani Uherkovo zjištění, že se koncentrují především ve velkých městech a v západním pohraničí [Uherek 2003: 207], naopak dochází k jejich pozvolnému přesunu do menších měst a na venkov zapříčiněnému vysokou mírou konkurence uvnitř této skupiny a zároveň neschopností českých podnikatelů konkurovat jejich mimořádně nízkým provozním nákladům.

Mnohem méně problematické (ale také méně četné) jsou **imigrace z vyspělého světa**, především ze západní Evropy a z USA. Na počátku devadesátých let měly charakter jakési „kulturní mise“ do postsocialistické země, později převládly ekonomické a obchodní zájmy (nebudeme-li počítat již zmiňované reemigranty českého/slovenského původu), tedy dočasné pracovní migrace. Po vstupu České republiky do EU padla poslední omezení pro občany jiných členských zemí a i v dalších případech je pro tento typ imigrantů mnohem snazší získání legálního pobytu na českém území, aniž by se jejich integrací do české společnosti výrazněji zabýval stát či neziskový sektor [Tollarová 2006: 31-32]. Státní orgány se naopak výrazněji zaměřují na organizaci zcela okrajových hromadnějších migrací

z východní Evropy (řádově jde o stovky osob). Jedná se buď o hojně studované reemigrace Čechů z oblastí postižených černobylskou katastrofou a nejnověji z Kazachstánu [přehled podal Nešpor 2005: 267-268] nebo o nově uplatňované programy typu *brain drain* usnadňující dočasné pracovní imigrace kvalifikovaných občanů některých východo-evropských států, pokud to vyžaduje nedostatek příslušných osob na českém trhu práce [Vavrečková et al. 2006]. Kromě toho, že jde o relativně malé počty osob, a tedy i pozitivních dopadů státní patronace, se však nejedná než o varianty výše zmíněných migračních pohybů. Reemigranti, jimž stát usnadnil příchod do České republiky, získání legálního statutu, bydlení a zaměstnání, se potýkají s týmiž integračními problémy jako ostatní (individuální) reemigranti. Podobně je to s osobami, které získaly pracovní povolení v rámci programu *brain drain*, které však dlouhodobě musí splňovat stejné podmínky jako ostatní imigranti a jsou vystaveny srovnatelným socioekonomickým tlakům, možnostem a výzvám. Zatím se jedná o vybrané občany Běloruska, Bulharska, Černé Hory, Chorvatska, Kanady, Kazachstánu, Moldávie a Srbska a jejich rodinné příslušníky, jimž stát nabízí udělení trvalého pobytu již po dvou a půl letech legálního pobytu v České republice [namísto standardních pěti let; podrobněji *ibid.*: 22-23]. V praxi je tedy nejdůležitější charakter pobytu imigrantů v České republice, jejich ekonomické a pracovní možnosti, dále postoje české společnosti vůči nim a otázky spojené s jejich větší či menší integrací do majoritní společnosti a konečně potenciální pomoc ze strany státních, samosprávných či nevládních neziskových organizací. Tyto charakteristiky se přitom výrazně liší vzhledem k výše vymezeným typům imigrantů, nejproblematictější však nepochybně jsou v případě aktuálně i budoucně nejvýznamnějšího imigračního pohybu - ekonomických migrací ze zemí třetího světa.

**Úloha státu se - s výjimkou posledně uvedených marginálních opatření - omežila prakticky jen na vytváření legálních rámců imigrační politiky,** jež od druhé poloviny devadesátých let konvergují s přístupy Evropské unie. České občanství sice je udělováno na základě poměrně liberálního zákona č. 40/1993 Sb., který jako podmínky stanovuje především nejméně pětiletý nepřetržitý pobyt na území ČR, znalost češtiny a trestní bezúhonnost za posledních pět let, nicméně není využíván v případě většiny imigrantů ze zemí Třetího světa. Česká republika nezvolila cestu rychlé asimilace imigrantů, jež dlouho fungovala například ve Francii, přednost byla dávana německému pracovním-migračnímu modelu, tedy (kýženě) dočasným imigracím vázaným na vstup imigrantů na domácí trh práce, aniž by získali české občanství. Jejich právní postavení upravuje Cizinecký zákon (č. 326/1999 Sb.) specifikující několik typů přechodného či trvalého pobytu cizích státních příslušníků na území ČR, z nichž nejvýhodnější je již zmiňované povolení k trvalému pobytu nebo získání politického azylu [Machalová 2005]. Cizinci se proto snaží vyhovět stanoveným podmínkám, například ačkoli často migrují z ekonomických důvodů, snaží se prokázat své pronásledování a tak získat azyl (v praxi k tomu nedochází příliš často a tato možnost je od roku 2004 navíc omezena ustanovením Evropské unie, že žadatel musí svoji žádost podat v první evropské zemi). Alternativně se snaží změnit statut ilegálního imigranta či imigranta na základě pracovního víza nad devadesát dní (které musí být každý rok obnovováno) v povolení k trvalému pobytu, což lze buď vlastní podnikatelskou aktivitou nebo zkrácením pětiletého čekatelského období, což zákon umožňuje z důvodu sňatku s českým občanem, z humanitárních důvodů nebo z důvodů „hodných zvláštního zřetele“. Kromě vlastní živnostenské aktivity, která je dostupná jen části imigrantů (hlavně z vyspělých zemí, ale i z Dálného východu), jsou podobně jako v západní Evropě obvyklým řešením sňatky s českými občany, někdy fingované [Tollarová 2006: 33]. V zásadě totiž platí, že dochází k uvolňování pohybu osob uvnitř Evropské unie ale naopak k jejímu uzavírání navenek, přičemž jedinými možnostmi imigrace do členských zemí z nečlenských jsou (stále více omezovaná) udělení statutu uprchlíka a slučování rodin. Volný pohyb osob, služeb, zboží a kapitálu v rámci Evropské unie současně zpřísňuje opatření vůči přistěhovalcům

z nečlenských zemí především v podobě zákazu vícenásobných žádostí o azyl, aktuálním problémem dále zůstává především politika slučování rodin, ať už v podobě sňatků s cizími státními příslušníky nebo udělování povolení k trvalému pobytu příbuzným imigrantů, kteří již dříve získali státní občanství nebo takovéto povolení. Právě zde (a v případě péče o žadatele o azyl) se vedle omezujících opatření ze strany státu mohou uplatnit další občanské iniciativy, především nevládní neziskové organizace.

Některé **neziskové organizace** se přímo zaměřují na práci s cizinci (mezi nejznámější patří Mezinárodní organizace pro migraci, Poradna pro uprchlíky, Centrum pro integraci cizinců, Sdružení občanů zabývajících se emigranty, Centrum pro otázky migrace a další), prakticky výlučně s imigranty ze zemí třetího světa. Jejich **pomoc** přitom spočívá **v sociální, psychologické a kulturní péči** o žadatele o azyl žijící ve sběrných táborech nebo o imigranty vůbec, **v explikaci české legislativy** (právní poradenství) a **v pomoci při jednání s úřady**, případně později s integrací do české společnosti ve sféře životních nezbytností (ubytování, zaměstnání) nebo kulturních a společenských aktivit. Tytéž organizace se současně snaží působit na **změnu postojů české společnosti k imigrantům**, především prostřednictvím mediálního diskurzu a kulturních aktivit. Vzájemná spolupráce státních orgánů a neziskových organizací přitom již sice je etablovaná, nelze ji však označit za zcela uspokojivou a především dostatečně širokou. Zatímco stát se omezil hlavně na restriktivní vnější opatření, neziskový sektor je často reprezentován angažovanými zájemci o pomoc cizincům, kteří ne vždy vnímají širší sociální dopady své činnosti a/nebo se orientují pouze na sociální a kulturní oblast, čímž pomíjejí například ekonomické aspekty integrace. Někdy se může i stát, že neziskové organizace svými menšinovými kulturními aktivitami vlastně brzdí integraci imigrantů do majoritní společnosti, aniž by to explicitně považovali za svůj cíl (a aniž by něco takového bylo zhodnoceno celospolečenskou diskusí), nebo jejich pomoc nevědomě slouží k obcházení českých zákonů či jako zástěrka fungování ilegálního „migračního průmyslu“ [západoevropské zkušenosti shrnul G. Engbersen in Guiraudon-Joppke 2001: 222-246]. Zaměstnanci těchto organizací si naopak oprávněně stěžují na vágnost státní koncepce integrace cizinců, respektive na to, že „její pozitivní vyznění vůči cizincům neodpovídá skutečnému stavu podmínek cizinců k životu v ČR“ [Tollarová 2006: 31].

V České republice především **chybí veřejná diskuse o současných migracích** a jejich politickém a sociálním řešení, jejíž výsledky by se uplatnily při formování státní politiky a návazně v rámci fungování samosprávných a občanských iniciativ. Důvodem je jednak převažující neinformovanost a hostilita občanů vůči imigrantům, zejména těm ze třetího světa, zatímco ostatní nejsou takto tematizováni nebo nejsou považováni za problematické, ale také neschopnost nebo nechuť příslušných orgánů takovouto diskusi vyvolat. V praxi tak dochází například k tomu, že podle výzkumů CVVM nadpoloviční většina Čechů (60 % v roce 2001 a 70 % v roce 2003) rozsah migrací podhodnocuje a jen necelá pětina jej dokáže relativně správně odhadnout. **Úlohou státu** nesmí být jen to, že stanovuje vnější rámce legálních migrací a bojuje proti ilegálním, což v posledních letech znamenalo především zajištění kompatibility české legislativy s evropskou, ale především **moderování veřejné diskuse na toto téma a následná formulace aktivní migrační politiky**. Je vhodné, aby se její část přesunula do sféry působnosti nestátních organizací (na jedné straně nadstátních jako je Evropská unie a na druhé straně nižších, jako je neziskový i komerční sektor), k čemuž došlo i v západní Evropě [Guiraudon-Joppke 2001], stát se tím však nesmí zříkat vlastní odpovědnosti. Jeho úlohou je jasné stanovení priorit v oblasti migrací, aktuálně zejména v případě programů *brain drain* a politiky slučování rodin, moderování veřejné diskuse, iniciace a podpora takových programů samosprávných orgánů a neziskového sektoru, které jsou v souladu s kýženými cíli. O udělování grantů a rozdělování dalších veřejných prostředků by přitom měly rozhodovat nezávislé komise odborníků,

výsledky ale i úskalí migrační politiky by měly být široce diskutovány v médiích a veřejném prostoru, neboť jinak nemůže dojít ke konvergenci státních zájmů, nevládních iniciativ a veřejného mínění. Současný stav něco takového, bohužel, příliš neumožňuje [srov. Barša-Baršová 2006]. Staví stát do role nepříliš zaujatého „četníka“, orgány místní samosprávy nenutí k výraznější angažovanosti, neziskovému sektoru někdy dovoluje „napomáhání zločinu“ nebo angažování v bezúčelných programech hrazených z veřejných zdrojů, veřejnost ponechává na nízkém stupni informovanosti. Nedochozí k výraznějším úpravám vzdělávací a sociální politiky, což je patrné zejména v oblasti péče o rodinu. Nejsou jasně stanovena kritéria slučování rodin, k řadě rozhodnutí dochází *ad hoc*, snaha o slučování rodin leckdy vede k sociální exkluzi imigrantů místo aby usnadňovala jejich integraci do společnosti [Tollarová 2006: 36] a podobně. Veřejnost pak je politiky i médií mylně informována, že imigrace ze zemí třetího světa mohou řešit problémy domácího demografického vývoje, případně utvrzována ve svých negativních postojích a uzavřenosti vůči cizincům. Například provedený výzkum celoplošných tištěných médií sice ukázal, že imigranti nejsou nejčastěji diskutovanými minoritami (těmi byli Romové, tělesně postižení a ekologové), alarmující však je zjištění, že nejčastěji k mediální prezentaci cizinců docházelo v souvislosti s jejich kriminalitou (60 % případů, což byla s výjimkou členů hnutí skinheads vůbec největší frekvence ze všech sledovaných minorit). Další souvislosti života cizinců v České republice byly pro tištěná média zanedbatelné, protože pomineme-li blíže necharakterizované jiné kontexty (14 %), 8 % zpráv o imigrantech tvořily jejich životní příběhy, zatímco další kontexty byly zastoupeny ještě méně [Sedláková 2002: 122].

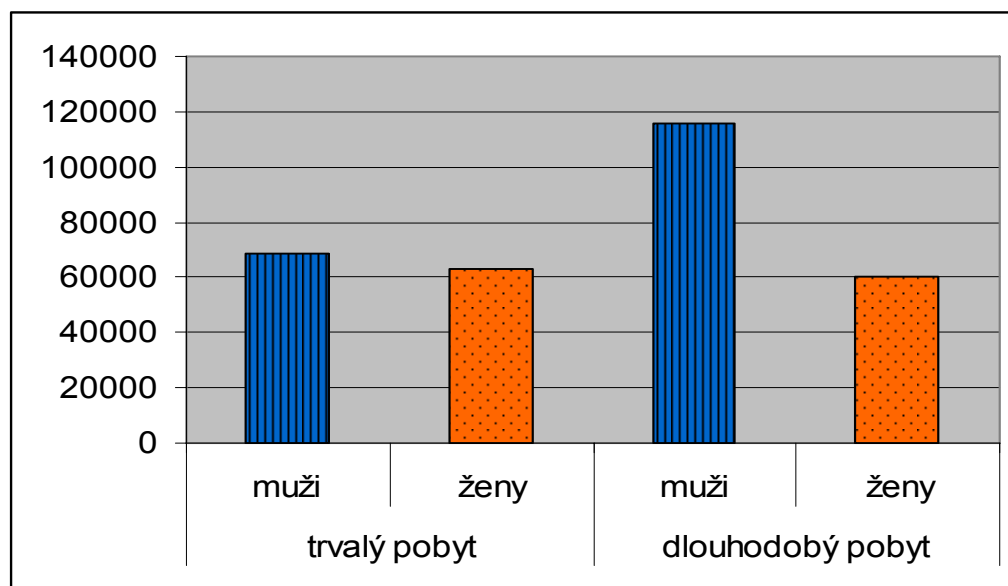
Důsledkem tohoto stavu je **přetrvávající hostilita a uzavřenost, případně požadavek „automatické“ asimilace imigrantů**, jež se objevily už v případě reemigrantů z východní a jižní Evropy na počátku devadesátých let [Chaloupka 1992: 14, 17; Valášková 1992: 200], které však prokázaly nebyvalou životnost. Podle provedených výzkumů veřejného mínění Česká republika rozhodně (24 %) nebo spíše (45%) nepotřebuje žádné přistěhovalec (výzkum CVVM z února 2005), přičemž ve vztahu k jednotlivým národnostem dlouhodobě výrazně přetrvává preference Čechů vůči Slovákům, následována státními příslušníky okolních zemí a vyspělého světa, jemuž se Češi chtějí přiblížit (USA, Velká Británie, Francie, Švédsko ad.), zatímco etnika třetího světa jsou prakticky bez výjimky chápána negativně (výzkumy IVVM/CVVM říjen 2000, únor 2003, únor 2005). Podle názorů české veřejnosti by se imigranti měli co nejvíce (59 %) nebo částečně (35 %) přizpůsobit domácím zvyklostem, zatímco jen 4 % si myslí, že by měli žít podle vlastních zvyklostí a norem (výzkum CVVM z února 2005). Tato skutečnost je obzvlášť patrná v případě **náboženských hodnot**, na jejichž (údajně) rigidní zastávání jsou Češi obzvlášť „alergičtí“, i když proticírkevní charakter české společnosti nutně nemusí být protináboženským. Mezi nejdůležitější charakteristiky, které by měli splňovat azylanti, dále patří právní bezúhonnost a dodržování českých zákonů, což ukazuje na přetrvávající obavy z jejich údajných nelegálních praktik a kriminality, zatímco ekonomicky motivované imigrace nejsou vědomě vůbec podporovány, ačkoli značná část společnosti využívá služeb imigrantů z třetího světa, a to včetně těch, které porušují zákony (stánkový prodej padělaného zboží, pašovaných cigaret, nedodržování hygienických norem v „čínských“ restauracích apod.). **Diskrepance mezi deklarovanými postoji a názory** na jedné straně a **sociální praxí** na straně druhé, již můžeme pozorovat i v rozhodovacím řízení státních orgánů, v rámci fungování neziskového sektoru a dalších aktérů, přitom nesvědčí ani tolik o vědomém pokrytectví a snaze maximalizovat vlastní prospěch, jako spíš o zásadním nedostatku veřejné diskuse a absenci jasně formulované migrační politiky. Za tohoto stavu se sice víceméně podařilo zvládnout integraci českých reemigrantů (ze Západu i Východu) a imigrantů z vyspělého světa, těžko si však představit zvládnutí integrace imigrantů z Třetího světa, jejichž počet, vzájemná divergence i potřeby vzhledem k českému prostředí nepochybně budou narůstat.

## 2.2 Cizinci v ČR

V současné době pobývá na území ČR zhruba **tři sta tisíc cizinců**, kteří mají povolení k trvalému nebo přechodnému pobytu (viz graf 1 a tab. 2). Více jsou přítomni zastoupení cizinci s **dlouhodobým pobytem**, kterých je u nás zhruba o 45 tisíc více než těch, kteří již získali oprávnění k **trvalému pobytu**. Lze přitom předpokládat, že tyto počty cizinců budou dále stoupat. Podle státní příslušnosti jsou u nás **nejpočetnější cizinci z Ukrajiny, Slovenska, Vietnamu, Polska, Ruska, Německa a Moldavska** (tab. 2).

Z genderového hlediska migrace do ČR neodpovídá celosvětovým trendům, které spočívají ve zvýšeném zastoupení žen mezi migranty (feminizace migrací). Do České republiky přichází jednoznačně **více mužských imigrantů**, i když množství žen může být v oficiálních statistikách podhodnoceno i vinou toho, že ne všechny ženy cizinky musí mít na našem území povolení k pobytu. (Totéž samozřejmě platí i o mužích, i když není vyloučené, že se ženy k nelegálnímu nebo semilegálnímu pobytu uchylují častěji. Tj. ženy zde mohou pobývat bez platného víza nebo na vízum turistické atd., a přitom buď pracovat pouze v domácnosti nebo se uplatňovat v zóně šedé ekonomiky.) Podle genderového aspektu je zastoupení mužů a žen vyrovnanější mezi cizinci, kteří mají povolení k trvalému pobytu, zatímco mezi cizinci s povolením k dlouhodobému pobytu výrazně převažují muži, kteří tvoří téměř dvojnásobek počtu žen (graf 1). Toto rozložení lze vysvětlit poukazem na vysokou ekonomickou migraci, kdy tito muži k nám přichází především za účelem výdělečné činnosti. Po čase se buď vrací do země původu, nebo za nimi přichází další členové rodiny, manželky, a případně i děti nebo družky.

Graf 1 Celkové zastoupení cizinců podle druhu pobytu a pohlaví



Zdroj: MVČR.

Zcela specifickou skupinou mezi cizinci pobývajících na území ČR jsou **žadatelé o udělení mezinárodní ochrany (azyl)** a osoby, kterým byl **azyl udělen**. Zejména žadatelé jsou poměrně početnou skupinou. **Od roku 1990 do roku 2006 požádalo v ČR o mezinárodní ochranu zhruba 84 tisíc osob** s cizí státní příslušností (viz přílohu, tab. 8), přičemž pouze zhruba 4 % z nich (asi 3 tisícům) byl azyl udělen (viz přílohu, tab. 9). Převážná většina žadatelů přitom pocházela z **Evropy a Asie**, nejvíce z nich mělo státní příslušnost následujících zemí: **Ukrajina, Rusko, Rumunsko, Afghánistán, Bulharsko, Vietnam** (viz přílohu, tab. 8). Azyl byl udělen výrazně nejčastěji osobám se státní příslušností některé z evropských zemí, **nejčastěji Rumunům, Rusům a Bělorusům**; z asijských zemí

pak nejčastěji **Afgáncům** (viz přílohu, tab. 9). Osoby, které žádají o azyl, pobývají na území ČR na základě zvláštního víza za účelem řízení o udělení mezinárodní ochrany. Případně po té, co se odvolávají proti rozsudku prvních dvou instancí (MV ČR a krajskému soudu), získávají vízum strpění, udělované většinou na půl roku až rok. Toto vízum se snaží prodlužovat až do doby, kdy dostanou rozhodnutí od třetí instance, tj. Nejvyššího správního soudu. V případě, že získají azyl, pak s ním automaticky dostávají i povolení k trvalému pobytu a jsou zařazeni do integračního programu. Azylantí mají navíc možnost získat české státní občanství za zvýhodněných podmínek (zkracuje se lhůta trvalého pobytu nezbytná k jeho získání až na polovinu, tj. 2,5 roku). S žadatelstvím o mezinárodní ochranu se ovšem zároveň pojí nejistota. Jedná se o přechodný status s nejistým výsledkem a problémy přináší zejména jeho nespécifikovaná délka. Azylová procedura často trvá i několik let, což působí obtíže. Je to poměrně dlouhá doba, během které se mohou rodiny jak rozpadnout, tak vzniknout. Na druhou stranu mají žadatelé zvýhodněné podmínky například v tom, že mohou podat žádost o trvalý pobyt už po 4 letech pobytu v ČR, namísto po pěti letech dlouhodobého pobytu. V minulosti byl institut žadatelství o azyl často zneužíván cizinci, kteří v ČR potřebovali legalizovat pobyt a získat možnost pracovat (mnohdy cizinci přistiženými v ČR bez pobytového povolení nebo pracující bez povolení k zaměstnání), což se omezilo zákazem podnikání či zaměstnání v prvním roce žadatelství o azyl. Nicméně podle právníka spolupracujícího s cizinci: „azylová procedura neplatí pouze pro ty lidi, kteří tady hledají ochranu, ale byla a je pořád často zneužívána“.

Další skupinou jsou cizinci, kteří v ČR pobývají bez řádného povolení k pobytu. Ti vstupují na naše území buď zcela ilegálně nebo zde zůstávají i po té, do jim skončí platnost víza. Odhady **cizinců nelegálně pobývajících** na území ČR se značně různí. Přesná data o zjištěných případech ilegálních pobytů z definice chybí. Z dat evidovaných Policejním prezidiem ČR vyplývá, že v roce 2005 bylo ve vnitrozemí nebo na hraničních přechodech odhaleno 9 800 osob (70 % z nich mělo ukrajinské občanství), které porušovaly pobytový režim na území ČR [*Cizinci v České...2006*: 236]. Je zřejmé, že dopadené případy tvoří pouze zlomek z celkového počtu imigrantů pobývajících nebo pracujících nelegálně na území ČR. Odhady sociálního geografa D. Drbohlava ohledně ilegální migrace jsou velmi vysoké, podle něj mohou ilegální imigranti činit téměř stejné množství vůči těm, kteří u nás pobývají a pracují legálně. Pro rok 2000 odhadoval Drbohlav počet ilegálních imigrantů na území ČR kolem 300 000 (z toho zhruba 165 000 ilegálních imigrantů aktivních na českém pracovním trhu, 30 000 na nich závislých osob a 100 000 - 140 000 tranzitních migrantů) [Drbohlav 2003].



**T a b u l k a 2 Cizinci s povoleným pobytem na území České republiky k 30. 9. 2006, rozdělení podle státní příslušnosti, druhu pobytu a pohlaví**

státní příslušnost	trvalý pobyt			dlouhodobý pobyt			celkový součet
	muž	žena	celkem	muž	žena	celkem	
Alžírsko	416	20	436	48	19	67	503
Arménie	523	483	1 006	181	122	303	1 309
Bělorusko	422	932	1 354	887	901	1 788	3 142
Bosna a Hercegovina	830	562	1 392	254	78	332	1 724
Bulharsko	1 694	985	2 679	1 265	698	1 963	4 642
Čína	1 050	892	1 942	1 205	846	2 051	3 993
Francie	453	188	641	747	360	1 107	1 748
Chorvatsko	1 040	575	1 615	428	135	563	2 178
Indie	132	43	175	373	125	498	673
Itálie	923	196	1 119	688	105	793	1 912
Izrael	152	61	213	227	151	378	591
Japonsko	31	89	120	641	437	1 078	1 198
Kanada	195	136	331	155	133	288	619
Kazachstán	630	866	1 496	394	443	837	2 333
Maďarsko	247	141	388	87	58	145	533
Makedonie	530	120	650	559	146	705	1 355
Moldavsko	549	538	1 087	3 136	1 606	4 742	5 829
Mongolsko	206	479	685	877	1 454	2 331	3 016
Německo	2 708	1 435	4 143	3 903	760	4 663	8 806
Nizozemsko	411	129	540	715	315	1 030	1 570
Polsko	3 372	7 958	11 330	6 383	844	7 227	18 557
Rakousko	827	362	1 189	1 430	217	1 647	2 836
Rumunsko	1 102	928	2 030	635	143	778	2 808
Rusko	3 388	4 492	7 880	4 945	4 896	9 841	17 721
Řecko	484	243	727	55	18	73	800
Slovensko	10 836	11 068	21 904	22 693	11 439	34 132	56 036
Spojené království	892	170	1 062	1 171	402	1 573	2 635
Spojené státy	1 467	733	2 200	1 105	880	1 985	4 185
Srbsko a Černá Hora	607	226	833	382	217	599	1 432
Svazová republika Jugoslávie	1 269	510	1 779	301	172	473	2 252
Turecko	240	41	281	322	157	479	760
Ukrajina	9 653	12 931	22 584	50 424	25 430	75 854	98 438
Vietnam	16 787	12 693	29 480	5 717	4 221	9 938	39 418
ostatní	4 641	1 952	6 593	3 506	2 445	5 951	12 544
celkový součet	68 707	63 177	131 884	115 839	60 373	176 212	308 096

Pozn.: Jedná se o výběr zemí s více než 500 státními příslušníky s povolením k pobytu na území ČR.

Zdroj: MVČR; <http://www.mvcr.cz/statistiky/migrace/2006/0609pohlavi.html>  
(zjištěno podle aktuálního místa pobytu osoby v IS CIS úlohy TDU).

### 2.3 Postavení na trhu práce

Postavení jedince na trhu práce a konkrétní pozice v zaměstnání či podnikání má klíčový vliv na utváření jeho životních podmínek, případně i životních podmínek jeho rodiny. Nemenší vliv má přitom rovněž na integraci cizinců. Zapojení cizinců na pracovním trhu, charakter vykonávané práce, pracovní doba, zařazení do pracovního kolektivu i charakteristiky tohoto kolektivu hrají důležitou roli v socializaci cizinců a jejich integrace do společnosti.

**Přístup cizinců na trh práce** významným způsobem ovlivňuje jejich možnosti uplatnění se v české společnosti. V tomto bodě došlo v návaznosti se vstupem ČR do EU

k zásadní změně. S platností nového zákona o zaměstnanosti (č. 435/2004 Sb.) začaly být cizinci rozlišováni na **dvě základní kategorie**:

1. **občany států EU** - občané členských států EU, EHP a Švýcarska a jejich rodinní příslušníci
2. **cizinci z tzv. třetích zemí** - ostatní

Z tohoto rozlišení pramení zcela zásadní rozdíly v možnostech přístupu na trh práce. Zatímco **občané států EU a jejich rodinní příslušníci<sup>3</sup> mají volný přístup na trh práce na území ČR** a z hlediska zákona o zaměstnanosti mají stejná práva jako občané ČR, **cizinci z třetích zemí i jejich zaměstnavatelé musí splňovat zákonem přesně stanovené podmínky**. Přístup cizinců na trh práce je tedy značně ovlivněn zemí původu, která jim situaci buď velmi usnadňuje (země EU) nebo spíše komplikuje (tzv. třetí země).

Cizinci z třetích zemí mohou vykonávat zaměstnání na území ČR pouze tehdy, pokud mají **povolení k zaměstnání a povolení k pobytu za účelem zaměstnání**. Povolení k zaměstnání se přitom vydává vždy na jedno konkrétní pracovní místo, které musí být zaměstnavatelem nahlášeno na příslušném úřadu práce. Podmínkou přitom je, aby ohlášené volné pracovní místo bylo vzhledem k požadované kvalifikaci nebo nedostatku pracovních sil neobsaditelné jinou osobou registrovanou na úřadu práce (zejména českého občanství). Vedle nutnosti žádat o povolení na každé jednotlivé pracovní místo je situace pro cizince ze třetích zemí ztížena tím, že toto povolení je vydáváno vždy pouze na dobu určitou, a to maximálně na jeden rok. Pokud tedy chce cizinec ze třetí země na českém území pobývat a pracovat déle nebo měnit pracovní místo, musí o toto povolení žádat opakovaně. Naopak cizinec, který má povolení k trvalému pobytu, ztrácí povinnost žádat o povolení k zaměstnání. Tato výhoda platí i pro rodinné příslušníky, kteří získali dlouhodobé vízum za účelem sloučení s azylantem nebo cizincem s povoleným trvalým pobytem. Povolení k zaměstnání nemusí rovněž mít rodinní příslušníci členů diplomatických misí, konzulárních úřadů a mezinárodních vládních organizací.

Nezbytnost získat povolení k zaměstnání, poměrně obtížný administrativní postup, který je k tomu zapotřebí, i obtíže v získávání uplatnění na trhu práce za okolností, které jsou administrativně náročnější i pro zaměstnavatele (musí žádat o povolení získávat zaměstnance ze zahraničí na příslušném úřadu práce), vedou k tomu, že se někteří cizinci snaží těmto formálním pravidlům vyhnout nebo jejich plnění delegují na jiné osoby. Někteří cizinci se ve snaze o zjednodušení vlastní situace na trhu práce uchylují k tomu, že se preferenčně uplatňují jako živnostníci. **Získání živnostenského oprávnění**, na základě kterého mohou cizinci ze třetích zemí u nás pracovat, je totiž ve srovnání se získáním povolení k zaměstnání administrativně jednodušší a především o něj není nutné žádat každý rok opakovaně. Využívání živnostenského oprávnění pro uplatnění na českém pracovním trhu je charakteristické například pro osoby přicházející k nám z Vietnamu, které se u nás uplatňují téměř výhradně jako živnostníci (viz tab. 3). Zhruba třetinu nebo o málo více tvoří živnostníci na celkové zaměstnanosti cizinců s ukrajinským, ruským a německým státním občanstvím. Naproti tomu mezi registrovanými pracujícími Slováky a Poláky tvoří živnostníci méně než 10 %. Roli zde kromě vlastních podnikatelských sklonů jednotlivých skupin cizinců hraje nepochybně i situace na trhu práce a především skutečnost, zda jednotlivé osoby musí mít povolení k zaměstnání v případě, že se chtějí v ČR zaměstnat. Občané EU a cizinci s trvalým pobytem nemusí žádat o povolení k zaměstnání a nemusí tedy ani volit strategii, aby se tomuto požadavku vyhnuly v podobě získání živnostenského oprávnění.

---

<sup>3</sup> V případě, že rodinný příslušník není občanem EU, musí příslušnému úřadu práce předložit doklad, který potvrzuje, že je rodinným příslušníkem občana EU/EHP nebo Švýcarska.

**T a b u l k a 3 Ekonomická aktivita nejpočetnějších skupin cizinců podle občanství a pohlaví (stav k 30.6.2006)**

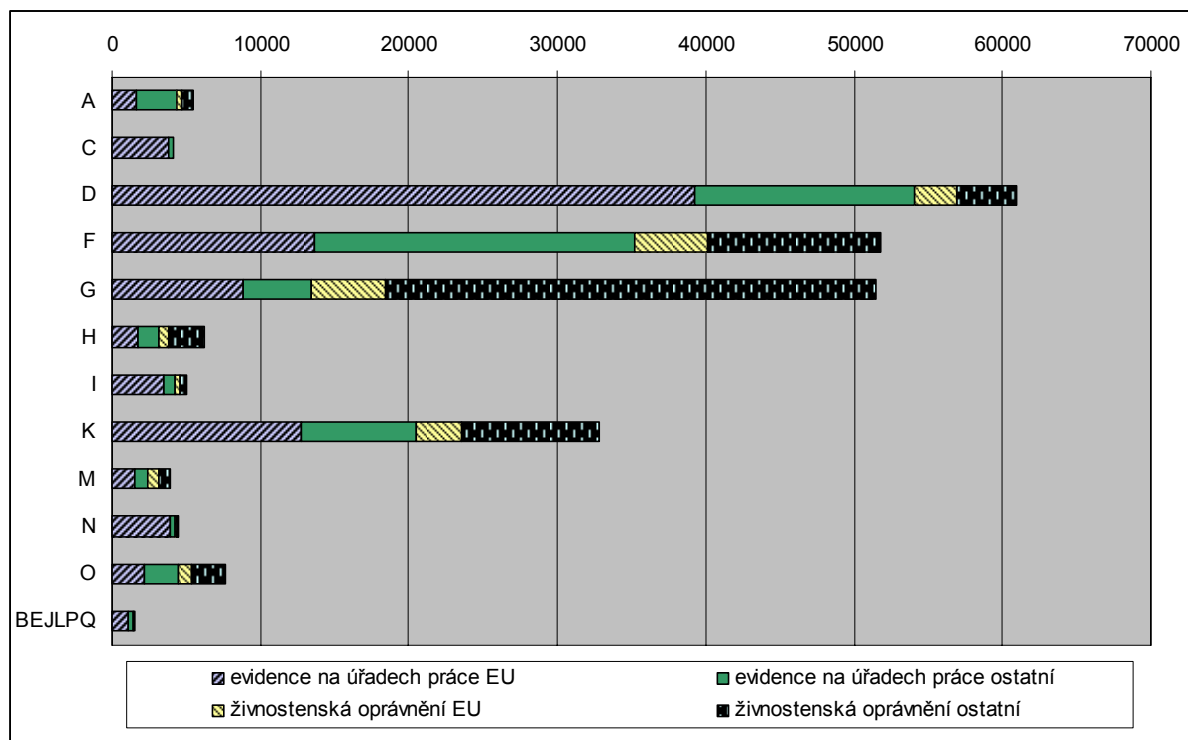
státní občanství	celková zaměstnanost (registrovaná)*			z toho živnostenská oprávnění			podíl živnostníků na celkové zaměstnanosti v %
	muži	ženy	podíl žen v %	muži	ženy	podíl žen v %	
Německo	2 548	630	20	867	263	23	36
Polsko	11 941	2 763	19	766	446	37	8
Rusko	1 685	1 777	51	625	682	52	38
Slovensko	63 893	27 870	30	7 005	1 143	14	9
Ukrajina	42 298	20 215	32	14 273	6 510	31	33
Vietnam	15 420	7 738	33	15 204	7 625	33	99

\* Celková zaměstnanost vyjadřuje souhrn počtu povolení k zaměstnání, živnostenských oprávnění a informací o zaměstnancích ze zemí EU/EHP/ESVO a zaměstnancích ze třetích zemí.

*Zdroj: Horáková, Milada 2006. Mezinárodní pracovní migrace v ČR. Bulletin č. 17. Praha: VÚPSV, s. 51 - 55.*

Cizinci se na českém pracovním trhu uplatňují nejčastěji ve čtyřech základních odvětvích (podle OKEČ): ve zpracovatelském průmyslu, stavebnictví, obchodu (a opravách motorových vozidel a výrobků pro osobní potřebu a převážně pro domácnost) a v činnostech v oblasti nemovitostí a pronájmu či podnikatelských činnostech (graf 2). V těchto čtyřech odvětvích se uplatní celkem 84 % cizinců, kteří jsou registrovaní na úřadech práce nebo na živnostenských úřadech. Většina cizinců se přitom v těchto čtyřech odvětvích uplatňuje v pozici zaměstnance, ovšem s výjimkou obchodu, kde naopak většina cizinců pracuje na základě živnostenského oprávnění a většinou pochází ze třetích zemí, tedy zemí mimo EU (graf 2).

**G r a f 2 Počet evidencí na úřadech práce a živnostenských oprávnění vydaných živnostenskými úřady podle odvětvové klasifikace ekonomických činností (OKEČ) k 31.12.2005**



A - zemědělství, myslivost, lesnictví a související činnosti; C - těžba nerostných surovin; D - zpracovatelský průmysl; F - stavebnictví; G - obchod; opravy motorových vozidel a výrobků pro osobní potřebu a převážně pro domácnost; H - ubytování a stravování; I - doprava, skladování a spoje; K - činnosti v oblasti nemovitostí a pronájmu; podnikatelské činnosti; M - vzdělávání; N - zdravotní a sociální péče, veterinární činnosti; O - ostatní veřejné, sociální a osobní služby; B, E, J, L, P, Q - ostatní odvětví

Zdroj dat: *Cizinci v České republice 2006. ČSÚ. Praha 2006, s.154-155.*

V počtech zaměstnaných cizinců registrovaných na úřadech práce v rámci jednotlivých odvětví jsou přítomny rozdíly založené na kategoriích podle země původu. Někde převažují zaměstnanci ze zemí EU, jinde se uplatňují spíše cizinci ze třetích zemí. Zatímco v těžbě nerostných surovin, zpracovatelském průmyslu, obchodu, dopravě, skladování a spojích, podnikatelských činnostech a činnostech v oblasti nemovitostí a pronájmu, jakož i vzdělávání, zdravotní a sociální péči a veterinárních činnostech se častěji uplatňuje více cizinců ze zemí EU, v zemědělství, stavitelství a ostatních veřejných, sociálních a osobních službách je tomu právě naopak. Zejména stavebnictví je typickou oblastí, kde se na místech nevyžadujících vysokou kvalifikaci uplatňují v pozici zaměstnanců a méně často i živnostníků cizinci přicházející ze zemí mimo EU (tab. 4). Mezi živnostníky působí v jednotlivých odvětvích, s výjimkou vzdělávání, vždy více cizinců ze třetích zemí než cizinců z EU.

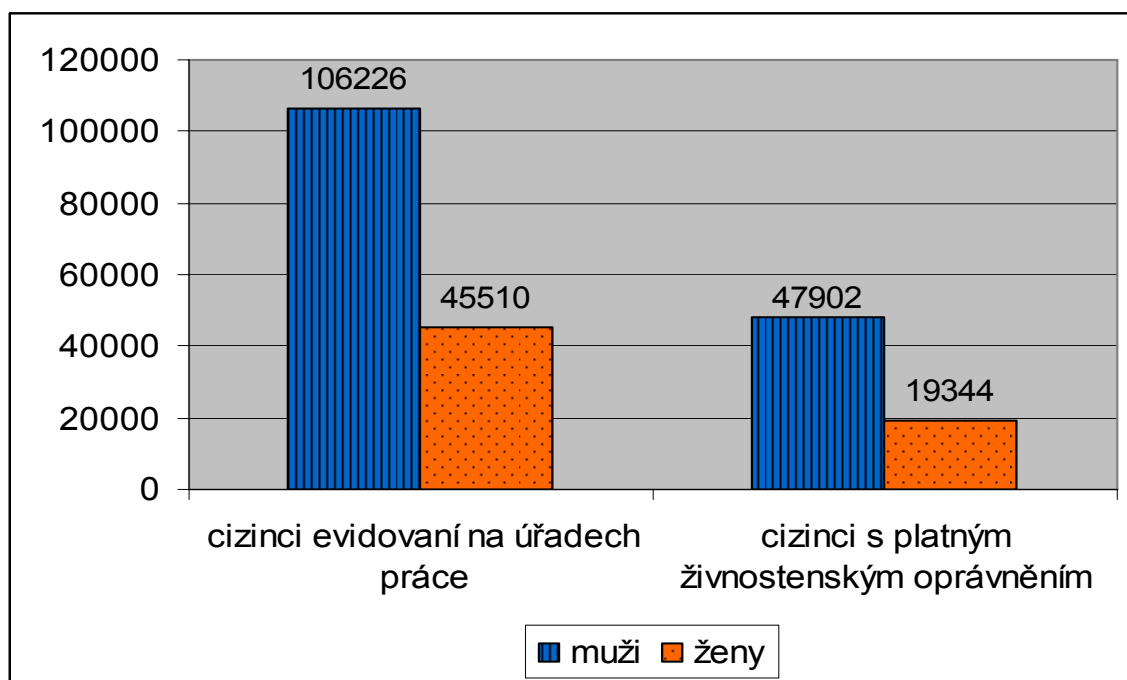
**Tabulka 4 Počet evidencí na úřadech práce a živnostenských oprávnění vydaných živnostenskými úřady podle odvětvové klasifikace ekonomických činností (OKEČ) k 31.12.2005**

	evidence na úřadech práce		živnostenská oprávnění		celkem
	EU	ostatní	EU	ostatní	
A zemědělství, myslivost, lesnictví	1 631	2 680	345	763	5 419
C těžba nerostných surovin	3 865	254	1	6	4 126
D zpracovatelský průmysl	39 221	14 818	2 899	3 964	60 902
F stavebnictví	13 660	21 603	4 822	11 672	51 757
G obchod, opravy	8 794	4 607	4 986	33 064	51 451
H ubytování a stravování	1 712	1 482	608	2 383	6 185
I doprava, skladování a spoje	3 530	756	287	495	5 068
K nemovitosti a pronájem, podnikat. činnosti	12 716	7 790	3 002	9 346	32 854
M vzdělávání	1 498	918	795	744	3 955
N zdravotní a soc. péče, veterinární činnosti	3 923	382	40	93	4 438
O ostatní veřejné, sociální a osobní služby	2 133	2 379	809	2 293	7 614
ostatní odvětví (B, E, J, L, P, Q)	1 079	305	29	137	1 550
celkem	93 762	57 974	18 623	64 960	235 319

Zdroj: *Cizinci v České republice 2006. ČSÚ. Praha 2006, s.154-155.*

**Z genderového hlediska** je mezi ekonomicky aktivními evidovanými cizinci významný rozdíl, **na pracovním trhu se uplatňuje výrazně více mužů než žen** (graf 3). Tento rozdíl přitom početně převyšuje rozdíl, který je dán vyšším počtem cizinců mužů pobývajících na území ČR s trvalým a zejména dlouhodobým povolením k pobytu (viz graf 1). Nižší ekonomická aktivita žen cizinek na našem území je zřejmě způsobena zejména péčí o děti a domácnost (početně největší skupina cizinců se nachází ve věkové kategorii 25-39 let [*Cizinci v ČR...*, s. 41]). Přitom se může jednat i o práci v cizích domácnostech a tedy placenou, ovšem pohybující se v šedé zóně ekonomiky. Jindy se zřejmě jedná především o práci vykonávanou ve vlastní domácnosti, čímž je reprodukován segregující/konzervativní model genderových rolí [Hakim 2003]. Jsou to přitom právě ženy, které se na základě převažující péče o děti a domácnost na určité období (vymezené minimálně mateřskou a rodičovskou dovolenou) ocitají mimo trh práce. Nižší podíl žen je přitom výrazný jak mezi zaměstnanými cizinci, tak i mezi živnostníky. Například mezi polskými zaměstnanci tvoří ženy pouze 19 % a mezi vietnamskými živnostníky zhruba jednu třetinu (tab. 3). Nižší evidovaná ekonomická aktivita může být u Vietnamek způsobena například tím, že pracují v rodinných firmách bez nároku na mzdu nebo s podprůměrnou mzdou a bez toho, aby tam byly jako zaměstnankyně oficiálně evidované. Jistou výjimku tvoří cizinci s ruským občanstvím, u kterých nacházíme vyrovnaný podíl mezi počty zaměstnaných i podnikajících mužů a žen. Ruské ženy tvoří dokonce 52 % mezi ruskými osobami s živnostenským oprávněním a 51 % mezi registrovanými ruskými zaměstnanci (tab. 3). Ukazuje to na možnou strategii ruských imigrantů, která je daňově výhodná, pro vznik rodinných etnických obchodů. Tyto interpretace prostých číselných dat jsou v této fázi však spíše spekulacemi, které bude nutné ověřit dalším výzkumem v terénu. Podrobnější kvalitativní výzkum se bude dále zaměřovat i na rozvržení genderových rolí v rámci zkoumaných rodin, které nelze ze statistik o počtech imigrantů mužského a ženského pohlaví a jejich registrované ekonomické aktivitě konstruovat.

Graf 3 Zaměstnanost cizinců podle pohlaví k 31.12.2005



Zdroj: *Cizinci v České republice 2006, Praha: ČSÚ 2006, s. 150; vychází z dat MPSV ČR a MPO ČR.*

**Vysoce kvalifikovaní odborníci**, zvláště z některých oborů, mají situaci na českém trhu práce významným způsobem jednodušší tím, že je po jejich pracovní síle vyšší poptávka. V ČR jsou podle posledních výzkumů [Vavrečková et al. 2006: 34-43] vysoce poptávaní především odborníci technických profesí (zejména projektanti, stavební a strojní inženýři, konstruktéři atd.), dále odborníci v oblasti podnikání a odborní zdravotničtí pracovníci (zejména lékaři a farmaceuti). V těchto oblastech je tedy snadnější nalézt uplatnění i pro zahraniční občany, ovšem základní nezbytnou podmínkou pro uplatnění na českém trhu práce většinou je, aby ovládali český jazyk. Výjimku mohou tvořit některé zahraniční firmy, které ve firmě používají jiný komunikační jazyk a znalost českého jazyka po zaměstnancích nevyžadují.

Realizace a **podněcování přílivu vysoce kvalifikovaných zahraničních odborníků** ze strany státu je u nás teprve v počátcích. Stát pomalu začal vyvíjet snahu vybírat a motivovat k pobytu v ČR raději cizince přicházející z kulturně a jazykově nám bližšího prostředí a s vysokou kvalifikací. Od roku 2003 je rozvíjen projekt řízené migrace s názvem „**Aktivní výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků**“, na kterém se podílí MPSV ve spolupráci v MV a MZV. Cizinci, kteří se zapojí do projektu, získají jednodušší podmínky k pobytu spočívající v udělení trvalého pobytu už po dvou a půl letech pobytu v ČR. Této možnosti mohou využít vysoce kvalifikovaní (minimálně středoškolsky vzdělaní) cizinci z Bulharska, Chorvatska, Kazachstánu, Běloruska, Moldavska, Srbska, Černé Hory, Kanady a Ukrajiny nebo absolventi českých vysokých škol pocházející z kteréhokoli státu světa a jejich rodiny. Sami si však musí nejprve v ČR sjednat zaměstnání a získat víza k pobytu za účelem zaměstnání. Tím je způsoben i nízký zájem o účast na tomto projektu, do kterého se od jeho počátku až do pololetí roku 2006 zapojilo pouze 420 osob. Více přitom tento projekt doposud využili muži (57 %). Z hlediska rodinného stavu jsou do projektu zapojeni nejčastěji ženatí muži a vdané ženy (60 %). Méně často se zapojují svobodní (30 %) a ještě řidčeji rozvedení (10 %). Téměř polovina osob zúčastněných na projektu měla děti (49 %), nejčastěji se jednalo

o jednodětné rodiny (29 %), méně často o dvojdětné (17 %) a výjimečně o trojdětné (4 %) [Horáková 2006:58-59].

Zcela zásadní je přitom rozlišení cizinců podle naplnění podmínek zákona na **legálně pracující a ilegálně pracující**. Postavení legálně pracujících cizinců (tj. cizinců, kteří mají povolení k pobytu a případně povolení k zaměstnání nebo živnostenský list) s sebou nese výhody jak pro cizince samé, tak i pro stát. Cizincům jsou poskytovány základní sociální jistoty a navíc je legální postavení základním předpokladem k jejich integraci do české společnosti. Naproti tomu je nevýhodný ilegální pobyt či zaměstnání pro cizince zejména z toho důvodu, že pozbývají sociálních jistot garantovaných státem a jsou často závislí na sociálních sítích, mnohdy klientského charakteru, ze kterých se jen těžce odpoutávají kvůli vlastní činnosti pohybující se za hranicí zákona. Dá se předpokládat, že cizinci ilegálně pracující či pobývající v ČR mají též omezenější okruh možností utvářet sociální vazby, častěji se pohybují především mezi svými krajany a jinými přistěhovalci a jsou tak vyděleni z majoritní společnosti, což znemožňuje jejich integraci do české společnosti. Státu samozřejmě vznikají ztráty tím, že mu ilegálně pracující cizinci neodvádí žádné daně ani sociální dávky.

**Nelegální práce cizinců se podle zjištění kontrol úřadů práce nejčastěji uplatňuje na pozicích, které nevyžadují žádnou nebo jen nízkou kvalifikaci.** Mezi odhalenými nelegálně pracujícími cizinci byly nejčastěji osoby pracující jako pomocní dělníci, uklízeči, pomocné pracovní síly (např. v kuchyních), svářeči, betonáři atd. [Horáková 2005: 26]. Odhady počtu nelegálně zaměstnaných cizinců založené na výsledcích kontrol úřadů práce, cizinecké a pohraniční policie a celních úřadů uváděly v roce 2004 zhruba 17 tisíc nelegálně zaměstnaných [ibid.: 26]. Vzhledem k tomu, že se ovšem jedná o odhady založené na skutečně zjištěných případech ilegální práce cizinců v ČR, lze předpokládat, že toto číslo bude v praxi vyšší. Za vysoké počty nelegálně pracujících cizinců ovšem nenesou zodpovědnost pouze oni sami, ale též jejich zaměstnavatelé, mezi kterými nejsou pouze občané cizích zemí, ale rovněž Češi. Nechceme tedy na tomto místě stigmatizovat pouze cizince, kteří se pohybují v šedé zóně ekonomiky, ale spíše připomenout, že k podobným ilegálním praktikám se uchylují i čeští občané (ať již zaměstnavatelé nebo zaměstnanci). Důvodem jsou většinou finanční výhody spočívající pro zaměstnance ve vyhnutí se nezbytným odvodům ze mzdy, mnohdy i získání možnosti dostávat od státu určité sociální dávky či podporu v nezaměstnanosti. Konečně i zaměstnavatelé v této praxi nachází výhody, nezanedbatelné jsou finanční úspory a odpadá jim též povinnost garantovat ilegálnímu pracovníkovi stejná práva jako zaměstnanci. Zodpovědnost za ilegální zaměstnanost ve značné míře nesou právě zaměstnavatelé, kteří by měli být za tuto praxi náležitě postihováni.

## 2.4 Přístup k bydlení

Bydlení naplňuje základní lidskou potřebou a zásadním způsobem ovlivňuje životní úroveň a případně i kvalitu života obyvatel. Klíčová je nejen samotná úroveň bydlení, ale rovněž místo bydliště, které může přinášet možnosti a/nebo naopak vyvolávat problémy. Tím máme na mysli například zhoršenou možnost nalézt pracovní uplatnění v některých oblastech a také absenci některých služeb nebo i úřadů, za kterými je nutné cestovat do vzdálenějších oblastí.

Na **rozmístění cizinců na našem území** má významný vliv právě možnost uplatnění na pracovním trhu. Geografická blízkost pak hraje roli u cizinců ze sousedních zemí. Nejvyšší koncentrace cizinců (oblasti s více než 4% podílem cizinců) se nachází v hlavním městě Praze a Středočeském kraji (okresy Praha-západ, Praha-východ, Mělník a Mladá Boleslav) a dále v česko-německém pohraničí (v okresech Karlovy Vary, Chomutov a Tachov) [Cizinci v České republice 2006: 35-36]. Přitom se vyskytují značné rozdíly v oblastech usídlení mezi cizinci podle státních občanství. Zatímco Ukrajinci jsou nejčastěji koncentrováni ve velkých

vnitrostátních městech a jejich okolí (Praha, Mělník, Litoměřice, Liberec, Hradec Králové, Brno, Plzeň), Vietnamci dávají kromě nejlidnatějších měst (Praha, Brno, Ostrava) přednost česko-německých pohraničním oblastem, (Tachov, Chomutov, Karlovy Vary, Teplice, Děčín). Strategie Vietnamců souvisí jak s jejich uplatněním v obchodu, který jim v těchto oblastech umožňuje zaměřovat se i na přeshraniční německou klientelu, tak i s faktem, že v příhraničních oblastech lze mnohem snadněji sehnat bydlení, které navíc vyžaduje signifikantně nižší náklady než v případě ubytování v hlavním městě. Redukování nákladů na bydlení je pro cizince jistě žádoucím a důležitým výběrovým kritériem, ovšem nesmí se tím ztratit jejich možnost uplatnění na pracovním trhu.

Naplnění snahy získat přiměřené bydlení závisí především na **finančních možnostech** přistěhovalců. V případě rodin s dětmi jsou přitom nároky na bydlení plynoucí z potřeb jednotlivých členů rodiny spíše vyšší. Opačným případem jsou jednotlivci, kteří migrují spíše na přechodnou dobu především za účelem vydělání peněz, většinu času tráví v zaměstnání a snaží se minimalizovat náklady na pobyt v ČR. Ti mohou klást na ubytování nejmenší nároky a pokud se jedná o přechodné období, jsou nejčastěji ochotni se velmi uskomnit. Pak se může stát, že v bytě, který si od majitele pronajal jeden cizinec, bydlí najednou společně kolem deseti lidí, čímž jednotlivcům značně klesají náklady na placení nájemného. V tomto smyslu mají nejhorší postavení samozřejmě ti, kteří na našem území pobývají nelegálně nebo se zde neorientují a jsou odkázáni na roli zprostředkovatelů, především těch ilegálních (klientů). Psycholožka z poradny přístup cizinců k bydlení komentovala následovně: „No, to už je vůbec průšvih. Jistě, od té práce [se to odvíjí], od trhu, od chytračení českých občanů, od darebáctví cizinců samotných atd. Ta výše těch úplat [za zprostředkování bydlení]. Anebo jsem viděla, jak byli ubytovaní dělníci právě jedné takové té klientské organizace ukrajinské. No, to ani zvíře by tak nebydlelo. Přitom tam byli jakoby tajně, nesměli mít ani schránku, nikdo nesměl vědět, že tam jsou. Byly to dvě místnosti s jedním záchodem a plné paland, kde ti lidé prostě opravdu zašoupli se [do postele], přespali, šli [do práce]. Žádné hygienické podmínky, žádné podmínky prostě nějaké k životu, jenom k tomu přespání.“

Zatímco jednotlivcům migrujícím dočasně a především za účelem práce a vydělání peněz postačí mnohdy **kolektivní ubytování** na ubytovně nebo sdílení pronajatého bytu s dalšími lidmi, pro rodiny je tento způsob ubytování nedostačující. Pro správné fungování rodiny i její integraci do české společnosti je **samostatné bydlení** základní podmínkou. V zájmu eliminování sociálního vyloučení cizinců z majoritní společnosti je **nezbytné vyhýbat se řešením, která by vedla k sestěhování cizinců do konkrétních lokalit**, jak se to v některých oblastech stalo s romským obyvatelstvem [Vašečka in Sirovátko 2002: 245-262; Hirt, Jakoubek 2006]. Takové lokality totiž pak přináší velké problémy, jejichž řešení se jeví jako takřka nemožné, stojí značné úsilí a finanční výdaje. Výhoda ČR spočívá oproti jiným evropským zemím v nízkém počtu cizinců. Zejména v případě rodin je proto nezbytné již od počátku nabízet takové možnosti a nacházet taková řešení, aby se rodiny cizinců integrovaly do české společnosti. Izolace způsobená bydlením ve specifických lokalitách pak uzavírání komunit cizinců vůči majoritní společnosti jednoznačně nahrává a pro uspokojivý budoucí vývoj je nezbytné se jí vyvarovat.

## 2.5 Vzdělání

**Přístup ke vzdělání je pro cizince**, kteří oprávněně pobývají na území ČR a jsou schopni tuto skutečnost doložit, **zaručen** na základě školského zákona č. 561/2004 Sb. Jednodušší je i zde situace pro cizince ze zemí EU, kteří mají v přístupu ke vzdělání rovnocenná práva jako občané ČR a nemusí předkládat řediteli školy oprávnění k pobytu na území ČR. Povinnost školní docházky po dobu devíti let platí i pro cizince, a to jak pro



občany jiného členského státu EU a jejich rodinné příslušníky, tak i pro cizince, kteří mají na území ČR trvalý pobyt, dlouhodobý pobyt nebo víza nad 90 dní, žadatele o azyl a azylanty.

**Cizinci v mateřských, základních i středních školách tvoří v ČR zhruba 1 % z celkového počtu žáků.** (Stejně je tomu i na konzervatořích a vyšších odborných školách.) Jedná se přitom nejčastěji o občany Vietnamu, Ukrajiny, Slovenska a Ruska [*Cizinci v České republice 2006*:161, 164]. Zatímco vzdělávání na základních a středních školách je pro cizince, stejně jako pro české občany, bezplatné, v mateřských školách je to jinak. Cizinci i čeští občané zde platí školné, které je ovšem pro cizince většinou vyšší.<sup>4</sup> Stejná práva jako čeští občané mají na využití mateřských škol pouze občané EU a cizinci, kterým byl na území ČR kromě trvalého pobytu přiznán status tzv. dlouhodobě pobývajícího rezidenta na území členských států EU (který není automaticky vázán na udělení trvalého pobytu). Důvodem pro vyšší školné pro děti cizinců (vyjma dvou uvedených kategorií) je skutečnost, že stát na pobyt a péči o děti cizinců předškolního věku provozovatelům mateřských škol nepřispívá. Podobně je tomu i u dalších služeb nad rámec výuky v základních školách, např. družiny, zájmové kroužky atd.

Oproti tomu je **podíl cizinců výrazně vyšší na školách vysokých, kde tvoří plných 7 % všech studentů.** Počty cizinců využívajících české školské instituce neustále roste, ovšem nejrychleji je to právě v oblasti vysokého školství. Od akademického roku 2002/03 do roku 2005/06 se počet studentů z řad cizinců na vysokých školách téměř zdvojnásobil [tab. 5]. Nejvíce zahraničních studentů přitom studuje na vysokých školách v Praze a Brně, přičemž výrazně nejčastěji se jedná o slovenské občany (14 564 v akademickém roce 2005/2006). Další větší početní skupiny cizích studentů VŠ pochází z Ruska, Ukrajiny, Spojeného království a Vietnamu [*Cizinci v České republice 2006*: 179].

**T a b u l k a 5 Počty cizinců ve školách v ČR**

	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06
mateřské školy	3 110	3 252	3 244	3 213
základní školy	10 546	12 973	12 113	12 279
střední školy	2 920	3 584	4 250	4 940
konzervatoře	64	74	82	93
vyšší odborné školy	379	385	353	313
vysoké školy	12 060	14 495	17 811	21 434
<b>celkem</b>	<b>29 079</b>	<b>34 763</b>	<b>37 853</b>	<b>42 272</b>

Zdroj: *Cizinci v České republice 2006, Praha: ČSÚ 2006, s. 164.*

**Problém se vzděláváním cizinců ze zemí mimo EU může nastat v okamžiku, kdy tyto nemají oprávnění k pobytu na území ČR.** Pak jim není umožněno navštěvovat ani povinné základní vzdělání, což odporuje mezinárodnímu právu na vzdělání založenému v Úmluvě o právech dítěte a Listině základních práv a svobod [viz Burdová, Rozumková 2006].

I když je přístup ke vzdělání pro cizince zajištěn, při reálném vzdělávání cizinců na českých školách pak vznikají **další problémy.** Ty pramení z mnoha oblastí, z nichž klíčová je **jazyková vybavenost, předchozí znalosti a kulturní zvyklosti.** Při náhlém přechodu z jednoho kulturního a jazykového prostředí do druhého nastávají často zpočátku velké obtíže s adaptací žáků na základních a středních školách. Potom závisí na konkrétní osobnosti jedince i jeho zázemí, jak rychle se dokáže přizpůsobit. Odborníci z oblasti vzdělávání cizinců jsou přesvědčeni o tom, že alespoň v těch nejkomplicovanějších případech by bylo vhodné umožnit dětem přicházejícím z odlišných kulturních a jazykových oblastí, aby měli možnost vzdělávat se podle individuálních programů. V rámci nich by se zpočátku soustřeďovali

<sup>4</sup> Podmínky se dále liší podle konkrétních pravidel různých zřizovatelů a provozovatelů mateřských škol.

především na zvládnutí jazyka a osvojení si základních znalostí a dovedností důležitých pro zapojení se do české společnosti. Do běžné výuky by se zapojovali postupně, plné zapojení by následovalo až po osvojení nezbytného jazykového a znalostního minima.

Vedle vzdělání, které cizinci získávají u nás, je pro ně vysoce důležité **uznání vzdělání, které získali v zahraničí**. Uznání předchozího vzdělání v zahraničí je důležité jak pro zájemce o studium na českých vysokých školách, kteří musí doložit potvrzení o úspěšném dokončení středoškolského vzdělání, tak pro ostatní cizince, kteří se na základě získaného vzdělání chtějí uplatnit na českém pracovním trhu. **Nostrifikaci platnosti dokladů o vzdělání** provádí u vysvědčení ze středních škol odbory školství na krajských úřadech, u vysokoškolských diplomů odbor vysokých škol na MŠMT ČR nebo jednotlivé veřejné vysoké školy, které vyučují stejný obor. Podle zkušenosti sociální pracovníce NNO angažující se v pomoci cizincům při hledání zaměstnání a nostrifikaci zahraničních dokladů o vzdělání není v této oblasti zásadní problém, pokud jsou cizinci poučeni, kam se mají obrátit a jaké doklady musí předložit: „Vzdělání. Kdo, co chce nebo potřebuje pro zaměstnání, tak pomáháme a podáváme instrukce, jakým způsobem mají nostrifikovat diplom, protože každý diplom potřebuje nostrifikaci, jestli není evropský. To znamená ještě, že si tam [na MŠMT] zavoláme, dozvíme se jaká fakulta to dělá ... V tom se angažujeme hodně. ... Není to problematické, jenom je to práce. A při nostrifikaci diplomu, kde je profese, která neexistuje na naší fakultě nebo na vysoké škole, tak ta nostrifikace nemůže být.” S takovou oblastí, ve které by v ČR příslušný obor neexistoval, se však tato odbornice v praxi ještě nesešla.

Důraz na vzdělání imigrantů a jejich potomků by neměl být opomíjen, protože vyšší vzdělání nepochybně zvyšuje možnosti uplatnit se na pracovním trhu a navíc může působit ve prospěch úspěšnější integrace imigrantů do majoritní společnosti. Pozornost by měla být věnována nejen dětem, ale i dospělým imigrantům, kteří mají zájem se u nás dále vzdělávat. Klíčové je získání znalosti jazyka a dalších poznatků o české společnosti a kultuře, které může být organizováno v rámci celoživotního vzdělávání prostřednictvím kurzů i pro dospělé imigranty.

### 3. Slučování rodin

Slučování rodin nabývá v problematice migrací na významu. Je to především díky uplatňování restriktivním opatřením vůči nově přichozím cizincům ze zemí Třetího světa do zemí EU. Výhodu mají nejbližší rodinní příslušníci osob trvale usídlených na území EU, kteří na základě práv na slučování rodin snadněji získávají povolení k pobytu. V problematice slučování rodin lze rozdělit základní dvě kategorie osob. Jednak se jedná o rodiny, ve kterých je alespoň jeden člen občanem státu, na jehož území se chce slučovat s dalšími členy (v námi zkoumaných případech občanem ČR). Dále jde o rodiny s mezinárodním prvkem, ve kterých žádný z členů není českým občanem, nýbrž vlastní cizí státní občanství, případně postrádá jakékoliv občanství. V této kategorii je opět situace jednodušší pro ty cizince, kteří jsou rodinnými příslušníky občanů EU/EHP nebo Švýcarska.

#### 3.1 Legislativní rámec

Česká legislativa upravující oblast slučování rodin, ve kterých alespoň jeden člen je cizího státního občanství, je po zpracování evropské směrnice oproti předchozímu stavu celkem jasná a poměrně vstřícná. Na danou problematiku se rovněž vztahuje **soubor mezinárodních práv a úmluv**, které česká legislativa přijala a které hovoří ve prospěch slučování rodin. Naproti tomu mezinárodní Úmluva o právním postavení uprchlíků z roku 1951, která zakládá právo uprchlíků na azyl, výslovně neuvádí právo na sloučení rodiny. Nejvýznamnější roli v problematice slučování rodin proto hrají jiná obecná ustanovení [viz Rozumek, Vrátná 2003]:

- **Úmluva o právech dítěte** - hovoří o rodině jako základní jednotce společnosti i o zásadě neoddělení dítěte od svých rodičů
- **Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod** (z roku 1950) - deklaruje právo na respektování soukromého a rodinného života
- **Všeobecná deklarace lidských práv** - čl. 16 vymezuje právo na vstup do manželství a založení rodiny bez jakéhokoliv omezení a právo rodiny jakožto základní jednotky společnosti na ochranu ze strany státu
- **Mezinárodní pakt o občanských a politických právech** - čl. 17 určuje právo na zákonnou ochranu vůči svévolným zásahům do rodiny, čl. 23 stanoví rodinu jako přirozenou a základní jednotku společnosti s nárokem na ochranu ze strany společnosti a státu
- **Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války** (z roku 1949) - chrání jednotu rodiny v případě ozbrojeného konfliktu, dodatkový protokol č. I (1977) zavazuje státy k zajištění sloučení rodiny.

Přímá úprava v oblasti slučování rodin byla v roce 2003 nově zavedena pro všechny státy v rámci Evropské unie. V souvislosti se vstupem do EU je tak i **ČR vázána naplňováním směrnice 2003/86/EC, která přímo vymezuje oblast práva na slučování rodin**. Podle této směrnice je povoleno slučování rodin ve dvou případech. 1. pokud byl alespoň jednomu členovi rodiny udělen statut uprchlíka. 2. Pokud alespoň jeden člen rodiny pobývá legálně v jednom z členských států EU nejméně rok a má velkou šanci dostat povolení k trvalému pobytu. Podle této směrnice musí členské státy povolit slučování manželů a jejich dětí do určitého věku (hranici si určují jednotlivé členské státy). Pokud je přiznán uprchlický statut osobě mladší 18-ti let, musí stát povolit její sloučení s rodiči. Za jakých okolností je povoleno sloučení jiných členů rodiny než výše uvedených je ponecháno na rozhodnutí jednotlivých států. Směrnice usiluje o sjednocení politik členských států EU v oblasti slučování rodin, ale zároveň nepřináší zásadní zvraty a nechává jednotlivým státům široké pole působnosti pro uplatnění vlastních podrobnějších nařízení.

**Český zákon o pobytu cizinců na území ČR (326/1999)** s četnými pozdějšími úpravami (poslední byl zákon 161/2006 Sb. účinný od 27.4.2006) hovoří jednak o rodinných příslušnících občanů EU a jednak vymezuje rodinné příslušníky, kteří mohou žádat o povolení k dlouhodobému pobytu za účelem společného soužití rodiny. **Za rodinné příslušníky občanů EU** jsou pro účely tohoto zákona považováni (§ 15a): manžel, rodič (jde-li o občana EU mladšího 21 let), dítě mladší 21 let (nebo takové dítě manžela občana EU) a nezaopatřený přímý příbuzný ve vzestupné nebo sestupné linii (nebo takový příbuzný manžela občana EU).<sup>5</sup> Pokud je ovšem účelem pobytu občana EU studium, pak se rodinným příslušníkem rozumí pouze manžel a nezaopatřená dítě.

**Slučování rodin cizinců** by mělo probíhat podle jasně stanovených pravidel, která definují osoby, které mají nárok na sloučení rodiny. **Podání žádosti** o povolení k pobytu za účelem společného soužití rodiny přitom musí být realizováno obvykle **na zastupitelském úřadě**, tj. mimo území ČR. V případě, že je žadatel na území ČR a má zde vízum nad 90 dnů nebo povolení k dlouhodobému pobytu za jiným účelem, může podat žádost policii na území ČR. **Rodinným příslušníkem**, který může žádat o povolení k pobytu za účelem společného soužití rodiny **se rozumí** (§ 42a): cizinec, který je manželem cizince s povoleným pobytem; cizinec, který je nezletilým nebo zletilým nezaopatřeným dítětem cizince s povolením k pobytu (nebo takovým dítětem jeho manžela); nezletilý cizinec, kterému poskytuje cizinec s povolením k pobytu nebo jeho manžel náhradní rodinnou péči, osvojil si ho nebo je jeho poručníkem; dále rodič (nebo jiný příbuzný, případně poručník, nemá-li nezletilý rodiče) nezletilého cizince, který získal azyl; osamělý cizinec starší 65 let nebo cizinec, který se o sebe nedokáže ze zdravotních důvodů postarat a slučuje se s rodičem nebo dítětem s povoleným pobytem na území. Jedná se tedy především o **přímé příbuzné - rodiče, děti a manžele**. Další omezení stanoví, že cizinec s povolením k pobytu musí na území pobývat minimálně 15 měsíců a v případě slučování manželů musí být oba starší dvaceti let. V případě polygammích manželství jsou vymezena práva na sloučení rodiny a získání povolení k dlouhodobému pobytu pouze pro jednu manželku.

### 3.2 Reálné možnosti

Sloučení rodiny je cizinci v ČR udáváno jako druhý nejčastější účel pobytu na našem území. Častěji se vyskytuje pouze účel spočívající v zaměstnání na území ČR. Přitom existuje závislost mezi druhem pobytu a udávaným účelem pobytu. U cizinců s trvalým pobytem udává 71 % jako účel sloučení rodiny, zatímco u cizinců s dlouhodobým pobytem jednoznačně převažuje účel pracovní, v podobě zaměstnání či podnikání (83 %) [údaj k 31.12.05; ČSÚ 1118-06]. Z dat bohužel není zřejmé, v kolika případech se při sloučení rodiny jedná o děti, kde nehraje větší roli pohlaví. Tím spíše je však z podílů o počtech cizinců pobývajících na našem území za účelem sloučení rodiny zřejmé, že to jsou **častěji ženy** (tab. 6, 7), které **k nám přicházejí za účelem sloučení s dalšími rodinnými příslušníky**, většinou manžely. Významnou skupinu v tom tvoří osoby, které získají povolení k pobytu (přechodné nebo trvalé) na území ČR z důvodů sloučení rodiny s rodinným příslušníkem, a to buď občanem ČR nebo občanem jiné členské země EU, který v ČR má povolení k pobytu (přechodné nebo trvalé). Tento institut přitom bývá někdy zneužíván uzavíráním tzv. fiktivních sňatků a fiktivním určováním otcovství. Zpřísnění prostřednictvím udílení pouze přechodného pobytu pro manžele/manželku po uzavření manželství, po určité zkušební dobu, po kterou musí manželé žít společně před udělením nezávislého trvalého pobytu druhému z nich, je opatření, které bylo aplikováno např. ve Velké Británii právě za

<sup>5</sup> Na základě stejného zákona mohou trvalý pobyt získat i další osoby, které nejsou v přímé příbuzenské vazbě k občanu EU, a sice osoby, které žijí s občanem EU ve společné domácnosti nebo se o sebe ze zdravotních důvodů nedokážou sami bez osobní péče občana EU postarat.

účelem eliminování počtu sňatků za účelem získání výhod v podobě trvalého povolení k pobytu [Kofman 2004: 254-255].

**T a b u l k a 6 Občané Ukrajiny, Slovenska a Vietnamu podle účelu pobytu v ČR a pohlaví (k 31.12.2005)**

účel pobytu	Ukrajina		Slovensko		Vietnam	
	muži %	ženy %	muži %	ženy %	muži %	ženy %
studium a praxe	0	1	1	4	1	1
podnikání na živnostenský list	20	14	6	1	30	21
zaměstnání	65	44	57	41	1	1
volné právo usídlení (krajané,...)	0	1	1	1	0	0
usídlení (povolení k trvalému pobytu)	3	4	12	13	22	21
<b>rodinní příslušníci a sloučení rodiny</b>	<b>7</b>	<b>24</b>	<b>20</b>	<b>36</b>	<b>39</b>	<b>44</b>
ostatní	4	11	2	4	6	12
<i>absolutní počet osob</i>	<i>53 812</i>	<i>34 022</i>	<i>29 420</i>	<i>20 026</i>	<i>20 975</i>	<i>15 928</i>

Zdroj: Cizinci v České republice 2006. ČSÚ. Praha 2006, s.56.

Pokud se zaměříme na šest nejpočetnějších skupin cizinců podle občanství (tab. 6 a 7), zjišťujeme, že u nás počet povolení k pobytu vydaných za účelem sloučení rodiny převyšuje udávaný pracovní účel pobytu v podobě podnikání mezi **Vietnamci** (tab. 6). Často je sloučení rodiny udáváno jako účel pobytu rovněž **Němci**, kde mezi ženami tvoří téměř polovinu případů (48 %). **Cizinci s polským občanstvím** se svým účelem pobytu výrazně liší podle pohlaví. Pokud se jedná o muže, v 62% případů uvádí jako účel pobytu na našem území zaměstnání, zatímco u žen se v 76% případů jedná o sloučení rodiny (tab. 7). Účel pobytu spočívající ve sloučení rodiny udává též třetina Slovenek a více než třetina Rusek. Zda se slučují s cizinci nebo s občany ČR však z uvedených dat bohužel nelze zjistit. Z šesti nejpočetnějších skupin cizinců u nás udávají jako účel pobytu sloučení rodiny nejméně často **Ukrajinci** obou pohlaví, u kterých dominují pracovní účely pobytu spočívající v zaměstnání, případně podnikání, které udává 85 % mužů a 58 % žen (tab. 6).

**T a b u l k a 7 Občané Polska, Ruska a Německa podle účelu pobytu v ČR a pohlaví (k 31.12.2005)**

účel pobytu	Polsko		Rusko		Německo	
	muži %	ženy %	muži %	ženy %	muži %	ženy %
studium a praxe	0	0	4	4	2	1
podnikání na živnostenský list	1	0	3	3	7	2
zaměstnání	62	7	44	34	34	14
volné právo usídlení (krajané,...)	0	0	1	1	2	4
usídlení (povolení k trvalému pobytu)	7	15	7	7	14	17
<b>rodinní příslušníci a sloučení rodiny</b>	<b>29</b>	<b>76</b>	<b>24</b>	<b>33</b>	<b>32</b>	<b>48</b>
azylanti	-	-	2	2	-	-
ostatní	1	1	15	16	9	13
<i>absolutní počet osob</i>	<i>9 089</i>	<i>8 721</i>	<i>7 865</i>	<i>8 762</i>	<i>5 209</i>	<i>1 978</i>

Zdroj: Cizinci v České republice 2006. ČSÚ. Praha 2006, s.56.

Možnosti sloučení cizinců s přímými rodinnými příslušníky s platným povolením k pobytu na území ČR, kteří zde pobývají více než 15 měsíců, jsou v **legislativě jasně definované a v zásadě uspokojivé**. Zásadním **problémem však může být nutnost žádat** o povolení k pobytu za účelem společného soužití rodiny většinou **na zastupitelských úřadech**, která cizincům, kteří již jsou na našem území, značně komplikuje situaci a nutí je k vycestování ze země. Právník zkušený s poradenstvím cizincům ohledně pobytového

režimu považuje zavedení nutnosti vyřizovat povolení k pobytu za účelem společného soužití rodiny za jednu z nejvýznamnějších komplikací: „...tato novela cizineckého zákona [č. 428/2005, tj. novela zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území ČR] přinesla některé pozitivní instrumenty, které oproti předchozímu znění zákona posílily práva cizinců a jejich rodin ... Přinesla ale rovněž opatření, která život cizincům u nás komplikují. Jedním z nich je například ustanovení, které umožňuje úředníkům zastupitelských úřadů požadovat, aby žádost o pobytové oprávnění byla cizincem podána na zastupitelském úřadu v jeho domovském státu. Přestože je toto ustanovení odůvodněno bezpečnostními zájmy státu, je podle našeho názoru velice jednoduše zneužitelné. V praxi se pak cizinec může setkat s tím, že mu je úředníkem zastupitelského úřadu odmítnuto nabrat žádost třeba v některém z našich sousedních států a je odkázán na zastupitelský úřad v zemi svého původu. Měl jsem například klienta z Konga, který zde žil už od dob svých studií, měl zde celou svou rodinu a žádal zde již o české státní občanství. V době před udělením státního občanství za ním přiletěla dcera z prvního manželství z Konga na turistické vízum. Zřejmě byli špatně informováni, ačkoliv říkali, že se informovali na české cizinecké policii, i když to se nám stává poměrně často, že policie podává mylné informace, a nevěděli o tom, že dcera může požádat o pobytové povolení z důvodů sloučení s cizincem s uděleným trvalým pobytem pouze na zastupitelském úřadu v zahraničí. Pokud by se jim tedy podařilo obstarat si vízum například do Rakouska, což ale nemusí být například pro konžské občany nejjednodušší, mohla by být na českém zastupitelském úřadu odmítnuta s tím, ať žádost podá na zastupitelském úřadu v Kinshase, což znamená, dle našeho názoru, zbytečnou cestu do Konga za téměř 50 000 Kč, jejímž smyslem je pouze podat žádost a převzít rozhodnutí.“ Povinnost žádat o povolení k pobytu za účelem sloučení rodiny v zahraničí tedy může být pro cizince, kteří již jsou na území ČR, nejen časově náročnou záležitostí, ale i značnou finanční zátěží spojenou s cestou.

Ještě komplikovanější dopad přináší toto nařízení žadatelům o azyl a rodinám azylantů. V oblasti slučování rodin jsou to právě rodiny azylantů a žadatelů o azyl, kteří se nejčastěji dostávají do těžko řešitelných situací [viz Rozumek, Vrátná 2003]. Přestože je právo na sloučení rodin azylantů ustaveno výše uvedenými úmluvami a směrnicemi (kap. 3.1) a v ČR je navíc podle zákona o azylu zajištěno, že z důvodů hodných zřetele může být blízkému příbuznému uznaného azylanta poskytnut azyl, i když pro udělení azylu nebyl prokázán důvod, jedná se o situaci velmi složitou. Hlavní problém spočívá již v tom, že **pro rodinné příslušníky azylanta může být velmi obtížné na území ČR vstoupit**, protože jsou nuceni žádat o víza ke vstupu do ČR zastupitelské úřady v zahraničí, které jim nemusí povolení ke vstupu vydat. Jak azylové řízení, tak i případy sloučení jsou přitom často řešeny po dobu několika let, což mnohdy vede k odcizení či rozpadu rodiny. Komplikace rodinám rovněž nastávají, pokud je v azylové proceduře více členů rodiny, kterým je ukončována azylová procedura s výsledkem odmítnutí azylu v různých časových obdobích.

Další problematické okolnosti mohou nastat vinou **diskrepance v dodržování zákona ze strany cizinecké policie**. Podle právníka poskytujícího poradenství cizincům ohledně žádostí k pobytu používá policie vnitřní směrnici, která je v některých ohledech přísnější než aktuální znění zákona: „Cizinecká policie ale bohužel nejedná přímo na základě cizineckého zákona, ale podle vlastních směrnic, které jsou interní a tudíž neveřejné. Jedná se vlastně o mimozákonný předpis, který by neměl mít žádnou právní sílu. Často se pak dostáváme do situace, kdy my [zástupci hájící práva cizinců] říkáme: „Ale zákon říká toto.“ a oni [úředníci cizinecké policie] řeknou: „My ale máme vlastní směrnice, které jsou pro nás závazné, a v nich se píše něco jiného.“ V praxi tak mohou být vůči cizincům uplatňována přísnější kritéria, než jaká stanoví zákon.

## 4. Sociální zabezpečení

Základní sociální jistoty potřebuje mít většina členů společnosti k tomu, aby vedla spokojený život. V případě přistěhovalců tomu není jinak, jejich potřeba po určitých jistotách v nové zemi je naopak v důsledku přechodu do cizího prostředí mnohdy ještě vyšší. Jednou z těchto jistot může být právě sociální zabezpečení, které mohou cizinci v případě potřeby využít. Naprosto klíčový je přístup ke zdravotní péči, který je důležitý pro všechny cizince bez rozdílu druhu, účelu i délky pobytu na území. Rovnocenný přístup k sociálnímu zabezpečení je důležitý zejména pro ty cizince, kteří na našem území pobývají dlouhodobě nebo se zde usídlí trvale. Zrovnoprávnění těchto cizinců s českými občany hraje důležitou roli v procesu jejich integrace do společnosti. Rozdílná (omezená) práva oproti občanům jsou jedním z faktorů, který působí ve prospěch vydělení přistěhovalců z majoritní společnosti. Na druhou stranu udělení rovnocenných práv přistěhovalcům může sice hrát důležitou roli v procesu jejich integrace, ale samo o sobě rozhodně nestačí a jejich uspokojivou integraci nezaručuje.

### 4.1 Zdravotní pojištění a zdravotní péče

Přístup ke zdravotní péči by měli mít všichni cizinci zajištěný už tím, že novela zákona o pobytu cizinců na území ČR z roku 2005 vyžaduje, aby byl cizinec zdravotně pojištěn po celou dobu pobytu na území. Musí se přitom jednat o pojištění, které kryje léčebné výhody. Značné rozdíly spočívají právě v tom, jakým způsobem je cizinec pojištěn. Cizinec by měl být povinně pojištěn už při vstupu na území ČR, a pokud není, může to být důvodem k zamítnutí jeho vstupu do ČR. Před cestou si tedy musí cizinci sjednat **cestovní zdravotní pojištění**, které kryje léčebné náklady v souvislosti s úrazem nebo náhlým onemocněním včetně případného převozu do jiného státu. Cizinec musí mít doklad, který potvrzuje skutečnost, že uzavřel cestovní zdravotní pojištění. Tato **povinnost se nevztahuje** na cizince pocházejících ze zemí EU a jejich rodinné příslušníky a na cizince ze států, které uzavřely s ČR vzájemnou dohodu o bezplatném poskytování nutné a neodkladné lékařské péče na území ČR bez nutnosti pojištění. Výjimkou mohou být též případy, kdy cizinec nemohl z objektivních důvodů zdravotní cestovní pojištění na území svého státu zajistit. Pak je povinen sjednat si pojištění do 3 pracovních dnů od vstupu na území.

Při pojišťování na území ČR existují pro cizince různé možnosti závislé na druhu pobytu. Nejméně nákladná možnost, která přitom zajišťuje dostačující základní ošetření i při nutnosti hospitalizace a komplikovanějších diagnózách je pro cizince stejná jako pro české občany v případě, že jim byl udělen trvalý pobyt. Pak může být cizinec zařazen do **veřejného zdravotního pojištění**, v rámci kterého odvádí stejné částky jako občan a pojišťovna mu v případě potřeby hradí stejné lékařské výkony. Další cizinci se mohou do veřejného zdravotního pojištění zapojit pouze jako zaměstnanci zaměstnavatele, který má sídlo na území ČR.

Cizinci, kteří nemají trvalý pobyt na území nebo nejsou zaměstnanci (byť třeba i pouze na určité přechodné období), mohou uzavřít **smluvní zdravotní pojištění**. Nevýhodou tohoto pojištění je, že jeho sazba je vyšší než minimální pojistné při účasti na všeobecném zdravotním pojištění a navíc pokrývá užší rozsah zdravotní péče než veřejné zdravotní pojištění. Toto pojištění může být **krátkodobé**, a to v případě, že se jedná o pobyt kratší než rok. Nevýhoda tohoto pojištění spočívá v tom, že je z něj hrazena pouze nutná a neodkladná péče. **Dlouhodobé** smluvní zdravotní pojištění, které mohou využívat například cizinci na základě víza nad 90 dnů, je výhodnější v tom, že se v rozsahu pokrytí nákladů na zdravotní péči podobá všeobecnému zdravotnímu pojištění (např. úhrada léků, která je z něj poskytována je stejná jako u veřejného zdravotního pojištění). Výše smluvního pojištění je závislá na věku a pohlaví pojištěnce a na dalších smluvních podmínkách.

Problémy se smluvním zdravotním pojištěním pramení pro cizince nejen z výše pojistného, ale rovněž ze stanovených podmínek. Pro uzavření dlouhodobého smluvního pojištění totiž většinou bývají **kladeny další podmínky**, které u veřejného zdravotního pojištění odpadají. Takovou podmínkou je například vstupní lékařská prohlídka nebo věk nižší než 70 let. V případě, že o pojištění má zájem vážně nemocný jedinec, může docházet k obtížím v nalezení pojišťovny, která by ho smluvně pojistila. Psycholožka z poradny poskytující pomoc cizincům uvedla: „Tam [se zdravotním pojištěním] jsou taky problémy často, protože u dítěte, které se narodí s nějakou zdravotní vadou, pak pojišťovna nechce dítě na základě smluvního pojištění pojistit. Když jsou tu rodiče na dlouhodobé vízum nebo tedy na ten dlouhodobý pobyt, tak mají jenom smluvní pojištění. Pokud se dítě narodí třeba se srdeční vadou, nikdo ho nechce pojistit. A pak vlastně my jsme to řešili mnohokrát tak, že jsme se snažili, aby to dítě dostalo povolení k trvalému pobytu z humanitárních nebo z jiných, zvláštního zřetele hodných důvodů. Takže když už pak to dítě má trvalý pobyt, je tam Všeobecná zdravotní pojišťovna, už to nebere ohled na riziko plateb.“ Přestože se podobné situace podaří v některých případech vyřešit získáním trvalého pobytu, bylo by žádoucí zavedení dalších systematických možností řešení pro cizince bez aktuální šance na získání trvalého pobytu.

Další náročné situace vznikají například u **žen v souvislosti s porodem**. Pokud bylo při vstupní prohlídce nezbytné pro uzavírání smluvního pojištění zjištěno těhotenství, lze zahrnout porod do smluvního zdravotního pojištění. Znamená to pro matku sice nutnost platit vyšší pojistné částky, ale na druhou stranu záruku, že v případě komplikovaného porodu nebo nezbytné lékařské poporodní péče o dítě budou tyto náklady až do věku tří měsíců dítěte hrazeny z pojistky matky. To je důležité zejména u předčasných porodů, kde pokud si žena toto vyšší pojistné neplatí, musí pak sama z vlastních prostředků uhradit náklady spojené s předčasným porodem a nezbytnou péčí o dítě. V určitých situacích s tím mohou mít problémy i další cizinci. Na jeden takový smutný případ vzpomínala psycholožka z poradny pro cizince: „Pak v oblasti zdravotnictví jsme narazili třeba na takový problém, že žadatelka o azyl, která tedy je v rámci zákona zdravotně pojištěná, porodila dítě, ale to dítě do dvou dnů zemřelo a ona ho nemohla přihlásit jako žadatele o azyl, to znamená jí naučtovali přímou platbu, která činila desítky tisíc za to zemřevší dítě.“ V případě, že by to dítě přežilo, pak mají rodiče dva měsíce na to, aby dítě legalizovali v tom postavení, které mají oni. Tak by se toto dítě stalo žadatelem o azyl a dostalo by se do kategorie speciálně vymezených skupin, které mají ohledně zdravotního pojištění stejná práva jako cizinci s trvalým pobytem. Náklady spojené s péčí o něj by pak hradila z všeobecného zdravotního pojištění jeho pojišťovna.

Závažná může být pro některé cizince i nezbytnost platit kontinuálně zdravotní pojištění. Sociální pracovnice je na základě zkušenosti z praxe s klienty-cizinci přesvědčena o tom, že okamžitá penalizace při nezaplacení zdravotního pojištění je příliš přísná. Podle jejího přesvědčení by měla být pojišťovna shovívavější v případech, kdy se jedná o ojedinělé výpadky v platbách ze strany pojištěnce, zvláště když pojištěnec v posledním období zdravotní péči vůbec nečerpá. Pak by podle jejího přesvědčení bylo vhodné pokutu prominout. Ještě závažnější problém však vidí ve skutečnosti, že cizinci mají někdy problém vůbec sehnat lékaře, který by je ošetřoval. To se týká zejména některých odborníků, jejichž nedostatek pocítují v některých oblastech i čeští občané - například zubařů nebo očních lékařů. Většinou je těžké posoudit, zda kromě přetížení lékařů v jejich jednání hraje roli i diskriminační princip, ale někdy tomu tak zřejmě je, jak vyplývá z výpovědi sociální pracovnice: „Vidím problém v tom, že někteří ošetřující lékaři jsou omezení limitem, mají víc lidí [klientů/pacientů] a tak jsou těžko dostupní – zubaři, oční lékaři, ostatní. Nebudu teď takhle uvádět podrobnosti, ale faktem je, že přijdou naši žadatelé - cizinci - a nevezme je [lékař]. To se možná někdy i vyskytne, že je to osobní, že ten lékař nechce toho cizince, ale faktem je, že se může také ospravedlnit tím, že už má tu kapacitu plnou a on už nezvládá víc.“ Pak je těžko



zjistitelné, nakolik v rozhodování lékaře hrála skutečně roli vytíženost a nakolik to byly diskriminační praktiky.

#### 4.2 Státní sociální podpora

Povinnost platit sociální pojištění mají ze zákona ti, kteří mají příjem ze zaměstnání nebo podnikání a vztahuje se rovněž na cizince s trvalým i přechodným pobytem. Po určitém čase, konkrétně po roce ode dne hlášení pobytu, mají přistěhovalci, kteří na území ČR pobývají legálně (a jsou zde hlášeni k trvalému pobytu nebo mají povolení k dlouhodobému pobytu nebo dlouhodobé vízum), a uznání azylanti nárok na **dávky státní sociální podpory**. Jedná se o stejné dávky, které náleží českým občanům (pokud splňují podmínky). Do ciziny se tyto dávky nevyplácejí. Nezávisle na příjmu rodiny jsou žadatelům, kteří splňují stanovené podmínky, poskytovány měsíční peněžní dávky - rodičovský příspěvek a dávky péčovské péče a dále jednorázové dávky - porodné a pohřebné. Cizinci mohou mít v závislosti na výši příjmu rodiny rovněž nárok na přídavek na dítě, sociální příplatek a příspěvek na bydlení. Vyjma uvedených požadavků na délku pobytu přesahující jeden rok by žádosti cizinců o dávky státní sociální podpory měly být posuzovány podle stejných kritérií jako žádosti českých občanů.

V praxi je to podle mínění sociální pracovnice spolupracující s přistěhovalci zejména podmínka pobytu na území po dobu jednoho roku, která činí přistěhovalcům problémy: “[Stran sociálního zabezpečení cizinců] jsou velké problémy, protože cizinci, kteří tady jsou, do roka nemají žádný nárok na sociální dávky. Znamená to tedy - jako podpora bydlení nebo dávky pro děti a tak - do roka on nemá nárok. Po roce si normálně podá ty formuláře a pak to řeší stejným způsobem jako občan. Takže mají právo o to požádat.” Na druhou stranu je pochopitelné, že stát nechce poskytovat dávky lidem, kteří se na jeho území dříve nevyskytovali a nebyli plátcí sociálního pojištění. Tímto rozhodnutím se navíc u dávek závislých na příjmu rodiny eliminují komplikace způsobené nutností prokázat příjmy za minulá kalendářní období, které by v těchto případech spočívaly v příjmech na území jiné země atd.

Získání dávek sociální péče je pro cizince výrazně obtížnější než získání dávek státní sociální podpory. **Dávky sociální péče** totiž mohou být poskytovány pouze občanům České republiky a dále, až na výjimky, cizincům s trvalým pobytem na území ČR. Tímto opatřením se značně redukuje počet cizinců, kteří o tyto dávky mohou žádat. Opět platí ustanovení, že do ciziny se tyto dávky nevyplácejí. Navíc se jedná o dávky určené pouze sociálně nejslabším jednotlivcům či rodinám, které jsou vypláceny ve výši, která dorovnává rozdíl mezi příjmem a životním minimem. Pro cizince mohou být důležité například tehdy, pokud neseženou práci nebo když zde nemají nárok na starobní důchod.

#### 4.3 Důchodové pojištění

Důchodové pojištění je rovněž součástí sociálního pojištění, které musí ze zákona platit všichni cizinci (i občané ČR), kteří mají příjem ze zaměstnání nebo podnikání. Z důchodového pojištění se poskytují především starobní důchody a dále invalidní důchody, vdovské a sirotčí důchody. Vznik nároku na **starobní důchod** je přitom pro cizince stejný jako pro české občany. V současné době je pro získání starobního důchodu **nezbytné splnit podmínku 25 let placení sociálního pojištění a věk 63 let** (u žen případně méně, podle počtu dětí). Tuto podmínku splní pouze dlouhodobě zde usazení imigranti, kteří do ČR přišli mladí, pokud možno před dosažením 38 roku života, a pobývali a pracovali zde kontinuálně. Ti, kteří z jakéhokoliv důvodu přispívali do českého sociálního pojištění méně než 25 let, nemají na starobní důchod nárok. V takových případech pak závisí na tom, z jaké země cizinec pochází. Nárok na poskytování důchodu a jeho výše závisí na konkrétních mezistátních smlouvách o sociálním zabezpečení. Vzhledem k věkové struktuře cizinců na

našem území nemusí být dnes aktuální nárok na starobní důchod většinou z nich řešen. Nejvíce jsou totiž zastoupeni mezi cizinci pobývajících na území ČR déle než jeden rok věkové skupiny v mladším produktivním věku. Více než polovina cizinců spadá do věkové skupiny 20-39 let. Cizinců starších 64 let bylo na našem území ke konci roku 2005 zhruba 8 000 [Cizinci v České republice 2006: 52], tvořili tedy pouhých 3% z celkového počtu cizinců na našem území. Do budoucna lze ovšem jistě očekávat jejich nárůst, proto by bylo vhodné řešit otázku jejich nároku na starobní důchod již dnes.

Psycholožka spolupracující s rodinami cizinců přiznala, že problematika starobních důchodů není pro mnohé cizince dobře vyřešena. Sama přitom doporučuje především vyjasnění nároků na důchody na mezistátní úrovni: „Důchodové pojištění. Na to tedy spousta těch lidí [cizinců] vlastně, protože tady nejsou tak dlouho, nedosáhne. Byť zestárnou a jsou velké problémy s převáděním důchodů z ciziny sem, pokud tam měli odpracováno, [aby] měli ten alikvotní důchod vyplácený tady plus to, co si odsloužili tady. Na důchody jako se spolehnout je velice těžké zatím..... spíš bych asi apelovala na to, aby se uzavřely ty mezistátní smlouvy, aby skutečně pro lidi, kteří mají odpracováno v nějaké zemi, byl dostupný ten důchod, který tedy jim přináleží. Aby se to dalo vyplácet tady. Pokud vím, s některými zeměmi ty smlouvy existují. Je to všechno na dlouhé lokte a pak dostanou pár korun, ale aspoň něco, že?“ Možnost, že by se cizinci navíc povinně účastnili na penzijním připojištění je dle jejího soudu pro mnohé z nich vzhledem k nízkým příjmům a postavení nereálná. To by bylo možné jen u těch bohatších, kteří mají trvalé povolení k pobytu, stabilní zaměstnání a výhled na trvalé usídlení v ČR.

Vzhledem k tomu, že otázka důchodové reformy je stále průběžně řešena a počet cizinců v důchodovém věku u nás bude stoupat, bylo by vhodné při tvorbě reformy pamatovat i na tuto specifickou skupinu obyvatel. Pokud se problematika starobních důchodů uspokojivě nevyřeší, zbude pak cizincům pobývajícím na území ČR poslední možnost v podobě čerpání dávek sociální péče. Lépe by však bylo této situaci předejít a nabídnout cizincům **alternativní možnosti řešení** v podobě různých typů připojištění. Rovněž **vzájemné mezinárodní dohody** ohledně vyplácení důchodů do cizích zemí mohou situaci řešit. Zde se přitom nejedná pouze o cizince na našem území, ale rovněž o české občany, kteří se podíleli na sociálním pojištění v ČR po více než stanovenou dobu a měl by jim tak vzniknout nárok na starobní důchod, i když aktuálně budou pobývat v zahraničí.

## 5. Výhledy

### 5.1 Orientace dalšího studia

Další studium imigrantů a jejich integrace do české společnosti by se nemělo zaměřovat pouze na cizince jako jednotlivce nebo naopak široce definované skupiny (etnické, národnostní, náboženské, kulturní atd.), ale mělo by více zahrnout perspektivu nacházející se mezi těmito dvěma póly, tj. **pojímát cizince v kontextu jejich rodin**. Rodinná perspektiva byla doposud ve výzkumu přistěhovalců v ČR značně opomíjena, přestože si hlubší pozornost rozhodně zaslouhuje, neboť skrze ni mohou být odhaleny nové souvislosti a zajímavé skutečnosti týkající se jak motivů k migraci či reemigraci, tak i v procesu integrace imigrantů do hostitelské společnosti. Rozvolněné rodinné vazby a důraz na nukleární rodinu (pouze rodiče a děti), které jsou běžné v současné české společnosti, nejsou většinou uplatňovány ve společnostech tzv. třetích zemí, ze kterých k nám imigranti přicházejí. Pro ně je rodina velmi důležitou sociální jednotkou, což se promítá do jejich chování. Přitom se nezřídka jedná o širší rodinu, nikoli pouze o vztah mezi manželi, rodiči a dětmi. Při studiu rodin přistěhovalců je pak nezbytné rozprostřít pozornost dvěma směry.

Studována by přitom měla být nejen **rodina imigranta**, která je společně s ním **v hostitelské zemi**, ale rovněž ta část rodiny, kterou imigrant zanechal **v zemi původu** nebo která se nachází **v jiných zemích**. Právě vazby na další rodinné členy totiž hrají důležitou roli v procesu rozhodování imigranta o jeho následujících krocích. Mohou sehrát klíčovou úlohu v rozhodování ohledně návratu do původní vlasti, emigraci do jiné země nebo naopak setrvání v aktuální zemi pobytu. Zkoumání korelací mezi rodinnou situací a imigrantskými strategiemi i nacházení souvislostí mezi úspěšností imigrantů začlenit se do majoritní společnosti a jejich rodinným zázemím tvoří nové a dosud nedostatečně probádané pole, na které by v budoucnu měla být zaměřena větší badatelská pozornost.

Z hlediska metodologického se na tomto poli jednoznačně nejlépe uplatní především **přístupy kvalitativní sociologie či sociální antropologie**, za pomoci kterých je možné odhalit významy přikládané určitým skutečnostem samotnými aktéry. Kvantitativní výzkum se v současnosti jeví v této oblasti poměrně těžko proveditelný, zvláště proto, že je technicky velmi obtížné získat reprezentativní soubor respondentů, protože prakticky chybí statistické opory, podle kterých bychom mohli takový soubor sestavit. Navíc jeho hlavní výhoda spočívající v reprezentativnosti a testování předem stanovených hypotéz se v této souvislosti, vzhledem k nedostatečnému zmapování terénu, předpokladu o vysokém množství současně působících faktorů, jakož i nedostatku jasných vztahů mezi nimi, ztrácí. Validita výsledků kvantitativního přístupu by bez hlubšího předchozího porozumění zkoumané problematice (vliv rodiny na imigrační a integrační procesy) byla vážně ohrožena, nehledě na fakt, že by bylo jen těžko možné zjištěné údaje správně interpretovat.

Kvalitativní přístup naproti tomu nabízí ucelenější pohled na zkoumanou problematiku včetně zařazení **emického hlediska**, které v rozhodovacích procesech aktérů hraje klíčovou roli. Během výzkumu je vysoce žádoucí pracovat v terénu, pokud možno přímo v podmínkách, ve kterých imigranti žijí. Vlastní výzkum by přitom měl sestávat především z hloubkových nestandardizovaných rozhovorů, které by měly být pokud možno prováděny s více členy jedné rodiny včetně dětí a mládeže. Tím se obohatí množství získaných informací o odlišná hlediska, což jednak rozšíří interpretační rámec a jednak to umožňuje korekce podávaných informací. Navíc tím mohou na povrch vystoupit odlišná hlediska imigrantů lišící se na základě některých obecnějších charakteristik, například generační či genderové rozdíly. V ideálním případě by měly být rozhovory vedeny i se členy rodiny žijícími mimo území ČR. Vzhledem k náročnosti a rozsahu takového výzkumu je však jistě odůvodnitelný postup, ve kterém budou tyto části rodiny zkoumány pouze skrze jejich recepci artikulovanou těmi členy rodiny, kteří aktuálně pobývají v ČR a jsou ochotni podílet

se na výzkumu. Navíc jsou v této části výzkumu rozhodující především významy přikládané zkoumanými aktéry ostatním členům rodiny, čímž nezbytnost hovořit s těmi, kteří na území ČR nejsou, klesá. Vhodným doplněním výzkumné práce v terénu je pak i zúčastněné a nezúčastněné pozorování imigrantů a jejich rodin v běžných životních situacích.

Nepominutelnou součástí studia rodin přistěhovalců by mělo být **zohlednění genderového aspektu**. Postupná feminizace migrací má jistě své příčiny, které je vhodné hledat. Naproti tomu v ČR mezi cizinci a dlouhodobým nebo trvalým povolením k pobytu prozatím stále převažují muži, je tedy nezbytné hledat důvody, proč tomu tak je, na základě kterých potom můžeme predikovat, jakým způsobem se bude situace vyvíjet do budoucna. Podle některých zahraničních studií jsou to častěji ženy, které mají tendence se trvale usadit v hostitelských zemích, protože se tím zvýší jejich sociální status směrem k větší genderové rovnosti. Naproti tomu muži se údajně častěji snaží vrátit zpět do domácí země, aby získali privilegia a vyšší status, které vinou imigrace ztratili [Szczepaniková in Szczepaniková, Čaněk, Grill 2006: 1-8]. Důležitým aspektem migračních a integračních procesů je také studium rodičovství i role dětí v těchto procesech. Zvýšená pozornost by pak měla být v rámci tohoto okruhu věnována především vlivu závislých dětí a nesoběstačných rodičů na migrační a integrační procesy dalších členů rodiny.

## 5.2 Oblasti žádoucích změn

Přistěhovalectví není novým fenoménem, spíše se dnes liší možnosti jeho ovlivňování a prostředky kontroly ze strany státu. Vzhledem k výraznému poklesu plodnosti v evropských populacích je zřejmé, že vzhledem k věkové struktuře obyvatelstva i odhadům budoucího populačního vývoje bude k zachování stávající ekonomické rovnováhy a sociálních jistot nezbytné posílit pracovní trh o aktivní participanty. Dnes je však již nereálné počítat s tím, že se všichni pracovně a ekonomicky motivovaní imigranti navrátí zpět do svých zemí společně se snížením poptávky po jejich pracovní síle nebo tehdy, až se vinou věku stanou ekonomicky neaktivními. Nedostatkem pramenícím z tohoto přístupu založeném na hypotéze o dočasném pobytu imigrantů v hostitelské zemi je uplatňování selektivní diskriminace a nedostatečná podpora integrace cizinců v jiných oblastech než pracovně-ekonomických. Tím posléze vznikají problémy s jejich integrací do majoritní společnosti. Této situaci je třeba předcházet tím, že omezíme presumpci o dočasnosti pobytu imigrantů na našem území a budeme se více zaměřovat na jejich **integraci do majoritní společnosti hned od počátku**. Zejména v případě celých rodin je tento přístup klíčový proto, aby byla řádná integrace zajištěna i dalším generacím těchto rodin nejen v oblasti pracovní, ale i v oblasti sociální a kulturní. Znalost českého jazyka a zapojení imigrantů do českého vzdělávacího systému přitom hraje klíčovou úlohu v procesu integrace imigrantů a jejich dalších generací, která musí být nicméně podpořena obecným přijetím cizinců ze strany jednotlivých členů společnosti.

**Vstřícnější přijímání cizinců ze strany české společnosti** je důležitým předpokladem k sociální a kulturní integraci cizinců, vzhledem k tomu, že česká společnost vykazuje některé xenofobní charakteristiky [viz např. Chaloupková, Šalamounová 2006; Leontiyeva 2006]. Pro utváření tolerančnějších a vstřícnějších postojů k cizincům je důležité eliminovat podávání zkreslených a obsahově nevyvážených informací o cizincích zprostředkovaných médii [viz *Nečitelní cizinci...* 2003]. Nehledě na reálné kontakty s cizinci nebo jejich naprostou absencí se totiž v představách jednotlivých členů české společnosti vyskytují v porovnání s ostatními evropskými státy nápadně často stereotypy o tom, že imigranti zvyšují míru kriminality (toto přesvědčení sdílí 74 % dospělé české populace) a berou práci místnímu obyvatelstvu (58 %). Naopak je velmi málo Čechů (17 a 16 %) přesvědčeno o tom, že přistěhovalci zušlechťují českou společnost tím, že přinášejí nové

myšlenky a kulturu a že jsou přínosem pro českou ekonomiku.<sup>6</sup> Na četné setkávání s diskriminačními praktikami v ČR si stěžují i samotní cizinci [viz Roubalová, Günterová, Kostlán 2005], přičemž je zřejmé, že tyto postupy jdou proti integraci cizinců. Pro tu je nezbytné splnit dva základní předpoklady, prvním je ochota a snaha cizinců integrovat se do majoritní hostitelské společnosti, druhý spočívá v ochotě majoritní společnosti včlenit do sebe přichozí z cizích států. Vyrovnanější informovanost české společnosti o cizincích, která by bourala zažitě negativní stereotypy a nastolovala možnosti vstřícnějšího přijímání cizinců ze strany majoritní společnosti by měla napomoci žádoucí integraci cizinců do české společnosti.

Vysoce důležitá je rovněž **informovanost cizinců** o možnostech, právech a povinnostech vážících se k pobytu v cizí zemi. V ideálním případě by tyto informace měli mít o ČR cizinci již před vstupem na naše území, aby mohli zvážit možná rizika svého přesídlení. To je ovšem bohužel stále velmi těžce realizovatelné, i když s pomocí nových technologií (především internetu) se budou tyto možnosti nepochybně v budoucnosti rozvíjet. U nás je prozatím důležité soustředit se alespoň na to, aby se základní informace týkající se pobytu v ČR a s ním spojenými povinnostmi a právy dostaly k cizincům, kteří již jsou na našem území. Tento důležitý problém již začal být ze strany státu řešen, jeho výsledek však ještě není plně uspokojivý. Zejména komunikace s cizineckou policií bývá ze strany cizinců hojně kritizována [např. Morávek, Urban 2005]. Pracovníci sociálních i právních poraden však upozorňují i na další problémy, které vznikají z neznalosti práv a povinností cizinců na našem území. Některým z nich přináší problémy i odlišný způsob života a samozřejmě klíčovou roli hraje znalost jazyka. Bez něj je pro část cizinců velmi obtížné se během pobytu v ČR orientovat v tom, jak zařídit nezbytné, avšak administrativně poměrně náročné záležitosti jako je získání povolení k pobytu, povolení k zaměstnání, bydlení atd. Proto se někteří raději svěří do péče zprostředkovatele, který má o těchto záležitostech přehled a je schopen je zajistit. Tím se ovšem někdy mohou dostat do závislosti, která je pro ně značně nevýhodná. Jasně informace a zjednodušení administrativy by měly zvýšit možnost cizinců vyřizovat nezbytné úřední úkony bez úlohy zprostředkovatelů pohybujiících se na hranici zákona nebo za ní. Zde mohou pomoci i různá informační centra a poradny, ať již státní nebo nevládní.

Další oblastí, na kterou by bylo vhodné zaměřit větší pozornost, je **vzdělávání**. Především je nezbytné věnovat se možnostem vzdělávání cizinců, neboť české vzdělání nepochybně může působit jako důležitý integrační stimulátor, a to nejen pro další generace imigrantů, ale i pro ty, kteří k nám přichází a mají zájem se zde vzdělávat. Imigranti by si měli osvojit především znalost českého jazyka a základní znalosti týkající se běžného života v ČR, nezbytné pro základní občanskou orientaci, a odborně se připravit pro uplatnění na trhu práce. Základní podmínkou dosažitelnou prostřednictvím vzdělávání by pro cizince mělo být především získání soběstačnosti v novém prostředí. Vedle běžného vzdělání, které je přístupné jak českým, tak i jiným občanům, by těchto cílů mělo být dosahováno i dalšími speciálními kurzy a individuálními učebními programy. Při organizování vzdělávání cizinců by mělo být rovněž zvažováno hledisko vydělení, a pokud je to možné a vhodné pro obě strany, měla by být upřednostňována společná výuka v kolektivu s českými občany. Segregované vzdělávání českých občanů a cizinců není z hlediska integrace žádoucí, i když v některých oblastech má své opodstatnění a nelze se mu vyhnout (výuka českého jazyka a základních občanských dovedností). Další stránkou hodnou zájmu je rovněž vzdělávání českých občanů tak, aby měli lepší přehled o migrační problematice a přijali vstřícnější stanovisko vůči imigrantům, které by napomáhalo integraci imigrantů.

**Bydlení** a s tím související **životní podmínky** si zasluhují zvláštní pozornost zvláště pokud se jedná o rodiny přistěhovalců. Možnost využít soukromí v případě potřeby celou rodinou i jejími jednotlivými členy je pro její fungování většinou důležitá [viz např.

---

<sup>6</sup> Zjištění vychází z mezinárodního výzkumu ISSSP 2003; zpracování podle Leontiyeva 2006.

Roubalová, Günterová, Kostlán 2005: 34, 45]. V případě rodin i jednotlivců je pro úspěšnou integraci do majoritní společnosti vhodné i to, aby cizinci bydleli v lokalitách, kde žijí čeští občané. Měla by být cíleně uplatňována snaha vyvarovat se posilování sociální exkluze prostřednictvím bydlení v rámci jednotlivých lokalit obývaných převážně cizinci či jinými menšinami ohroženými sociálním vyloučením. Rozptýlení cizinců mezi běžnou populaci českých občanů je jedním z dalších předpokladů jejich úspěšné integrace. Rovněž jejich životní podmínky by neměly být odlišné od těch, ve kterých žijí čeští občané. Zajištění alespoň minimální životní úrovně je klíčové především pro náležitý vývoj a výchovu dětí v těchto rodinách. Nepodceňování významu řádné integrace dětí imigrantů již od nejtutějšího věku může předejít problémům, které se jinak mohou objevit až u druhé či třetí generace imigrantů, jak k tomu došlo např. ve Francii či Holandsku [viz Uherek in Hirt, Jakoubek 2005: 258-274].

Životní podmínky i možnosti bydlení cizinců jsou přitom přímo závislé na příjmech, které mají ze zaměstnání či podnikání. **Uplatnění na trhu práce** tak hraje klíčovou roli v životě cizinců na našem území. Je pravděpodobné, že i charakter práce a pracovní kolektiv ovlivňuje začlenění cizinců do české společnosti, a tento vztah by měl být podrobněji zkoumán. V oblasti uplatnění cizinců na trhu práce se jeví jako nejdůležitější úkol především **snížení a vymýcení ilegality**, ke které dochází nejen v důsledku složitě nastavených administrativních úkonů nezbytných k získání povolení k zaměstnání pro cizince z třetích zemí bez trvalého pobytu, ale rovněž kladným přístupem zaměstnavatelů k ilegálnímu zaměstnávání. Zaměstnavatelé touto ilegální cestou minimalizují náklady na pracovní sílu, získávají flexibilní a přizpůsobivé zaměstnance, ke kterým je navíc zákonně neváží žádné povinnosti. Zjednodušení a urychlení nezbytných administrativních kroků k získání povolení k zaměstnání by rozhodně napomohlo rozšířit možnosti uplatnění cizinců ze třetích zemí na legálním českém pracovním trhu. Pro uplatnění na pracovním trhu hrají dále vysoce důležitou roli vzdělání a jazykové znalosti.

Zvláštní pozornost by měla být dále věnována **žadatelům o azyl** a jejich rodinám, což jsou skupiny cizinců, u kterých je větší pravděpodobnost, že se ocitnou v problematice situaci. Dlouhá doba vyřízení žádosti o azyl a vysoká míra odmítnutých žádostí způsobuje, že odmítnutí členové rodin a postupně celé rodiny jsou nuceny území ČR buď opustit nebo zde pobývat dál ilegálně a snaží se svůj pobyt legalizovat jinými cestami. Často se přitom jedná o rodiny, jejichž návrat do země původu je z důvodů bezpečnostních i majetkových velmi problematický.

## Závěr

Ve sledování problematiky přistěhovalectví by měla být více zohledňována doposud v ČR poněkud přehlížená **rodinná perspektiva**, která v evropském měřítku vzhledem ke slučování rodin i vývoji integračních procesů přistěhovalců rozhodně nabývá na významu. Zpráva slouží jako přípravná sonda k podrobnějšímu výzkumu rodin přistěhovalců, jejich životních podmínek i integrací do majoritní společnosti. Neklade si tedy za cíl komplexně zpracovat rozsáhlou problematiku, ale spíše poukázat na základní oblasti týkající se životních podmínek přistěhovalců v ČR a jejich aktuální stav vycházející z legislativních úprav a praxe v terénu.

Stanovené prioritní oblasti zájmu se přitom týkají základních podmínek k životu v hostitelské zemi. Uspokojivá životní úroveň přistěhovanců a jejich potomků na našem území je výchozím a zároveň nezbytným bodem pro jejich integraci do majoritní společnosti, a to nejen integraci v oblasti ekonomické, ale i sociální a kulturní. Do budoucna by tak měly být v praxi sledovány především možnosti **uplatnění cizinců na trhu práce, jejich přístup k bydlení a vzdělání**. Pouze na základě uspokojivého pokrytí těchto základních statusotvorných podmínek je pro cizince možné uspokojivě se integrovat do majoritní společnosti. V této oblasti se přitom jako zásadní jeví nutnost vymýtit ilegalitu, se kterou jsou spojeny další negativní jevy, jako je ztížená integrace, špatné životní podmínky, nesoběstačnost cizinců a jejich závislost na zprostředkovatelích atd. K řešení jsou však i další sociální oblasti, ve kterých jsou cizinci ze třetích zemích bez povolení k trvalému pobytu v ČR znevýhodněni, především jejich přístup ke **zdravotní a sociální péči**. V neposlední řadě hraje roli i přijímání rodin přistěhovalců majoritní společností.

Jednoznačně snazší postavení mají přitom rodiny, jejichž jeden člen pochází ze země EU, a dále ti cizinci, kteří jsou české společnosti kulturně a jazykově bližší. Oproti tomu se **rodiny ze třetích zemí** musí vyrovnávat s většími problémy jak administrativními, tak i s diskriminací a uzavřeností české společnosti. Přistěhovalci kladou na rodinu většinou velký důraz, zprostředkuje jim jistotu a zajišťuje základní sociální vazby. Bylo by proto vhodné připravit pro rodiny přistěhovalců takové podmínky, aby se neuzavíraly do sebe ale rovněž komunikovaly navenek s ostatními členy společnosti. Jen tak může být zajištěna jejich řádná integrace do majoritní společnosti i výchova dalších generací imigrantů k začlenění do české společnosti a případnému získání českého občanství. Především české vzdělání, ale i občanství může přitom sloužit jako důležitý integrační prostředek.

## Literatura

- Baar, Vladimír - Krečmerová, Kamila 2005. „Vietnamská komunita v České republice. Příklad relativně dobře se adaptující minority z jiného kulturního prostředí.“ Pp. 271-284 in Šrajerová, Olga (ed.) 2005. *Migrace - tolerance - integrace II*. Opava - Praha: Slezský ústav SZM + IK RE.
- Bade, Klaus J. 2005. *Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou staletí*. Praha: NLN.
- Barša, Pavel 1999. *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: CDK.
- Barša, Pavel - Baršová, Andrea 2006. *Česká republika jako přestěhovalecká země*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Bauman, Zygmund 2000. *Globalizace. Důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta.
- Beck, Ulrich 2004. *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Berger, Peter L. - Huntington, Samuel P. (eds.) 2002. *Many Globalizations. Cultural Diversity in the Contemporary World*. Oxford: Oxford University Press.
- Brettel, Caroline B. - Hollifield, James F. (eds.) 2000. *Migration Theory. Talking across Disciplines*. New York - London: Routledge.
- Budilová, Lenka - Hirt, Tomáš (eds.) 2005. *Policista v multikulturním prostředí. Informační manuál Policie ČR*. Praha: MV ČR + Člověk v tísni.
- Burdová Hradečná, Pavla – Rozumková, Pavla 2006: Povinná školní docházka a nezletilí cizinci bez pobytového oprávnění. Praha: OPU, PPU.
- [http://aa.ecn.cz/img\\_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/RegularizaceII\\_vzdelavani\\_1.pdf](http://aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/RegularizaceII_vzdelavani_1.pdf)
- Byrnes, Timothy A. - Katzenstein, Peter J. (eds.) 2006. *Religion in an Expanding Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Castells, Manuel 2002. „The Construction of European Identity.“ Pp. 232-241 in M. J. Rodrigues (ed.): *The New Knowledge Economy in Europe. A Strategy for International Competitiveness and Social Cohesion*. Cheltenham: E. Edgar.
- Castles, Stephen – Miller, Mark J. 1998. *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. New York - London: Guilford Press.
- Cizinci v České republice/Foreigners in the Czech Republic*. 2002. Praha: ČSÚ.
- Cizinci v České republice/Foreigners in the Czech Republic*. 2006. Praha: ČSÚ.
- Čermák, Z. - Drbohlav, D. - Hampl, D. - Kučera, T. 1995. *Faktické obyvatelstvo Prahy. Výzkumná zpráva*. Praha: PŘF UK.
- Dale, Gareth - Cole, Mike (eds.) 1999. *The European Union and Migrant Labour*. Oxford - New York: Berg.
- Davie, Grace 2000. *Religion in Modern Europe. A Memory Mutates*. Oxford: Oxford university Press.
- Drbohlav, Dusan 2003. Immigration and the Czech Republic (with a Special Focus on the Foreign Labour Force. *The International Migration Review* 37, č. 1, s. 194-224.



Drbohlav, Dušan - Ezzeddine-Lukšíková, Petra 2004. *Integrace cizinců v ČR. Studie arménské, vietnamské a ukrajinské komunity v Praze a Středočeském kraji*. Praha: IOM. [http://aa.ecn.cz/img\\_upload/ea85d6c87301f0a7507b0e8d7b873b63/IntegraceUkrArmVietn\\_fi nal PDF.pdf](http://aa.ecn.cz/img_upload/ea85d6c87301f0a7507b0e8d7b873b63/IntegraceUkrArmVietn_fi nal PDF.pdf)

Faist, Thomas 2000. *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford: Clarendon Press.

Findlay, Allan M. 1995. „Skilled Transients: The Invisible Phenomenon.“ In Cohen, Robin (ed.): *The Cambridge Survey of World Migration*. Cambridge: Cambridge University Press.

Fouron, Georges - Glick Schiller, Nina 2001. “All in the Family: Gender, Transnational Migration, and the Nation-State.” *Identities* 7, č. 4, s. 539-582.

Fukuyama, Francis 2002. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers.

Glick Schiller, Nina - Basch, Linda - Blanc, Cristina Szanton 1995. “From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration.” *Anthropological Quarterly* 68, č.1, s. 48-63.

Geddes, Andrew. 2003. *The Politics of Migration and Immigration in Europe*. London: Sage.

Gray, John 2006. *Kacířství. Eseje proti pokroku a jiným iluzím*. Praha: Dokořán.

Grygar, Jakub - Čaněk, Marek - Černík, Jan 2006. *Vliv kvalifikace na uplatnění a mobilitu na českém trhu práce u migrantů z třetích zemí. Závěrečná zpráva z výzkumu*. Praha: Multikulturní centrum.

Guiraudon, Virginie - Joppke, Christian (eds.) 2001. *Controlling a New Migration World*. London - New York: Routledge.

Habermas, Jürgen 2001. *The Postnational Constellation. Political Essays*. Cambridge: Polity Press.

Hakim, Catherine 2003. *Models of the Family in Modern Societies. Ideals and Realities*. Aldershot: Ashgate.

Hirschmann, Charles 1983. „America’s Melting Pot Reconsidered.“ *Annual Review of Sociology* 9, s. 397-423.

Hirt, Tomáš - Jakoubek, Marek (eds.) 2005. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit. Antropologická perspektiva*. Plzeň: A. Čeněk.

Hirt, Tomáš - Jakoubek, Marek (eds.) 2006. “Romové” v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: A. Čeněk

Hoenekopp, Elmar 2000. „Central and East Europeans in the Member Countries of the European Union since 1990. Development and Structure of Migration, Population and Employment.“ *OECD Seminar on Recent Developments in Migration and the Labour Market in Central and Eastern Europe in the Context of the EU Enlargement*, Bratislava 2.-3. 5. 2000.

Holý, Ladislav 2001. *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Horáková, Milada 2005. *Cizinci na trhu práce v České republice v letech 1994-2004*. Praha: VÚPSV.

Horáková, Milada 2006. Mezinárodní pracovní migrace v ČR. Bulletin č. 17. Praha: VÚPSV.

- Chaloupka, Vladimír 1992. „Černobylská přesídlovací akce v názorech obyvatel Rokytnice v Orlických horách.“ Pp. 14-17 in *Češi v cizině* 6. Praha: ÚEF ČSAV.
- Chaloupková, Jana - Šalamounová, Petra 2006. „Postoje k imigrantům a dopadům migrace v evropských zemích.“ *Sociologický časopis* 42, č. 1, s. 57-80.
- Chase-Dunn, Christopher. 1998. *Global Formation. Structures of the World-Economy*. Lanham: Rowman and Littlefield.
- Kofman, Eleonore 2004. “Family-Related Migration: A Critical Review of European Studies.” *Journal of Ethnic and Migration studies* 30, č. 2, s. 243-262.
- Kolářová, Marta 2006. “Gender and Globalization: Labour Changes in the Global Economy.” *Czech Sociological Review* 42, č. 6, s. 1241-1257.
- Leontiyeva, Yana 2006. Postoje k imigrantům v České republice a v Evropě. *SDA Info* 8, srpen, s. 7-9.
- Light, Ivan - Gold, Steven J. 2000. *Ethnic Economies*. San Diego: Academic Press.
- Machalová, Tatiana 2005. „Kdo je cizincem? Kritická analýza právní konstrukce pojmu cizinec.“ Pp. 95-99 in Šrajero, Olga (ed.): *Migrace - tolerance - integrace II*. Opava - Praha: Slezský ústav SZM + IK RE.
- Morávek, Jan - Urban, Jan 2005: *Uplatňování cizinecké legislativy v praxi: závěrečná zpráva z výzkumu*. (nepublikováno)
- Nečitelní cizinci - Jak se (ne)píše o cizincích v českém tisku*. 2003. Praha: Multikulturní centrum Praha.
- Nešpor, Zdeněk R. 2005. „České migrace 19. a 20. století a jejich dosavadní studium.“ *Soudobé dějiny* 12, č. 2, s. 245-284.
- Nešpor, Zdeněk R. 2006. „Návrat české emigrace po roce 1989.“ *Historická demografie* 30-supplement, s. 171-188.
- Nešpor, Zdeněk R. 2006a. „Ne/náboženství jako identifikační faktor v současné Evropě.“ In: Olga Šrajero (ed.): *Evropská identita v podmínkách evropské integrace*. Opava - Praha: Slezský ústav SZM + IK RE (v tisku).
- Nešpor, Zdeněk R. - Hornofová, Martina - Jakoubek, Marek 2002. „Čeští nekatolíci v rumunském Banátu a v Bulharsku. Část čtvrtá: Religiozita reemigrantů. Závěry.“ *Lidé města, Revue pro etnologii, antropologii a etologii komunikace* 8, s. 85-104.
- Nešpor, Zdeněk R. - Večerník, Jiří (eds.) 2006. *Socioekonomické hodnoty, politiky a instituce v období vstupu České republiky do Evropské unie*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Nosková, Helena 2005. „Migrace ve 20. a 21. století.“ Pp. 23-32 in Pp. 271-284 in Šrajero, Olga (ed.): *Migrace - tolerance - integrace II*. Opava - Praha: Slezský ústav SZM + IK RE.
- Nyíri, Pál. 2005. “Mobilita, podnikání a sex. Příběhy modernosti a čínské ženy žijící v Maďarsku.” *Biograf*, č. 36, s. 3-23.
- Průvodce cizince po České republice*. 2006. Praha: Centrum pro otázky migrace.
- Roubalová, Věra - Günterová, Tereza -Kostlán, František 2005. *Příchozí*. Praha: G plus G.
- Rozumek, Martin - Vrátná, Pavla 2003. *Právo cizince na rodinný život*. Praha: Organizace pro pomoc uprchlíkům.

Sedláková, Renáta 2002. „Menšiny v denním tisku. Zpráva z výzkumu.“ Pp. 109-130 in Sirovátka, Tomáš (ed.) 2002. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: MU + Georgetown.

Sennett, Richard 1998. *The Corrosion of Character. The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*. New York - London: W. W. Norton.

Soper, J. Christopher - Fetzer, Joel 2002. „Religion and Politics in a Secular Europe.“ Pp. 169-191 in Jelen, Ted G. - Wilcox, Clyde (eds.): *Religion and Politics in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.

Spohn, Willfried - Triandafyllidou, Anna. (eds.) 2003. *Europeanisation, National Identities and Migration. Changes in Boundary Constructions between Western and Eastern Europe*. London - New York: Routledge.

Stark, Oded 2001. *The Migration of Labour*. Oxford: Blackwell.

Statistická ročenka. 2005. *Statistická ročenka České republiky 2005*. Praha: ČSÚ.

Szczepaniková, Alice - Čaněk, Marek - Grill, Jan (eds.). 2006. *Migration Processes in Central and Eastern Europe. Unpacking the Diversity*. Praha: Multikulturní centrum.

Šrajerová, Oľga (ed.) 2002. *Národnostní menšiny na přelomu tisíciletí*. Opava: Slezský ústav SZM + DIS RE.

Tollarová, Blanka 2006. „Integrace cizinců v Česku. Pluralita, nebo asimilace?“ *Biograf* 39, s. 23-52.

Uherek, Zdeněk 2003. „Cizinecké komunity a městský prostor v České republice.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 39, 2003, 2: 193-216.

Valášková, Nad'a 1992. „K adaptaci současné reemigrační vlny Čechů z Ukrajiny.“ *Český lid* 79, č. 3, s. 193-206.

Vavrečková, Jana et al. 2006. *Migrace odborníků do zahraničí a potřeba kvalifikovaných pracovních sil*. Praha: VÚPSV.

Wallace, Claire - Stola, Dariusz. (eds.) 2001. *Patterns of Migration in Central Europe*. Houndmills: Palgrave.

Wallerstein, Immanuel 1984. *The Politics of the World Economy. The States, the Movements, and the Civilizations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Yans-McLaughlin, Virginia (ed.) 1990. *Immigration Reconsidered. History, Sociology, and Politics*. New York - Oxford: Oxford University Press.

## **Příloha**

Přehled vývoje počtu žadatelů o azyl a udělených azylů (1990-2006)

**Tabulka 8 Počty žadatelů o azyl v ČR od 7/1990 až 9/2006 (rozdělení podle kontinentů, 22 nejčtenějších státních příslušností)**

státní příslušnost	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	celkem
<b>Evropa</b>	<b>1 372</b>	<b>1 770</b>	<b>389</b>	<b>1 282</b>	<b>748</b>	<b>962</b>	<b>1 705</b>	<b>1 157</b>	<b>1 078</b>	<b>1 408</b>	<b>4 375</b>	<b>10 731</b>	<b>4 499</b>	<b>8 618</b>	<b>3 699</b>	<b>2 384</b>	<b>817</b>	<b>46 994</b>
z toho																		
Slovensko	0	0	0	2	2	4	3	19	6	13	723	389	843	1 055	137	711	14	3 921
Bělorusko	0	5	0	7	1	0	6	18	20	44	193	438	312	282	226	216	136	1 904
Bulharsko	168	586	82	1 125	512	330	837	724	138	141	156	290	123	70	58	45	11	5 396
Jugoslávie	0	0	6	0	17	12	27	30	711	622	165	111	36	0	3	0	0	1 740
Moldavsko	0	0	9	2	9	7	8	30	33	98	784	2 459	724	192	94	59	28	4 536
Rumunsko	1 080	656	78	60	58	490	693	159	27	124	510	1 848	98	52	26	55	8	6 022
Rusko	0	67	80	21	28	44	50	34	61	245	623	642	629	4 853	1 498	260	124	9 259
Ukrajina	2	61	36	30	34	43	36	50	43	94	1 145	4 419	1 676	2 043	1 600	987	460	12 759
<b>Asie</b>	<b>75</b>	<b>276</b>	<b>397</b>	<b>859</b>	<b>325</b>	<b>336</b>	<b>359</b>	<b>784</b>	<b>2 696</b>	<b>5 473</b>	<b>4 044</b>	<b>6 936</b>	<b>3 595</b>	<b>2 485</b>	<b>1 511</b>	<b>1 320</b>	<b>851</b>	<b>32 322</b>
z toho																		
Afgánistán	9	56	28	32	78	107	133	268	1 260	2 312	1 121	356	27	50	15	2	1	5 855
Arménie	0	4	163	733	160	60	55	42	78	34	274	1 019	452	49	75	53	37	3 288
Čína	1	1	5	0	0	1	0	1	1	203	259	317	511	854	324	287	73	2 838
Gruzie	0	8	12	15	27	7	13	2	17	10	103	1 290	678	319	201	52	38	2 792
Indie	0	1	0	1	0	6	0	13	297	887	646	1 305	364	167	47	342	52	4 128
Irák	9	57	14	15	22	80	88	283	315	346	127	296	201	105	38	47	26	2 069
Kazachstán	0	1	7	1	0	4	5	2	13	23	103	133	66	47	44	33	216	698
Mongolsko	0	5	0	0	0	0	5	1	0	5	67	134	79	81	123	119	69	688
Pákistán	5	1	0	0	0	1	0	11	76	223	94	70	19	11	17	24	39	591
Sri Lanka	0	8	5	0	16	29	5	89	368	900	355	146	32	14	0	7	12	1 986
Turecko	16	27	22	1	8	3	15	1	11	109	90	58	31	12	31	33	56	524
Vietnam	8	56	133	23	0	9	7	23	6	34	586	1 525	891	566	385	208	107	4 567
<b>Afrika</b>	<b>140</b>	<b>164</b>	<b>38</b>	<b>57</b>	<b>102</b>	<b>96</b>	<b>115</b>	<b>149</b>	<b>287</b>	<b>288</b>	<b>268</b>	<b>324</b>	<b>234</b>	<b>214</b>	<b>178</b>	<b>226</b>	<b>657</b>	<b>3 537</b>
z toho																		
Alžírsko	0	0	0	3	10	3	11	66	91	105	112	127	73	67	44	53	54	819
Nigérie	29	35	0	4	17	10	12	22	94	68	28	40	34	38	50	78	60	619
<b>Amerika</b>	<b>14</b>	<b>15</b>	<b>4</b>	<b>3</b>	<b>6</b>	<b>3</b>	<b>8</b>	<b>3</b>	<b>2</b>	<b>7</b>	<b>12</b>	<b>14</b>	<b>9</b>	<b>13</b>	<b>10</b>	<b>12</b>	<b>11</b>	<b>146</b>
bez státní příslušnosti	1	1	12	6	6	20	24	16	22	38	22	67	132	59	46	73	85	630
nezjištěna	0	0	1	0	0	0	0	0	0	6	67	22	15	11	15	6	0	143
<b>celkem</b>	<b>1 602</b>	<b>2 226</b>	<b>841</b>	<b>2 207</b>	<b>1 187</b>	<b>1 417</b>	<b>2 211</b>	<b>2 109</b>	<b>4 085</b>	<b>7 220</b>	<b>8 788</b>	<b>18 094</b>	<b>8 484</b>	<b>11 400</b>	<b>5 459</b>	<b>4 021</b>	<b>2 421</b>	<b>83 772</b>

Pozn.: U kontinentů je uveden veškerý počet žadatelů se státní příslušností států, které se na jejich území nacházejí. Dále jsou vybrány pouze státy s počtem žadatelů vyšším než 500 osob za sledované období. Řazeno podle roku zahájení azylového řízení.

Zdroj: MV ČR, podle Surmačová, Sarkisjan 2006, s. 92-93.

**Tabulka 9 Počty osob, kterým byl v ČR udělen azyl od 1990 do 9/2006 (rozdělení dle kontinentů, 22 nejčetnějších státních příslušností)**

státní příslušnost		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	celkem	
<b>Evropa</b>																				<b>1 616</b>
z toho	Bělorusko	0	3	2	0	0	0	0	5	7	11	24	25	26	20	29	47	55	254	
	Bosna a Hercegovina	0	0	0	14	0	1	5	16	3	4	1	0	0	1	0	0	3	48	
	Bulharsko	0	39	15	2	3	0	1	1	0	7	4	0	0	0	0	1	0	73	
	Jugoslávie	0	0	0	0	0	0	2	0	0	9	9	9	1	4	1	5	0	40	
	Jugoslávie (bývalá)	0	12	24	12	4	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	53	
	Rumunsko	23	325	26	54	11	1	28	5	0	1	0	0	0	0	0	0	0	474	
	Rusko	0	20	26	12	4	0	2	1	4	1	8	3	28	62	45	69	40	325	
	Sovětský svaz (býv.)	5	150	12	3	0	1	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	175	
	Ukrajina	0	26	10	7	3	1	5	0	0	1	7	3	2	6	5	9	19	104	
<b>Asie</b>																				<b>1 080</b>
z toho	Afghánistán	0	31	16	27	24	15	23	14	15	20	22	9	17	30	7	5	4	279	
	Albánie	0	31	5	4	0	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	46	
	Arménie	0	0	7	32	36	8	22	4	0	3	16	1	6	26	9	19	7	196	
	Ázerbájdžán	0	4	1	6	1	0	1	3	7	0	6	0	3	0	0	0	4	36	
	Gruzie	0	0	4	5	3	0	8	1	5	0	0	3	0	8	4	4	0	45	
	Irák	1	16	18	1	2	9	9	9	6	2	7	4	8	7	4	1	1	105	
	Írán	0	13	0	2	6	1	1	0	0	2	1	10	0	3	3	4	0	46	
	Kazachstán	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	5	0	11	10	18	27	72	
	Vietnam	0	30	52	34	7	2	10	13	3	2	1	2	1	3	3	1	0	164	
<b>Afrika</b>																				<b>223</b>
z toho	Angola	0	21	7	3	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	32	
	Nigérie	0	10	1	2	1	0	2	6	1	1	1	1	0	0	2	0	0	28	
	Zair (bývalý)	0	6	5	5	0	6	9	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	33	
<b>Amerika</b>																				<b>45</b>
z toho	Kuba	0	16	5	1	2	1	4	2	0	0	1	0	4	5	0	3	0	44	
	bez státní příslušnosti	0	0	1	8	0	0	2	6	5	3	3	1	1	0	2	1	16	49	
	nezjištěna	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	5	1	9	
<b>celkem</b>		<b>30</b>	<b>776</b>	<b>251</b>	<b>250</b>	<b>116</b>	<b>59</b>	<b>162</b>	<b>96</b>	<b>78</b>	<b>79</b>	<b>133</b>	<b>83</b>	<b>103</b>	<b>208</b>	<b>142</b>	<b>251</b>	<b>205</b>	<b>3 022</b>	

Pozn.: U kontinentů je uveden veškerý počet azylantů se státní příslušností států, které se na jejich území nacházejí. Dále bylo vybráno 22 států s nejvyšším počtem osob, kterým byl v ČR udělen během sledovaného období azyl.

Zdroj: MV ČR, podle Surmačová, Sarkisjan 2006, s. 90-91.